

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Πανεπιστήμιο Μακεδονίας
Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών
Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών με κατεύθυνση
«Στρατηγικές Σπουδές και Διεθνής Πολιτική»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Μουσουλμανική Αδελφότητα: Το κίνημα των Αδελφών
Μουσουλμάνων στον αραβικό κόσμο

Χρυσίδης Κωνσταντίνος

Επιβλέπων καθηγητής: Σπυρόπουλος Γεώργιος
Β' Εξεταστής: Ζάρρας Κωνσταντίνος

Θεσσαλονίκη, Φεβρουάριος 2023

«Δηλώνω υπευθύνως ότι όλα τα στοιχεία σε αυτήν την εργασία τα απέκτησα, τα επεξεργάσθηκα και τα παρουσιάζω σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία. Δηλώνω επίσης υπευθύνως ότι, όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα οποία δε συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου.»

«Οι αναφορές στις διευθύνσεις URL ήταν ακριβείς τη στιγμή της σύνταξης. Ως δημιουργός της παρούσας διπλωματικής εργασίας δε φέρω ευθύνη για τις διευθύνσεις URL που ενδέχεται να έχουν παραμορφωθεί ή να έχουν λήξει από τότε που ετοιμάστηκε το χειρόγραφο.»

Θεσσαλονίκη, Φεβρουάριος 2023

Χρυσίδης Κωνσταντίνος

Περιεχόμενα:

Εισαγωγή.....	5
Ιστορικό Υπόβαθρο.....	8
Κεφάλαιο 1: Τα πρώτα χρόνια της Αδελφότητας.....	10
1.1 Έξι νεαροί μουσουλμάνοι αδελφοποιούνται στο όνομα του Αλλάχ.....	10
1.2 Η ιδεολογία των «πρώτων» Αδελφών Μουσουλμάνων.....	12
1.3 Η έμπρακτη αντίσταση.....	14
1.4 Η κλιμάκωση της βίας και το τέλος του Hassan al-Banna.....	16
Κεφάλαιο 2: Η Μουσουλμανική Αδελφότητα παραγκωνίζεται από την ιδεολογική κυριαρχία του νασσερισμού.....	20
Κεφάλαιο 3: Οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι υπό το καθεστώς του Anwar Sadat και η σχέση τους με τη δολοφονία του.....	25
Κεφάλαιο 4: Η περίοδος της διακυβέρνησης Mubarak.....	29
4.1 Η συμμετοχή της Μουσουλμανικής Αδελφότητας στα πολιτικά πράγματα της Αιγύπτου υπό την ανοχή του νέου προέδρου.....	29
4.2 Από τη συνεργασία στην αντιπαράθεση.....	31
Κεφάλαιο 5: Η άνοδος της Μουσουλμανικής Αδελφότητας στην εξουσία και η επερχόμενη ανατροπή της.....	35
Κεφάλαιο 6: Η Μουσουλμανική Αδελφότητα στις χώρες του Λεβάντε.....	42
6.1 Ιράκ.....	42
6.2 Συρία.....	43
6.3 Ιορδανία.....	47
6.4 Παλαιστίνη.....	50
6.5 Λίβανος.....	54
Κεφάλαιο 7: Η Μουσουλμανική Αδελφότητα στα κράτη της Αραβικής Χερσονήσου.....	56
7.1 Σαουδική Αραβία.....	56

7.2 Κουβέιτ.....	59
7.3 Μπαχρέιν.....	62
7.4 Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα.....	65
7.5 Κατάρ-Αδελφοί Μουσουλμάνοι: Η ανίερη συμμαχία.....	68
7.6 Ομάν: Μία ισχνή παρουσία.....	70
7.7 Υεμένη.....	72
Κεφάλαιο 8: Η Μουσουλμανική Αδελφότητα στη Βόρεια Αφρική.....	77
8.1 Σουδάν: Μία επιτυχημένη πορεία προς την εξουσία.....	77
8.2 Μαρόκο.....	79
8.3 Αλγερία: Μια ήπια και μακρόχρονη συνεργασία με το καθεστώς.....	81
8.4 Τυνησία: Από την αφάνεια στην εξουσία.....	84
Κεφάλαιο 9: Επίλογος.....	88
9.1 Οι ιδεολογικές ζυμώσεις.....	88
9.2 Οι δεσμοί ανάμεσα στις «Μουσουλμανικές Αδελφότητες».....	89
9.3 Μελλοντικός Ορίζοντας.....	90
Βιβλιογραφία.....	92

Εισαγωγή:

Η Μουσουλμανική Αδελφότητα γεννήθηκε μέσα από τα σπλάγχνα της κοινωνίας της Αιγύπτου, η οποία αποτελεί την πολυπληθέστερη και φυσική ηγέτιδα των αραβικών χωρών. Καταλαμβάνει μία δεσπόζουσα θέση στον ισλαμικό κόσμο ως πατρίδα του *Al-Azhar*¹ και είναι το μέρος στο οποίο γεννήθηκαν πλήθος επαναστατικών και αναθεωρητικών ιδεολογιών. Μπορεί η οργάνωση που εξελίχτηκε σε ένα πανισλαμικό κίνημα, να έχει κατά βάση θρησκευτικό χαρακτήρα, δεν παύει ωστόσο να διατηρεί τα εθνικά της χαρακτηριστικά, που έφερε εξ' αρχής και τα οποία ποτέ δεν απεμπόλησε, γεγονός που πιθανότατα αποτελεί και τη σημαντικότερη αιτία που οι επιμέρους «Μουσουλμανικές Αδελφότητες» των άλλων αραβικών χωρών, κινήθηκαν σε μεγάλο βαθμό ανεξάρτητα από την μητρική αιγυπτιακή οργάνωση: γιατί η τελευταία παρέμεινε αρκετά αιγυπτιακή για να τις εναγκαλίσει και να τις καθοδηγήσει προς μία κοινή κατεύθυνση. Μιλώντας λοιπόν για την αιγυπτιακή Μουσουλμανική Αδελφότητα θα λέγαμε ότι αυτή είναι τόσο μουσουλμανική όσο και αιγυπτιακή.

Η ιστορία της είναι αρκετά περίπλοκη εξ' αιτίας του γεγονότος ότι δε λειτούργησε ποτέ ως ενιαίο κίνημα με σταθερό χαρακτήρα, αλλά μεταβαλλόταν ανάλογα με τις πολιτικές συνθήκες που επικρατούσαν, προσαρμοζόμενη κάθε φορά στο εκάστοτε πολιτικό περιβάλλον. Το ιδεολογικό της πλαίσιο δεν υπήρξε ποτέ σαφώς οριοθετημένο, κατατάσσοντάς την άλλοτε στο χώρο του μετριοπαθούς, και άλλοτε του ριζοσπαστικού Ισλάμ. Οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι που καταδίκασαν τις επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου του 2001 στο Παγκόσμιο Κέντρο Εμπορίου και το Πεντάγωνο, είναι οι ίδιοι Αδελφοί Μουσουλμάνοι στους κόλπους των οποίων ανήκε κάποτε ο Osama Bin

¹ Το Πανεπιστήμιο του Αζχάρ ιδρύθηκε το 970 ή 972 μ.Χ. στο Κάιρο από τη δυναστεία των Φατιμίδων. Αποτελεί ένα από τα παλαιότερα πανεπιστήμια του κόσμου καθώς και το σημαντικότερο κέντρο της σουνιτικής ισλαμικής διδασκαλίας.

Laden και ο Ayman Al-Zawahiri², από τους οποίους σήμερα απέχει ιδεολογικά παρασάγγας.

Αν και κατά το μεγαλύτερο διάστημα της ιστορίας τους αποτελούσαν ένα πολιτικό μόρφωμα το οποίο μεταλλάσσόταν ανάλογα με τις συγκυρίες και τα εθνικά περιβάλλοντα στα οποία δραστηριοποιούνταν, κατόρθωσαν να δημιουργήσουν μία διεθνή ισλαμιστική οργάνωση η οποία γρήγορα μετεξελίχθηκε σε ένα παναραβικό και πανισλαμικό κίνημα.

Πολλές είναι οι απόψεις που έχουν εκφραστεί γύρω από τη φύση και τους στόχους των Αδελφών Μουσουλμάνων. Στην παρούσα μελέτη εξετάζονται οι συγκυρίες που συνέβαλαν στη δημιουργία του κινήματος, η ταυτότητά του, η αλλαγή αυτής της ταυτότητας στο πέρασμα του χρόνου και οι παράγοντες που έπαιξαν ρόλο στη διαμόρφωση του χαρακτήρα του και την τελική του μεταμόρφωση από μία κλειστή αντιδημοκρατική οργάνωση, σε ένα ανοιχτό και περισσότερο πλουραλιστικό κίνημα το οποίο, παρά το αντίξοο και εχθρικό πολιτικό περιβάλλον, έφτασε, μέχρι εκεί που του δόθηκε η δυνατότητα, να συμμετέχει ενεργά στην πολιτική ζωή, αποτελώντας κομμάτι των ιστορικών αλλαγών που διαδραματίζονται στον αραβικό κόσμο.

Η Μουσουλμανική Αδελφότητα, επιδίωξε, και μέχρι ένα βαθμό πέτυχε, κάτι το οποίο απέτυχε εκκωφαντικά να πράξει το επί δεκαετίες κυρίαρχο στρατιωτικό καθεστώς, να συνδέσει το όνομά της με ένα φιλελεύθερο και δημοκρατικό τρόπο διακυβέρνησης. Σε αντίθεση δηλαδή με την αδυναμία των προηγούμενων στρατιωτικών κυβερνήσεων, να συνδυάσει την κοσμικότητα με τη δημοκρατία, με ένα καθεστώς ανεκτικό, πλησιέστερο προς τον κοσμικό, ευρωπαϊκό τρόπο ζωής του οποίου είχαν αυτοανακηρυχθεί προστάτες απέναντι στον ισλαμιστικό κίνδυνο, οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι, για τη μικρή τουλάχιστον χρονική περίοδο που τους επιτράπηκε να κυβερνήσουν, δεν επιδόθηκαν σε πράξεις καταστολής εναντίον των πολιτικών τους αντιπάλων, ούτε προχώρησαν στην επιβολής του ισλαμικού νόμου.

Οι απορίες που γεννιούνται για το πως είναι δυνατόν μία θρησκευτική κατά βάση οργάνωση να εκδημοκρατίσει μία χώρα ή έναν ευρύτερο γεωπολιτικό χώρο είναι εύλογες, όχι όμως και αναπάντητες, ιδιαίτερα αν ληφθεί υπόψη ότι η δημοκρατία στην αραβική κουλτούρα, επιδέχεται ευρύτερης ερμηνείας από την κλασική έννοια του

² Ο Ayman Muhammad Rabi az-Zawahiri, γεννημένος το 1951 σε προάστιο του Καΐρου, είναι ιατρός, θεολόγος του σουνιτικού Ισλάμ και μετά τη δολοφονία του Osama Bin Laden, ηγέτης της διεθνούς ισλαμιστικής τρομοκρατικής οργάνωσης *Al-Qaida*.

δυτικού-ευρωπαϊκού μοντέλου που είναι αυστηρά συνυφασμένη με το κοσμικό κράτος. Η Μουσουλμανική Αδελφότητα, θεωρούσε ανέκαθεν το Ισλάμ ως ένα συστατικό στοιχείο της αιγυπτιακής και αραβικής κοινωνίας, ένα θεμελιώδες πολιτισμικό χαρακτηριστικό στο οποίο έδινε μεγάλη έμφαση, και το οποίο θα λάμβανε τη θέση που του άξιζε, μέσα στα πλαίσια μιας δημοκρατικότερης διακυβέρνησης, σε σύγκριση τουλάχιστον με το μακρόβιο στρατιωτικό καθεστώς του Hosni Mubarak. Παρόλα αυτά, δεν έβλεπε τη θρησκεία ως τη μία και μοναδική πηγή νομοθεσίας πάνω στην οποία θα βασίζεται κάθε πτυχή της πολιτικής ζωής, όπως συνέβη για παράδειγμα στο Ιράν μετά την Ισλαμική Επανάσταση του 1979.

Παρά τους δικαιολογημένους φόβους και τις ανησυχίες περί οπισθοδρόμησης και επιβολής της θεοκρατίας που προξένησε η δραστηριότητά της οργάνωσης στην Αίγυπτο, και η επάνοδος της μετά την επανάσταση του 2011, η Μουσουλμανική Αδελφότητα δημιούργησε, τουλάχιστον σε μία σημαντική μερίδα του αιγυπτιακής κοινωνίας, ελπίδα για αλλαγή σελίδας στην πολιτική ιστορία του τόπου τους και για μετάβαση από ένα μακρόχρονο και διεφθαρμένο αυταρχικό καθεστώς, σε ένα νέο, όπου το κυρίαρχο θρησκευτικό στοιχείο θα μπορούσε πλέον να εκφραστεί ελεύθερα, χωρίς απαραίτητα αυτό να σημαίνει ότι δε θα άφηνε χώρο να εκφραστούν ταυτόχρονα και οι υπόλοιπες κοινωνικές δυνάμεις. Το ίδιο συνέβη και στις περισσότερες από τις αραβικές χώρες, όπου το κίνημα εξαπλώθηκε πολύ γρήγορα, και όπου η πολιτική κατάσταση ήταν σχεδόν παρόμοια, με αντίστοιχα δικτατορικά καθεστώτα να κατέχουν το μονοπώλιο της εξουσίας για πολλές δεκαετίες καταστέλλοντας κάθε είδους αντίδραση.

Ιστορικό υπόβαθρο:

Η Μουσουλμανική Αδελφότητα γεννήθηκε και αναπτύχθηκε μέσα σε ένα περιβάλλον κρίσης για τον ισλαμικό αραβικό κόσμο, σε μία περίοδο κατά την οποία ταλανίζονταν από μεγάλες πολιτικές και κοινωνικές αναταραχές οι οποίες σηματοδότησαν τις κολοσσιαίες γεωπολιτικές αλλαγές που άρχισαν να συντελούνται³.

Ο ρόλος του Ισλάμ στην Οθωμανική Αυτοκρατορία είχε υποβαθμιστεί, χάνοντας ένα μεγάλο μέρος της νομιμοποιητικής του ισχύος, προκειμένου η τουρκική ελίτ να καταφέρει να επιβάλλει την κυριαρχία της. Επιπλέον, η παντουρκική ιδεολογία του κινήματος των Νεότουρκων που σάρωσε την πολυπολιτισμική αυτοκρατορία, αποτελούσε, πέρα από απειλή για τη συλλογική εθνική ταυτότητα των Αράβων, και μεγάλο θρησκευτικό ανάθεμα, καθώς η αραβική γλώσσα ήταν το μέσο της αποκάλυψης του Αλλάχ στην ανθρωπότητα. Η αποσύνθεση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και η κατάλυση του Χαλιφάτου⁴, το σύμβολο δηλαδή της ενότητας των απανταχού μουσουλμάνων, όχι μόνο δεν έλυσε τα ζητήματα χειραφέτησης του πολυπληθούς αραβικού κόσμου αλλά σήμανε και την αρχή της αποικιοκρατίας των Βρετανών και των Γάλλων στη Βόρεια Αφρική και τη Μέση Ανατολή, κατά την οποία το Ισλάμ περιθωριοποιήθηκε περαιτέρω και σχεδόν εκτοπίστηκε από ένα παντελώς ξένο και διαφορετικό, προς την αραβική κουλτούρα, πολιτισμικό οικοδόμημα που έφεραν μαζί τους οι Ευρωπαίοι. Υπό αυτές τις συνθήκες, οι μουσουλμάνοι αναζητούν εναγωνίως την ταυτότητά τους και πολλοί από αυτούς θα τη βρουν στο πρόσωπο των Αδελφών Μουσουλμάνων.

Η Αδελφότητα, ξεκίνησε ως μια μικρή ομάδα νέων γύρω από το Hassan al-Banna, τον υιό ενός τοπικού πνευματικού ηγέτη. Χάρη στο πάθος του και τους συνεχείς του αγώνες σε όλη την αιγυπτιακή επικράτεια, τα μέλη αυτής της αρχικά μικρής ομάδας,

³ Σπυρόπουλος, Γ. (2005). Ο Τρίτος Κόσμος στις Διεθνείς Σχέσεις: Μύθοι και Πραγματικότητες. Αθήνα: Παπαζήση, σ. 29

⁴ Το όνομα Χαλιφάτο αντλείται από τη λέξη Χαλίφα που στα αραβικά σημαίνει «υπηρέτης του Θεού», και θεωρείται ο πολιτικός και θρησκευτικός ηγέτης του. Ως Χαλιφάτο εννοείται το ισλαμικό κράτος που ίδρυσε ο προφήτης Μωάμεθ καθώς και όλα τα μετέπειτα ισλαμικά κράτη που διαδέχτηκαν το ένα το άλλο, με τελευταίο το Οθωμανικό Χαλιφάτο, το οποίο καταργήθηκε επίσημα το 1924 από το Mustafa Kemal Atatürk.

θα αγγίξουν το 1948, τον αριθμό των δύο εκατομμυρίων⁵ και η οργάνωση θα μετεξελιχθεί σε ένα πανισλαμικό θρησκευτικό και κοινωνικό κίνημα που θα απλωθεί στα πέρατα του αραβικού και μουσουλμανικού κόσμου.

Ο Hassan al-Banna ήταν ένας έντονα θρησκευόμενος σουνίτης μουσουλμάνος, καλός γνώστης της ισλαμικής θεολογίας έχοντας λάβει μυστικιστική ισλαμική εκπαίδευση στο σουφικό τάγμα της *Hassafiya*^{6 7}, ωστόσο δεν ασπαζόταν τη, σύμφωνα με το τάγμα, αυστηρή και κατά γράμμα ερμηνεία του Κορανίου. Ο ίδιος, συμμετείχε, όντας ακόμη μαθητής, στην ίδρυση μιας παρόμοιας θρησκευτικής οργάνωσης, την *Αδελφότητα για την Παρεμπόδιση των Αμαρτιών*⁸, που όπως καταμαρτυρεί το όνομά της είχε στόχο να σταματήσει τον ηθικό εκπεσμό στον οποίο είχε περιέλθει η αιγυπτιακή κοινωνία, ενώ επίσης είχε ενταχθεί στην *Αδελφότητα των Χρηστών Ηθών*, μία οργάνωση εμπνευσμένη από την Ουαχαμπισμό⁹ (ένα συντηρητικό, φονταμεταλιστικό, αναβιωτικό κίνημα του σουνιτικού Ισλάμ που αντλεί την ονομασία του από τον ιδρυτή του, μουσουλμάνο θεολόγο, Muhammad ibn Abd al-Wahhab). Δύο βασικοί παράγοντες ήταν αυτοί που σφράγισαν την παιδική του ηλικία και συνέβαλαν στη διαμόρφωση της ιδεολογίας της οργάνωσης: το θρησκευτικό οικογενειακό περιβάλλον στο οποίο ανατράφηκε, που δε διέφερε από αυτό της μέσης μουσουλμανικής αιγυπτιακής οικογένειας της εποχής του, και το ξέσπασμα της επανάστασης του 1919 εναντίον των Βρετανών. Στη μεγαλειώδη αυτή εξέγερση, όντας ακόμη παιδί, συμμετείχε ο ίδιος με ιδιαίτερο ζήλο, απαγγέλλοντας στους δρόμους και σε συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας τα εθνικιστικού περιεχομένου ποιήματα που είχε γράψει. Θα κουβαλούσε αργότερα με μεγάλη πικρία τις κακές αναμνήσεις των βρετανικών δυνάμεων στην πατρίδα του.

⁵ Perry, G. (2016). *The History of Egypt*. (2η έκδ.) Santa Barbara CA: ABC-CLIO, σ. 98

⁶ Enein, Y. (2010). *Militant Islamist Ideology: Understanding the Global Threat*. Annapolis MD: Naval Institute Press, σ. 232

⁷ Η σουφική αδελφότητα *Hassafiya*, η οποία έχει αποσχιστεί από την ιστορικότερη *Shadhiliya*, βασίζεται στην κατά γράμμα ερμηνεία του Κορανίου, τάσσεται υπέρ της επιβολής του Ισλαμικού Νόμου (Σαρία), απαγορεύει, μεταξύ άλλων, στους άνδρες, να φοράνε χρυσά κοσμήματα και απορρίπτει τις παραδοσιακές προσκυνηματικές επισκέψεις σε τάφους, ως πράξη ειδωλολατρίας. *Loc. cit.*

⁸ Κουργιώτης, Π. (2016). Η πρώτη νιότη του Ισλαμισμού: Ανακαλύπτοντας τη Μουσουλμανική Αδελφότητα και τον κόσμο της (1928-1948). Θεσσαλονίκη: Ζήτρος, σ. 119

⁹ *Loc. cit.*

Κεφάλαιο 1: Τα πρώτα χρόνια της Αδελφότητας

1.1 Έξι νεαροί μουσουλμάνοι αδελφοποιούνται στο όνομα του Αλλάχ

Η οργάνωση των Αδελφών Μουσουλμάνων ιδρύθηκε το Μάρτιο του 1928 στην πόλη Ισμαηλία, στη δυτική πλευρά της διώρυγας του Σουέζ, από τον εικοσιδυάχρονο Hassan al-Banna και έξι Αιγύπτιους εργάτες που απασχολούνταν στις εκεί εγκαταστάσεις των Βρετανών¹⁰. Οι νεαροί αυτοί, επισκέφθηκαν τον Al-Banna, ο οποίος ήταν ήδη γνωστός στην πόλη για τα κηρύγματα του που καλούσαν σε πνευματική αφύπνιση τους μουσουλμάνους¹¹, και με μεγάλη συγκίνηση και αγωνία για την τύχη της διεφθαρμένης Αιγύπτου, τον παρακαλούν να τους οδηγήσει στον αγώνα κατά του δυτικού εκμαυλισμού, και τον καθιστούν εκπρόσωπό τους ενώπιον του Προφήτη Μωάμεθ και του Αλλάχ, δίνοντάς του το σουφικό τίτλο του Σεΐχη¹². Από εδώ και στο εξής, ο Hassan al-Banna, θα είναι ο γενικός καθοδηγητής¹³ της ομάδας, και αφού δέχτηκε το ρόλο που του είχε ανατεθεί, είπε τα εξής χαρακτηριστικά λόγια: *“Η οργάνωσή μας θα αποτελεί κατεξοχήν την έκφραση μιας ιδέας. Είμαστε όλοι αδέρφια στην υπηρεσία του Αλλάχ. Θα είμαστε λοιπόν οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι”*¹⁴.

Η εκρηκτική και χαώδης κατάσταση που επικρατούσε εκείνη την περίοδο στην Αίγυπτο, αποτελούσε το πλέον γόνιμο έδαφος για να ευδοκιμήσει η Αδελφότητα, η οποία έκανε κάλεσμα για μια ισλαμική μεταρρύθμιση και για επιστροφή της αιγυπτιακής κοινωνίας στις παραδοσιακές της αξίες, ενώ ταυτόχρονα απέρριπτε τον

¹⁰ Green, N. (2020). *Global Islam: A Very Short Introduction*. New York NY: Oxford University Press, σσ. 56-57

¹¹ Berman, E. (2009). *Radical, Religious, and Violent: The New Economics of Terrorism*. Cambridge MA: Massachusetts Institute of Technology, σ. 123

¹² Μάζης, Ι. (2002). *Γεωγραφία του Ισλαμιστικού Κινήματος στη Μέση Ανατολή*. Αθήνα: Παπαζήση, σ. 91

¹³ Ακόμη και σήμερα, η ανώτατη θέση στην ιεραρχία της Μουσουλμανικής Αδελφότητας είναι αυτή του Γενικού Καθοδηγητή.

¹⁴ Μάζης, Ι., *loc. cit.* No 12

κοσμικό και φιλελεύθερο τρόπο ζωής, ως απότοκο της δυτικοποίησης της Αιγύπτου και της ξένης κατοχής. Ο αγώνας ενάντια στον κατακτητή, σήμαινε και πνευματικό αγώνα ενάντια στην έκλυση των ηθών που αυτή είχε επιφέρει, έτσι οι Αιγύπτιοι όφειλαν να είναι πραγματικοί και όχι κατ' επίφαση μουσουλμάνοι. Επιπλέον, η Αδελφότητα αμφισβητούσε τις θεσμικές και παραδοσιακές ισλαμικές αρχές τις οποίες θεωρούσε αναποτελεσματικές στην υπεράσπιση του Ισλάμ¹⁵, και πολύ περισσότερο την πολιτική εξουσία που προωθούσε το κοσμικό ανθρωπιστικό μοντέλο της κοινωνίας. Για τη Μουσουλμανική Αδελφότητα η απλή μετάδοση των γνώσεων γύρω από τη θρησκεία ήταν ανεπαρκής· το Ισλάμ έπρεπε να κυριαρχεί στην πολιτική και κοινωνική ζωή του τόπου προτού οι μουσουλμανικές κοινωνίες παρακμάσουν και επικρατήσει η εκκοσμίκευση και ο δυτικός-μη μουσουλμανικός τρόπος ζωής.

Η πρώτη δραστηριότητα της οργάνωσης ήταν η δημιουργία ενός νυχτερινού σχολείου όπου οι νεαροί μαθητές λάμβαναν ισλαμική κατ'ήχηση ενώ παράλληλα ασκούνταν αντιβρετανική πολιτική προπαγάνδα, καθώς απαραίτητη προϋπόθεση για να επιτευχθεί ο διττός στόχος της θρησκευτικής αφύπνισης των μουσουλμάνων και της αποτίναξης της βρετανικής κυριαρχίας ήταν αλληλεγγύη μεταξύ των Αράβων. Οι ομιλίες των Αδελφών Μουσουλμάνων άρχισαν να διαδίδονται όλο και περισσότερο και κέρδιζαν την εμπιστοσύνη πολλών Αιγυπτίων, ανάμεσα στους οποίους ήταν και ο Γενικός Επιθεωρητής Παιδείας της Αιγύπτου ο οποίος είχε εντυπωσιαστεί ιδιαίτερα από τη ρητορική δεινότητα των απλών αυτών ανθρώπων που ενέπνεαν ένα μήνυμα ελπίδας.

Οι δραστηριότητες της οργάνωσης γίνονταν όλο και περισσότερες καταφέροντας να πραγματοποιήσουν την ανέγερση ενός τεμένους το 1930 στην Ισμαηλία, με χρήματα που είχαν συγκεντρωθεί σε μεγάλο βαθμό μέσα από εράνους και από τη λήψη χορηγίας από την Εταιρία Διάνοιξης της Διώρυγας του Σουέζ¹⁶. Η ανέγερση αυτού του τεμένους που θα γίνει γνωστό ως το «Τέμενος της Μουσουλμανικής Αδελφότητας» (Masjid al-Ikhwan al-Muslimin), συμβολίζει και την πρώτη της επιτυχία. Καθώς η απήχηση της οργάνωσης απλωνόταν ολοένα και περισσότερο πέρα από όρια της μικρής επαρχιακής πόλης, η Αδελφότητα, το 1931,

¹⁵ Maréchal, B. (2008). *The Muslim Brothers in Europe: Roots and Discourse*. Leiden: Koninklijke Brill NV, σ. 1

¹⁶ Davis, N. & Robinson, R. (2012). *Claiming Society for God: Religious Movements and Social Welfare in Egypt, Israel, Italy, and the United States*. Bloomington IN: Indiana University Press, σ. 37

άνοιξε παράρτημα στο Κάιρο και την αμέσως επόμενη χρονιά ο Hassan al-Banna μετέφερε εκεί την έδρα της οργάνωσης¹⁷. Μόλις τρία χρόνια αργότερα, το 1934, η Αδελφότητα θα έχει ιδρύσει πενήντα διαφορετικά παραρτήματα στην Αίγυπτο¹⁸, ενώ μέχρι το 1948, τα παραρτήματα αυτά, θα αγγίζουν τον αριθμό των δύο χιλιάδων, με τους Αδελφούς Μουσουλμάνους να αποτελούν την ισχυρότερη πολιτική δύναμη στη χώρα¹⁹.

1.2 Η ιδεολογία των «πρώτων» Αδελφών Μουσουλμάνων

Η Αδελφότητα, είχε πλέον εξελιχθεί, από μία μικρή θρησκευτική οργάνωση της αιγυπτιακής επαρχίας σε ένα μαζικό πολιτικό και θρησκευτικό κίνημα με σκοπό την πνευματική αφύπνιση των μουσουλμάνων, όχι μόνο της Αιγύπτου αλλά και ολόκληρου του ισλαμικού κόσμου, στόχος του οποίου η πραγματοποίηση προϋπέθετε την ενεργό συμμετοχή του κινήματος στην πολιτική ζωή. Έτσι, ο Al-Banna άρχισε πλέον να δίνει ιδιαίτερη έμφαση στις πολιτικές ευθύνες που φέρουν οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι, οι οποίες κατά τον ίδιο ήταν συνυφασμένες, αν όχι ταυτισμένες, με τις θρησκευτικές.

Σύμφωνα με την οργάνωση λοιπόν, η ενασχόληση με την πολιτική ήταν συνυφασμένη με το Ισλάμ και το ίδιο το Κοράνι περιείχε όλα όσα πρέπει να διέπουν τη διακυβέρνηση ενός ισλαμικού κράτους. Έτσι, στην ατζέντα των Αδελφών περιλαμβάνονταν η αντιμετώπιση κοινωνικών προβλημάτων, όπως η πορνεία, το αλκοόλ, ο τζόγος, η ελλιπής θρησκευτική διαπαιδαγώγηση στα σχολεία, η επιρροή των χριστιανών ιεραποστόλων και το σημαντικότερο, ο δυτικό ιμπεριαλισμός, ο οποίος ευθυνόταν για όλα τα παραπάνω, και από τον οποίο οι Αιγύπτιοι έπρεπε να απαλλαχτούν το συντομότερο δυνατό. Η απάντηση της Μουσουλμανικής Αδελφότητας στις επικρίσεις που δέχονταν ότι διαθέτει πολιτική ατζέντα, ήταν, ότι ένας ευσυνείδητος μουσουλμάνος όχι μονάχα επιτρέπεται, άλλα οφείλει να εμπλέκεται στην πολιτική ζωή. Ο ίδιος ο Hassan al-Banna είχε πει συγκεκριμένα: *“σας καλούμε στο Ισλάμ που κηρύχθηκε από το Μωάμεθ. Η κυβέρνηση είναι μέρος του και η ελευθερία ένα από τα θρησκευτικά της καθήκοντα. Αν σας πει κανείς ότι αυτό είναι πολιτική, εσείς*

¹⁷ Mitchell, R. (1993). *The Society of the Muslim Brothers*. New York NY: Oxford University Press, σ. 12

¹⁸ Davis, N. & Robinson, R., *op. cit. No 16*, σ. 38

¹⁹ *Ibid.* σ. 39

ανταπαντήστε πως αυτό είναι Ισλάμ και δεν αναγνωρίζουμε διάκριση ανάμεσα σ' αυτά τα δύο”²⁰. Και ενώ άλλες ισλαμικές οργανώσεις που δραστηριοποιούνταν στην Αίγυπτο εκείνη τη χρονική περίοδο παρέμεναν αποστασιοποιημένες από τα πολιτικά δράματα, η Μουσουλμανική Αδελφότητα αποκτούσε συνεχώς πολιτική δράση κατορθώνοντας να προσελκύσει ολοένα και περισσότερα μέλη.

Ένα ακόμη χαρακτηριστικό γνώρισμα της Αδελφότητας κατά τα πρώτα της χρόνια, το οποίο αντλείται από τις διδαχές του Ισλάμ, ήταν απαλοιφή των ανισοτήτων ανάμεσα στους μουσουλμάνους και η εναντίωση της στο κοινωνικό μοντέλο της Αιγύπτου, που βασιζόταν επάνω ακριβώς σε τέτοιου είδους ανισότητες, όπου το εισόδημα ή το επάγγελμα καθόριζε την προσβασιμότητα σε υπηρεσίες και αγαθά, όπως η πανεπιστημιακή εκπαίδευση ή ο διορισμός σε κρατικούς φορείς.

Έτσι, οι Αδελφοί, σε συνέπεια με τις προσταγές του Κορανίου περί κοινωνικής ισότητας και δικαιοσύνης, υιοθέτησαν ένα ιεραρχικό σύστημα βάσει του οποίου η ανέλιξη στα ανώτερα κλιμάκια της οργάνωσης ήταν συνδεδεμένη με την τήρηση των ισλαμικών αρχών και καθηκόντων, και με την αποκτηθείσα γνώση που λαμβάνονταν στις ομάδες μελέτης που είχαν διοργανώσει για να κατηγήσουν τα νεοεισερχόμενα μέλη. Το συγκεκριμένο αξιοκρατικό σύστημα, αποτελούσε μια σημαντική παρέκκλιση από το σύστημα που χαρακτήριζε την αιγυπτιακή κοινωνία που, όπως προαναφέρθηκε, διέπονταν από τον κοινωνικό διαχωρισμό ανάμεσα στη, συνήθως διεφθαρμένη, ελίτ, τη μεσαία τάξη και τα φτωχότερα λαϊκά στρώματα, τα οποία υπερείχαν αριθμητικά και αποτελούσαν το θεμελιώδη πυλώνα της. Αυτό το αξιακό σύστημα των Αδελφών, που τους διαφοροποιούσε πλήρως από το κοινωνικό κατεστημένο των διακρίσεων που επικρατούσε σε όλους τους τομείς, τους προσέδωσε επιπλέον ελκυστικότητα προς στις πολυπληθείς κατώτερες κοινωνικές τάξεις και τους βοήθησε σημαντικά στην αύξηση του αριθμού των μελών τους.

Συνοψίζοντας, οι όποιοι πολιτικοί στόχοι των Αδελφών Μουσουλμάνων καθορίζονταν και κατευθύνονταν από το Ισλάμ γι' αυτό, και η ρητορική τους, δεν περιορίστηκε απλά στην καταγγελία της αγγλικής κατοχής αλλά και του δυτικού, μη θρησκευτικού τρόπου ζωής. Οι Δυτικοί λοιπόν, ήταν εχθροί, επειδή κυριαρχούσαν όχι μόνο στη διοίκηση των κρατικών θεσμών, αλλά και τη δημόσια κοινωνική ζωή, γι' αυτό και ο πολεμικός δημόσιος λόγος των Αδελφών Μουσουλμάνων, δεν περιοριζόταν απλά

²⁰ Κουργιώτης, Π. «Η οργάνωση των Αδελφών Μουσουλμάνων στην Αίγυπτο: Οι δράσεις της και οι σχέσεις της με τις πολιτικές δυνάμεις την περίοδο 1928-1954,» Μ.Ε., Τμήμα Πολιτικών Επιστημών, ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη, 2009, σ. 8

στην αποτίναξη της βρετανικής παρουσίας και την αυτοδιάθεση του αραβικού κόσμου, αλλά και την απεμπόληση του κοσμικού και αμαρτωλού τρόπου ζωής που, οι αποικιοκράτες, είχαν φέρει μαζί τους. Έτσι, στον πυρήνα της ιδεολογίας της Μουσουλμανικής Αδελφότητας βρισκόταν το κάλεσμα για μια ισλαμική αναγέννηση, μια επαγρύπνηση των μουσουλμάνων που κινδύνευαν να χάσουν τις παραδόσεις. Σύντομα, όπως θα δούμε στο παρακάτω κεφάλαιο, στον ιδεολογικό κορμό της Αδελφότητας, θα προστεθεί ο αντισιωνισμός, ο οποίος θα απογειώσει και τη δημοτικότητά της.

1.3 Η έμπρακτη αντίσταση

Η ένοπλη δράση των Αδελφών ξεκίνησε τον Αύγουστο του 1938, οπότε αντεπλάκησαν σε βίαιες συγκρούσεις με την αστυνομία, διαδηλώνοντας εναντίον της βρετανικής κατοχής στην Αίγυπτο και των Εβραίων της Παλαιστίνης, οι οποίοι βρίσκονταν, σε ανοιχτή πλέον, ένοπλη διαμάχη με τον αραβικό πληθυσμό²¹, η τύχη του οποίου μπήκε στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος της οργάνωσης. Η κινητοποίηση για ηθική και υλική υποστήριξη των Αράβων τέθηκε σαν πρώτη προτεραιότητα: εκτός από μαζικές συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας, διενήργησε εράνους για αποστολή χρημάτων, έστειλε επιστολές σε διάφορους πολιτικούς και θρησκευτικούς ηγέτες στη Μέση Ανατολή και την Ευρώπη και επιδόθηκε σε μία εκστρατεία υποστήριξης των Αράβων Παλαιστινίων²² καλώντας σε ένοπλο αγώνα.

Η ενεργή συμμετοχή των Αδελφών στον πόλεμο της Παλαιστίνης αύξησε κατακόρυφα την αποδοχή της ανάμεσα στους Αιγυπτίους και σηματοδότησε την είσοδό της στον έμπρακτο αγώνα, είτε επρόκειτο για τις συγκρούσεις στους δρόμους με την αστυνομία, είτε για το πραγματικό πεδίο της μάχης στην Παλαιστίνη για το οποίο είχα φύγει πολλά μέλη τους. Ο ενθουσιασμός που επακολούθησε δημιούργησε σε πολλούς Αδελφούς την πεποίθηση ότι η οργάνωση ήταν πλέον έτοιμη να έρθει σε

²¹ Obaid, N. (2020). *The Failure of the Muslim Brotherhood in the Arab World*. Santa Barbara CA: Praeger Security International, σ. 33 [e-book]

²² Lindstrom-Ives, B., «The Muslim Brotherhood: How its Troubled History Suggests that it Will Not merely Survive but Thrive in the Twenty-First Century» M.E., Global Studies, UOV, Burlington, VT, 2015, σ. 23

ανοιχτή σύγκρουση με τους Βρετανούς, ωστόσο ο Al-Banna διατηρούσε επιφυλάξεις ως προς αυτό, καθώς θεωρούσε μια τέτοια κίνηση πρόωρη και παρακινδυνευμένη, και πως μία ολομέτωπη σύγκρουση με τους Βρετανούς και τις κρατικές δυνάμεις ασφαλείας, θα έπρεπε να γίνει μόνο όταν θα ωρίμαζαν οι συνθήκες, διαφορετικά η οργάνωση θα κινδύνευε με διάλυση.

Στον αντίποδα, τα μέλη που πίεζαν την ηγεσία για ανάληψη ένοπλης δράσης, θεωρούσαν ότι η δειλία και η αναποφασιστικότητα του Al-Banna θα καθιστούσε την Αδελφότητα ένα κίνημα ουδέτερο και αποστασιοποιημένο από την πολιτικές εξελίξεις, και ότι αυτό θα συνιστούσε προδοσία των αρχών της και αναξιοπιστία στα μάτια των υποστηρικτών που την είχαν εμπιστευτεί ακριβώς γι' αυτό το λόγο, την αποφασιστικότητα και μαχητικότητά της, σε αντίθεση με αντίστοιχες ισλαμικές οργανώσεις εκείνης της περιόδου, που ήταν περισσότερο θεσμικές και συγκρατημένες. Καθώς όμως η εσωτερική διαμάχη εντεινόταν, κάποια από τα μέλη της άρχισαν, με δική τους πρωτοβουλία, να συγκρούονται με τις αστυνομικές δυνάμεις. Ο Al-Banna διαπιστώνοντας πλέον πως δε μπορούσε να μεταπείσει τους υποστηρικτές της ένοπλης πάλης, αλλά και μη δυνάμενος να τους ελέγξει, προέβη σε μία πράξη κατευνασμού, εξαγγέλλοντας τη δημιουργία ειδικών «ταγμάτων» τα μέλη των οποίων αφού πρώτα θα λάμβαναν αυστηρή θρησκευτική και στρατιωτική εκπαίδευση, θα προχωρούσαν σε ένοπλη δράση. Από αυτή τη δράση, ο ηγέτης των Αδελφών Μουσουλμάνων, εξαιρούσε την τρομοκρατία και την ολομέτωπη επανάσταση· αυτές οι επιλογές θα αποτελούσαν την ύστατη επιλογή σε περίπτωση που θα αποτύγχαναν τα υπόλοιπα μέσα του αγώνα.

Παρά την ίδρυση των «ειδικών ταγμάτων», όσο ο ηγέτης του κινήματος επέμενε στην ιδέα της μετάθεσης της ένοπλης αντίστασης γι' αργότερα, και στην υιοθέτηση μιας πιο μετριοπαθούς στάσης για χαμηλής έντασης σύγκρουση, τα ριζοσπαστικά μέλη εξακολουθούσαν να εκφράζουν την απογοήτευσή τους, ώσπου, το 1939, αποχώρησαν μαζικά από την Αδελφότητα, ιδρύοντας την οργάνωση με το όνομα *Νεολαία του Μωάμεθ*²³. Σε απάντηση, ο Al-Banna, για να αντιμετωπίσει την αποσχισθείσα οργάνωση, και υπό τον κίνδυνο της εκροής περισσότερων μελών, ίδρυσε την επόμενη χρονιά μια στρατιωτική πτέρυγα, τον περίφημο *Μυστικό Μηχανισμό*, ο

²³ Jabbūr, N. (1993). *The Rumbling Volcano: Islamic Fundamentalism in Egypt*. Pasadena CA: Mandate Press, σ. 105

οποίος επιδόθηκε σε πράξεις τρομοκρατίας²⁴, όπως η δολοφονία, το 1948, του δικαστή Ahmad al-Khazindar.

Όμως, όχι μόνο δεν είναι γνωστό αν η ηγεσία της Αδελφότητας έδινε η ίδια εντολή για τη βία που ασκούσε ο *Μυστικός Μηχανισμός*, αλλά υποστηρίζεται ακόμη ότι πιθανόν και να την αποδοκίμαζε²⁵, ωστόσο τα μέλη που προχωρούσαν στην άσκηση ένοπλης βίας δεν αποβάλλονταν από την οργάνωση. Καθώς τα παραρτήματα της Αδελφότητας ήταν πλέον χιλιάδες και τα μέλη τη άγγιζαν τα δύο εκατομμύρια, ήταν αδύνατο να ασκηθεί απόλυτος έλεγχος, και η δομή της άρχισε να αποκεντρώνεται από την κεντρική εξουσία και τον έλεγχο του Al-Banna, κάτι, που δεν του ήταν απαραίτητα δυσάρεστο, καθώς στην πράξη αυτό αποδείχτηκε χρήσιμο. Η Μουσουλμανική Αδελφότητα, ακολουθούσε, ή μάλλον αναγκάστηκε εκ των πραγμάτων να ακολουθήσει, μια στρατηγική παράλληλων και ανεξάρτητων μεταξύ τους ομάδων δράσης, κάτι που ήταν προς όφελός της, αφού, σε περίπτωση σύλληψης μελών του κεντρικού πυρήνα από τις κυβερνητικές δυνάμεις, τα διάφορα παραρτήματα θα μπορούσαν να συνεχίσουν τη δράση τους νόμιμα, καθώς θα αποφεύγονταν η ταύτιση με τα συλληφθέντα μέλη της ηγεσίας, ή αντίστροφα, σε περίπτωση που συλλαμβάνονταν μέλη των περιφερειακών ομάδων, τα ηγετικά στελέχη θα έμεναν αλώβητα.

1.4 Η κλιμάκωση της βίας και το τέλος του Hassan Al-Bana

Καθώς η δράση της οργάνωσης είχε απλωθεί σε όλη την επικράτεια της Αιγύπτου, με ένα τεράστιο δίκτυο παραρτημάτων και φιλανθρωπικών ιδρυμάτων τα οποία, πέρα από την παροχή βοήθειας προς τους φτωχούς, λειτουργούσαν και ως κέντρα διάδοσης της ιδεολογίας της, ο Al-Banna πίστευε πως είχε φτάσει πλέον η ώρα να δοκιμάσει τις δυνάμεις του κινήματος μέσα από την εκλογική διαδικασία. Έτσι, μέλη της Αδελφότητας, έλαβαν μέρος στις βουλευτικές εκλογές του 1945, ως ανεξάρτητοι υποψήφιοι, από τις οποίες βγήκαν ηττημένοι λαμβάνοντας έναν πολύ

²⁴ Rinehart, C. (2013). *Volatile Social Movements and the Origins of Terrorism: The Radicalization of Change*. Lanham MD: Lexington Book, σ. 36

²⁵ Davis, N. & Robinson, R., *op. cit. No 16*, σ. 40

μικρό αριθμό ψήφων, ωστόσο θεωρείται σχεδόν αναμφισβήτητο ότι τα αποτελέσματα ήταν προϊόν νοθείας έπειτα από ανάμειξη των Βρετανών²⁶, οι οποίοι σε καμία περίπτωση δεν επιθυμούσαν την είσοδο των Αδελφών Μουσουλμάνων στην πολιτική. Η αποτυχία αυτή, επανέφερε στο προσκήνιο την αντιπαράθεση μεταξύ των μετριοπαθών και των ριζοσπαστών, με τους τελευταίους να νιώθουν δικαιωμένοι, θεωρώντας ότι η άποψή τους, ότι δηλαδή η νομότυπη πολιτική δράση δε θα απέφερε στο κίνημα κανένα όφελος, επιβεβαιώθηκε. Έτσι η χρήση βίας από την πλευρά τους γινόταν ολοένα και συχνότερη και η Μουσουλμανική Αδελφότητα, από ένα σχετικά μετριοπαθές κίνημα που ήταν μέχρι τότε, μετατράπηκε σύντομα σε μία τρομοκρατική οργάνωση, η οποία, για τα επόμενα χρόνια, είχε επιδοθεί σε ένοπλες επιθέσεις σε Βρετανούς στρατιώτες και αιγυπτιακά αστυνομικά τμήματα. Η κυβέρνηση απάντησε με τη σύλληψη εκατοντάδων, αν όχι χιλιάδων, μελών. Οι δημοσιεύσεις της Αδελφότητας έγιναν ιδιαίτερα εχθρικές προς την κυβέρνηση, στην οποία βρισκόταν τότε το *Σααδικό Θεσμικό Κόμμα*²⁷, και τη, φιλοβρετανική, σύμφωνα με τους Αδελφούς, πολιτική που ακολουθούσε, ενώ δεν έλλειπαν και οι κηρύξεις απεργιών και διοργανώσεις μεγάλων αντικυβερνητικών διαδηλώσεων. Τον Οκτώβριο του 1945, οργάνωσε ένα «λαϊκό συνέδριο» στο Κάιρο και σε επτά άλλες πόλεις, με αίτημα την απελευθέρωση από τους Βρετανούς και την πλήρη εθνική ανεξαρτησία.

Εν τω μεταξύ οι σοσιαλιστικές ιδέες, που δημιουργούσαν την ελπίδα της αποτίναξης του αγγλικού ιμπεριαλισμού και της κοινωνικής δικαιοσύνης, άρχισαν να διαδίδονται με μεγάλη ταχύτητα, τόσο στην Αίγυπτο, όσο και στον υπόλοιπο αραβικό κόσμο και έτσι, οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι, για πρώτη ίσως φορά βρέθηκαν να χάνουν ένα σημαντικό έρεισμα στην κοινωνία. Φοβούμενοι λοιπόν την περαιτέρω διάδοση των μαρξιστικών ιδεών και για να προλάβουν μια δυνητική μετακίνηση υποστηρικτών της Αδελφότητας προς το σοσιαλιστικό στρατόπεδο, υιοθέτησαν το Σεπτέμβριο του 1945, ένα καταστατικό χάρτη, που δίνει περισσότερη έμφαση στην κοινωνική προσφορά και το υπέβαλλαν στο Υπουργείο Κοινωνικών Υποθέσεων, όπως προέβλεπε η τότε νομοθεσία. Κατά τη διάρκεια της μεταπολεμικής περιόδου, ενέτειναν την

²⁶ Halverson, J. (2010). *Theology and Creed in Sunni Islam: The Muslim Brotherhood, Ash'arism, and Political Sunnism*. New York NY: Palgrave Macmillan, σ. 100

²⁷ Το *Σααδικό Θεσμικό Κόμμα (Hizb al-Hayyat al-Saedia)* ήταν ένα φιλελεύθερο φιλοβασιλικό κόμμα, που ιδρύθηκε το 1938 από πρώην μέλη του κόμματος *Wafd*. Διαλύθηκε το 1952 έπειτα από την ανατροπή του βασιλιά Farouk από το Κίνημα των Ελευθέρων Αξιωματικών.

ανθρωπιστική τους δραστηριότητα, χτίζοντας επιπλέον νοσοκομεία, φαρμακεία, σχολεία αλλά και μικρά εργοστάσια, πολεμώντας έτσι την ανεργία που άφησε πίσω του ο πόλεμος, και κατάφεραν να αυξήσουν τον αριθμό των μελών της κατακόρυφα²⁸.

Το Μάρτιο του 1948, μέλη του *Μυστικού Μηχανισμού*, δολοφόνησαν τον δικαστή Ahmed al-Khazindar, επειδή ως πρόεδρος του εφετείου, είχε καταδικάσει σε φυλάκιση ένα μέλος της Αδελφότητας το οποίο είχε κατηγορηθεί για επίθεση σε βρετανούς στρατιώτες. Ο Al-Banna έσπευσε αμέσως να αποδοκιμάσει τη δολοφονία του κρατικού αξιωματούχου και να αποκηρύξει κάθε πράξη βίας²⁹. Το αν ο ηγέτης της Αδελφότητας ήταν ειλικρινής σε αυτή του τη δήλωση ή αν την έκανε προς αποφυγή αντιποίνων, δεν είμαστε σε θέση να το γνωρίζουμε, όμως πιθανότατα, η δολοφονία καθαυτή, όχι μόνο δεν έφερε την έγκρισή του αλλά έγινε και εν αγνοία του. Λίγους μήνες μετά το περιστατικό, το Δεκέμβριο του ίδιου έτους, η κυβέρνηση υπό τον πρωθυπουργό Nuqrashi Pasha, προχώρησε σε ακόμη πιο σκληρά κατασταλτικά μέτρα εναντίον της Μουσουλμανικής Αδελφότητας και αφού την έθεσε εκτός νόμου, διέλυσε τα δίκτυά της³⁰.

Πέρα από την έλλειψη κεντρικού συντονισμού και την αδυναμία άσκησης ελέγχου, η Αδελφότητα, φαίνεται να στερούνταν των ικανοτήτων εκείνων που απαιτούνταν για τη διατήρηση της επιτυχίας της, να εκμεταλλευτεί δηλαδή το πλεονέκτημα που είχε αποκτήσει με τη συνεχιζόμενη αύξηση της δύναμής και της επιρροής της στην αιγυπτιακή κοινωνία. Αντί δηλαδή, να ακολουθήσει μία έξυπνη οδό συμβιβασμού με την εξουσία, με την οποία εκ των πραγμάτων δε μπορούσε να τα βάλει, και να εδραιώσει περαιτέρω την παρουσία της στην πολιτική ζωή της Αιγύπτου, κινήθηκε σπασμωδικά, μεθυσμένη ίσως από τη δόξα που δικαίως είχε κατακτήσει, ή επαναπαυόμενη στη μεγάλη υποστήριξη που έχαιρε, ελπίζοντας πώς το καθεστώς δε θα τολμούσε να την αγγίξει. Είτε ενέκρινε η ηγεσία της οργάνωσης, είτε όχι, τη δράση των ριζοσπαστικών μελών της, που ήταν κυρίως συγκεντρωμένα στο *Μυστικό Μηχανισμό*, η ένοπλη βία στην οποία είχε επιδοθεί ο τελευταίος δε μπορούσε να μην καταλογιστεί στην Αδελφότητα, καθώς αυτός, όχι μόνο αποτελούσε δικό της δημιούργημα, αλλά αφότου έγιναν γνωστές οι τρομοκρατικές του ενέργειες, δεν έγινε κάποια προσπάθεια να συγκρατηθεί η δράση του, και παρόλο που αποδοκιμάζονταν οι

²⁸ Mitchell, R., *op. cit. No 17*, σσ. 36-37

²⁹ *Ibid*, σ. 62

³⁰ Σπυρόπουλος, Γ., *op. cit. No 3*, σ. 27

πράξεις βίας της, η παραστρατιωτική ομάδα δεν αποκηρύχτηκε. Έτσι, δίχως η ηγεσία της οργάνωσης να έχει τη δυνατότητα, ή την επιθυμία, να εμποδίσει τις επιθετικές ενέργειες των σκληροπυρηνικών μελών, η κυβέρνηση αντεπιτίθεντο ολοένα και περισσότερο με συλλήψεις και φυλακίσεις. Η βία των Αδελφών Μουσουλμάνων έφτασε στο αποκορύφωμά της, λίγες μέρες μετά τη διάλυση της οργάνωσης, όταν ένα μέλος του *Μυστικού Μηχανισμού*, ο Abd al-Ahmed Hassan, σε αντεκδίκηση για τις διώξεις και συλλήψεις των μελών της, δολοφόνησε τον πρωθυπουργό της χώρας, Mahmoud al-Nuqrashi Pasha³¹. Το τίμημα αυτή τη φορά θα το πληρώσει ο ίδιος ο Hassan Al-Banna, όταν στις 12 Φεβρουαρίου του 1949, θα δολοφονηθεί σε αντίποινα από δυνάμεις της αστυνομίας³².

Ολοφάνερα πλέον, η δράση, ή μιλώντας με θρησκευτικούς όρους, ο ιερός αγώνας, η Jihad, της Μουσουλμανικής Αδελφότητας είχε περάσει, αφού ολοκλήρωσε τα δύο πρώτα του στάδια, την ιεραποστολή (διάδοση της ιδεολογίας) και το κοινωνικό έργο (φιλανθρωπία), στο τρίτο του στάδιο, τη μαχητικότητα, όπου η έννοια του αγώνα ερμηνεύεται ως η επιδίωξη και η εξύμνηση του μαρτυρίου, ο ευγενής θάνατος όπως ο ίδιος ο Al-Banna είχε περιγράψει χαρακτηριστικά ως τον ιδανικό θάνατο κάθε μουσουλμάνου για τον οποίο ο Αλλάχ θα τον ανταμείψει³³. Ωστόσο, ο ιδρυτής των Αδελφών Μουσουλμάνων, πίστευε πως αυτό έπρεπε να γίνει μόνο εάν αποτύγχαναν όλα τα υπόλοιπα μέσα, και πως η μαρτυροσύνη στο όνομα του Αλλάχ, συνιστούσε μεν τη μεγαλύτερη ευλογία, δεν ήταν όμως αυτοσκοπός.

Η περίοδος που ακολουθεί τη δολοφονία του συμπίπτει με μια διαδικασία περαιτέρω ριζοσπαστικοποίησης της οργάνωσης, γεγονός που θα οδηγήσει στην κατάπνιξη της από τις κρατικές αρχές. Εν τούτοις, η ομάδα των σκληροπυρηνικών, οι οποίοι θα βρουν τον εκφραστή τους στο πρόσωπο του θεολόγου Sayid Qutb, δε θα μονοπωλήσει ιδεολογικά την Αδελφότητα, καθώς μέσα στους κόλπους της θα συνεχίσει να υπάρχει η παραδοσιακή πτέρυγα, πιστή στο περισσότερο συμβιβαστικό δόγμα που εξέφραζε ο Hassan al-Banna. Αργότερα, θα αναδυθεί μία τρίτη συνιστώσα, αυτή των μεταρρυθμιστών που θα αποτελέσουν και το δημοκρατικότερο και μετριοπαθέστερο κομμάτι του κινήματος στην Αίγυπτο.

³¹ Carstens, P. (2014). *The Encyclopaedia of Egypt during the Reign of the Mehemet Ali Dynasty 1798–1952*. Altona MB: Friesen Press, σ. 519

³² Elshobaki, A. (2009). *Les Frères musulmans des origines à nos jours*. Paris: Karthala, σ.82

³³ Mitchell, R., *op. cit. No 17*, σσ. 206-207

Κεφάλαιο 2: Η Μουσουλμανική Αδελφότητα παραγκωνίζεται από την ιδεολογική κυριαρχία του νασερισμού

Η Μουσουλμανική Αδελφότητα επιδίωξε να αναπτύξει τις καλύτερες δυνατές σχέσεις με το κίνημα των Ελευθέρων Αξιωματικών, που ανέτρεψε μέσω πραξικοπήματος τη μοναρχία, χωρίς ωστόσο να το καταφέρει, παρόλο που αρχικά είχε φανεί το αντίθετο. Τη στιγμή της ανόδου του συνταγματάρχη Gamal Abdel Nasser στην προεδρία της χώρας, οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι διέθεταν ακόμη ισχυρό λαϊκό έρεισμα, και επειδή το νέο καθεστώς παρουσιαζόταν ως φορέας σοσιαλιστικής ιδεολογίας, είχε αρχικά φιλική στάση απέναντι τους. Παρόλο που η νέα ηγεσία δεν είχε κάποια άμεση σύνδεση ή επίσημη σχέση με κανένα πολιτικό κίνημα, στις τάξεις της, συμπεριλαμβάνονταν πρόσωπα από όλο το πολιτικό φάσμα της αιγυπτιακής κοινωνίας, όπως σοσιαλιστές, κοσμικοί, προσωπικότητες που είχαν δεσμούς με τη Μουσουλμανική Αδελφότητα, ακόμη και ακραίοι ισλαμιστές³⁴. Για ακόμη μία φορά όμως η Αδελφότητα θα χειριστεί με λάθος τρόπο τις θετικές γι' αυτήν εξελίξεις, και με μία σειρά κινήσεων που δεν ήταν καλά υπολογισμένες, αντί να επωφεληθεί από τις ευνοϊκές γι' αυτήν συγκυρίες, θα τις στρέψει εναντίον της.

Ο νέος γενικός καθοδηγητής της Αδελφότητας, Hasan al-Hudaybi³⁵, προσπάθησε να αυξήσει την επιρροή του απέναντι στη νασερική κυβέρνηση, κάτι που ο Nasser εξέλαβε ως απόπειρα ανάμειξης στα πολιτικά πράγματα της χώρας. Πράγματι, ο Al-Hudaybi προσπάθησε κυριολεκτικά να διεισδύσει στην εξουσία, επιχειρώντας όχι μόνο να συσφίξει περεταίρω τις σχέσεις της οργάνωσης με το νέο στρατιωτικό καθεστώς, αλλά ζητώντας να λάβει και προεξέχουσες υπουργικές θέσεις³⁶. Ο Nasser, πέρα από το γεγονός ότι δε δέχθηκε να ικανοποιήσει τα αιτήματα του, προχώρησε και στη λήψη μίας σειράς προληπτικών κατασταλτικών μέτρων εναντίον των Αδελφών,

³⁴ Elshami, N. (27 Ιουλίου, 2013). *Muftah*. Ανακτήθηκε 18 Μαΐου, 2022, από <https://muftah.org/the-ghost-of-revolutions-past-nasser-sissi-the-muslim-brotherhood>

³⁵ Πρώην δικαστικός και πρόεδρος εφετών. Είχε ενταχθεί στην οργάνωση τη δεκαετία του 1940 από τον ίδιο το Hassan Al-Banna, με τον οποίο διατηρούσε φιλικές σχέσεις ενώ αργότερα έγινε προσωπικός του σύμβουλος.

³⁶ Elshami, N., *loc. cit.* No 34

καθώς θεωρούσε πώς ο Al-Hudaybi θα επιχειρούσε να πάρει με τη βία αυτό που δε του δόθηκε με ειρηνικό τρόπο.

Η διαμάχη που εκτυλίχθηκε ανάμεσα στο νέο καθεστώς και τους Αδελφούς, αντικατοπτρίζει πολύ χαρακτηριστικά, τη βαθύτερη ιδεολογική σύγκρουση ανάμεσα στον παναραβισμό, κύριος εκφραστής του οποίου ήταν ο Nasser, και τον πανισλαμισμό, που αποτελεί την καρδιά της ιδεολογίας της Αδελφότητας. Το εναρκτήριο γεγονός που πυροδότησε το μαζικό κύμα διώξεων εναντίον της, ήταν η απόπειρα δολοφονίας του ίδιου του προέδρου Nasser, από ένα μέλος του *Μυστικού Μηχανισμού*, το Mahmoud abd al-Latif, στις 26 Οκτωβρίου του 1954³⁷. Τα γεγονότα που προηγήθηκαν της απόπειρας δολοφονίας του Αιγύπτιου προέδρου από το Mahmoud Latif, ο οποίος σύμφωνα με τον Al-Hudaybi, δρούσε αποκομμένος και εν αγνοία της οργάνωσης, αντανακλούν, τόσο τη χαώδη πολιτική κατάσταση στην οποία είχε περιέλθει η Αίγυπτος, όσο και τη ρήξη ανάμεσα στους κόλπους των ίδιων των Αδελφών. Για ακόμη μία φορά, θα αποδειχθεί ότι η Μουσουλμανική Αδελφότητα, υστερούσε σε ορθολογισμό, δε διέθετε αξιόλογο κεντρικό συντονισμό των δράσεων και των επιμέρους ομάδων της και πρόβαλε αδυναμία επιβολής ελέγχου επάνω στα ίδια της τα μέλη. Αυτή η έλλειψη οργάνωσης και ενότητας, ήταν που της στοίχησε πολύ ακριβά, αφού λίγες εβδομάδες μετά την ανεπιτυχή απόπειρα δολοφονίας του Nasser, στις 5 Δεκεμβρίου του 1954, η Αδελφότητα διαλύθηκε και πάλι από τις κρατικές αρχές³⁸. Την αμέσως προηγούμενη ημέρα, είχαν ανακοινωθεί οι θανατικές ποινές για επτά μέλη της οργάνωσης που κατηγορήθηκαν για τη δολοφονική απόπειρα, μεταξύ αυτών και του επίδοξου δολοφόνου Mahmud Abd Al-Latif, αλλά και του ηγέτη της, Hasan al-Hudaybi, η ποινή του οποίου θα μετατραπεί, για λόγους ηλικίας, σε ισόβια κάθειρξη, οι υπόλοιποι όμως έξι καταδικασθέντες δε γλίτωσαν την εσχάτη των ποινών³⁹. Ωστόσο ο τελευταίος αποφυλακίστηκε για λόγους υγείας το 1957 και τέθηκε σε κατ' οίκον περιορισμό⁴⁰, χιλιάδες όμως άλλα μέλη συνελήφθησαν και φυλακίστηκαν.

³⁷ Al-Faqih, E. (3 Αυγούστου, 2015). *Middle East Monitor*. Ανακτήθηκε 22 Μαΐου, 2022, από <https://www.middleeastmonitor.com/20150803-the-muslim-brotherhood-between-the-manshiya-incident-and-al-sisis-delegation/>

³⁸ Zollner, B. (2009). *The Muslim Brotherhood: Hasan Al-Hudaybi and Ideology*. Abingdon: Routledge, σ. 38

³⁹ Σπυρόπουλος, Γ., *op. cit.* No 3, σ. 28

⁴⁰ El Zalaf, A. (2023). *The Muslim Brotherhood and State Repression in Egypt: A History of Secrecy and Militancy in an Islamist Organization*. London: I.B. Tauris, σ. 114

Οι εκδοχές γύρω από την ανάμειξη της ηγετικής ομάδας των Αδελφών στην απόπειρα δολοφονίας του Nasser είναι δύο· ότι ο Mahmud Latif όχι μόνο έδρασε εν γνώσει της οργάνωσης, αλλά και υπό τις άμεσες εντολές της, ή εντελώς μεμονωμένα, που είναι και το πιθανότερο. Και στις δύο όμως περιπτώσεις αποτυπώνεται για ακόμη μια φορά ότι οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι, δεν ακολουθούσαν μία ευφυή τακτική, ή ακόμη χειρότερα, ότι δε διέθεταν κανενός είδους στρατηγική. Και αυτό, γιατί στην πρώτη περίπτωση είναι ολοφάνερη η επιπολαιότητα των ηγετικών στελεχών να δώσουν την εντολή για μια τόσο ριψοκίνδυνη πράξη που θα διακύβευε την ίδια την ύπαρξη της οργάνωσης, ενώ στη δεύτερη, αποδεικνύεται η αδυναμία να ασκηθεί ένας στοιχειώδης εσωτερικός έλεγχος. Ανεξάρτητα όμως από τις ακριβείς συνθήκες υπό τις οποίες σχεδιάστηκε η ενέργεια, το όνομα της Μουσουλμανική Αδελφότητας συνδέθηκε με την απόπειρα δολοφονίας του Αιγύπτιου προέδρου Nasser, ενός προέδρου που πολύ σύντομα θα γίνει το σύμβολο ενότητας της χώρας και ιδιαίτερα δημοφιλής σε όλο το φάσμα της αιγυπτιακής κοινωνίας.

Σε πρώτη ανάγνωση, η άρνηση της νέας πολιτικής ηγεσίας, να συνεργαστεί με τη Μουσουλμανική Αδελφότητα, μπορεί φαίνεται κοντόφθαλμη και παράλογη, καθώς μια τέτοια πολιτική συνεργασία, θα την επωφελούσε εξαιρετικά, χαρίζοντάς της τη θρησκευτική και λαϊκή νομιμοποίηση που έλειπε από ένα καθεστώς που είχε επιβληθεί πραξικοπηματικά. Η κυβέρνηση όμως των συνταγματαρχών, δε φάνηκε να δελεάζεται από την προσέγγιση των Αδελφών, καθώς δεν επιθυμούσε να αλλοιώσει την εικόνα της ως θεματοφύλακας του κοσμικού, λαϊκού κράτους. Άλλωστε, οι ιστορικές και πολιτικές συγκυρίες που λαμβάνουν χώρα τη δεδομένη χρονική περίοδο την ευνοούν σε τέτοιο βαθμό, που καθιστούν τη συνεργασία με έναν πολιτικό-ιδεολογικό αντίπαλο περιττή. Η μετα-οθωμανική Αίγυπτος, θεμελιώθηκε καθαρά επάνω στο κοσμικό πρότυπο διακυβέρνησης, όπου η θρησκεία όφειλε να απέχει από την πολιτική ζωή, και αυτό δε σκόπευε να το αλλάξει η κυβέρνηση των Ελεύθερων Αξιωματικών. Είναι πολύ πιθανό, οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι, να επιδίωξαν μια πολιτική συμμαχία με το νέο καθεστώς, επειδή αυτό εμφορούνταν από μία ιδεολογία που έφερε αρκετά κοινά σημεία με τη δική τους, όπως φέρ' ειπείν ο αντιιμπεριαλισμός και ο αντικαπιταλισμός. Ένας άλλος λόγος για τον οποίο θα μπορούσε ο Al-Hudaybi να προτείνει αυτή τη συνεργασία, ήταν ότι επιζητούσε μια νομιμοποίηση από πλευράς του επίσημου κράτους, αποβάλλοντας από την οργάνωση το στίγμα που κουβαλούσε, έπειτα από τη δολοφονία του πρωθυπουργού Nuqrashi Pasha. Η μεγάλη όμως αποδοχή του Nasser από τους Αιγύπτιους, καθιστούσε μια τέτοια συνεργασία εντελώς αχρείαστη για τον ίδιο. Η εκδίωξη δε, των

Άγγλων και των Γάλλων από τη Διώρυγα του Σουέζ το 1957, ενίσχυσε ακόμη περισσότερο τη δημοτικότητα του, αυτή τη φορά όχι μόνο στην Αίγυπτο αλλά σε ολόκληρο τον αραβικό κόσμο όπου έγινε το σύμβολο της αραβικής νίκης έναντι των αποικιοκρατών. Ο νασερισμός, έγινε η κυρίαρχη πλέον ιδεολογία στην Αίγυπτο, και συνδυάζοντας το σοσιαλισμό με τον αραβικό εθνικισμό, την έκανε αξιοζήλευτο πρότυπο και σημείο αναφοράς για τις υπόλοιπες αραβικές χώρες.

Κατά τη διάρκεια λοιπόν της διακυβέρνησης Nasser, η ιδεολογική εκτόπιση της Μουσουλμανικής Αδελφότητας από την πολύ περισσότερο προσφιλή ιδεολογία του νασερισμού, σε συνδυασμό με τις διώξεις του καθεστώτος εναντίον της, την οδήγησε, όπως θα δούμε παρακάτω, στην αύξηση της επιρροής των σκληροπυρηνικών μελών εντός του κινήματος.

Ο Al-Hudaybi, παρόλο που βρισκόταν στη φυλακή, είχε διατηρήσει τη θέση του γενικού καθοδηγητή της οργάνωσης, η οποία πλέον λειτουργούσε, υπό μυστικότητα στην παρανομία. Καθοριστικό ρόλο όμως στη Μουσουλμανική Αδελφότητα εκείνη την περίοδο έπαιξε Sayid Qutb, πρώην συντάκτης της εφημερίδας που εξέδιδε η οργάνωση και συγγραφέας πολλών βιβλίων στα οποία καλούσε τους μουσουλμάνους να επιστρέψουν στο «αληθινό» Ισλάμ. Ο Sayid Qutb, ο κυριότερος εκφραστής και ιδεολόγος των σύγχρονων ιεροπολεμιστικών ομάδων, που είναι ευρύτερα γνωστοί ως τζιχαντιστές, άσκησε έντονη επιρροή στην ιδεολογία των Αδελφών Μουσουλμάνων εκείνης της περιόδου, και το 1954, ο Al-Hudaybi τον έχρισε συντονιστή όλων των φυλακισμένων μελών της οργάνωσης⁴¹. Ωστόσο, δεν ασπάστηκαν όλοι οι Αδελφοί τις ριζοσπαστικές πεποιθήσεις του Sayid Qutb, ενώ παραμένει, ακόμη και σήμερα, αμφιλεγόμενο το αν η σκληροπυρηνική του ιδεολογία ταυτίζεται με αυτή των Αδελφών εκείνης της περιόδου.

Ορόσημο στην πολιτική πορεία του Qutb υπήρξε η συγγραφή, μεταξύ άλλων, του βιβλίου *«Κοινωνική Δικαιοσύνη στο Ισλάμ»*, το οποίο αντικατοπτρίζει και την αρνητική του στάση απέναντι στη Δύση. Σε αυτό το βιβλίο, σε αντίθεση με τα προηγούμενα έργα του, ο Qutb, δίνει στη θρησκεία ένα πολύ πιο κεντρικό και ουσιαστικό ρόλο, υποστηρίζοντας πως πρέπει να καθοδηγεί κάθε πτυχή της κοινωνικής και προσωπικής ζωής των μουσουλμάνων. Η *«Κοινωνική Δικαιοσύνη στο Ισλάμ»* είχε ήδη γίνει το αγαπημένο ανάγνωσμα πολλών μελών της Μουσουλμανικής Αδελφότητας την οποία ο ίδιος έβλεπε με μεγάλη συμπάθεια, καθώς μοιραζόταν πολλά κοινά

⁴¹ Mitchell, R., *op. cit.* No 17, σ. 141

ιδεολογικά σημεία μαζί της. Στον πυρήνα της σκέψης του Qutb βρίσκεται η πεποίθηση πως ο μη ισλαμικός κόσμος (χριστιανοί, εβραίοι, κομμουνιστές κ.α.) βρίσκεται σε μία αέναη διαμάχη με το Ισλάμ, και σε αυτόν τον πόλεμο κάθε μουσουλμάνος οφείλει να λάβει μέρος ούτως ώστε να συμβάλλει στην οριστική νίκη και επικράτηση του, η οποία θεωρείται νομοτελειακή. Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι ο Sayid Qutb ενέπνευσε πολλές ακραίες ισλαμιστικές ομάδες που δημιουργήθηκαν τότε στην Αίγυπτο, αλλά και πολλές σύγχρονες ισλαμιστικές τρομοκρατικές οργανώσεις, όπως η *Al-Qaida* και το *Ισλαμικό Κράτος*, υπάρχει ο αμφιλεγόμενος ισχυρισμός πως ποτέ του ο ίδιος δεν προέτρεψε το φόνο αθώων πολιτών⁴² στον οποίο επιδόθηκαν οι διάφορες αυτές οργανώσεις.

Η ριζοσπαστικοποίηση των Αδελφών Μουσουλμάνων, οφείλεται μεν στην παρουσία και την προσωπικότητα του ισλαμιστή θεωρητικού, που με τις ομιλίες και τα γραπτά του σαγήνευσε μία σημαντική μερίδα από αυτούς, όμως, ο η φάση της απονομιμοποίησης στην οποία είχε εισέλθει η οργάνωση, με τις επακόλουθες σκληρές διώξεις, τα βασανιστήρια και τις εκτελέσεις, ήταν η πλέον κατάλληλη για να βρουν απήγηση και να ευδοκιμήσουν οι ιδέες του. Πέραν τούτου, το μετριοπαθές ρεύμα που εξέφραζε ο Hassan al-Banna όχι μόνο δεν έπαψε να υφίσταται, αλλά συνεχίστηκε από το διάδοχό του, Al-Hudaybi, ο οποίος είχε πολλαπλάκι διαχωρίσει τη θέση του από αυτή του Qutb, και καταδικάζει τις ριζοσπαστικές του ιδέες⁴³.

Μετά τον Πόλεμο του Σουέζ το 1956 που κατέληξε στην εθνικοποίηση της διώρυγας και τη στρατιωτική και διπλωματική ήττα των Βρετανών, ο Nasser βγήκε ισχυρότερος όσο ποτέ πριν, αφού το πρόσωπό του ήταν πλέον συνδεδεμένο με τη σημαντικότερη νίκη της Αιγύπτου στη σύγχρονη ιστορία της. Στο απόγειο της δόξας και της δύναμής του, κερδίζοντας την εμπιστοσύνη και το θαυμασμό των Αιγυπτίων, θεωρούσε τους Αδελφούς Μουσουλμάνους πολύ λιγότερο επικίνδυνους για το καθεστώς του. Έτσι, προχώρησε σε μία σταδιακή αλλαγή της σκληρής και ανυποχώρητης στάσης του απέναντι στην οργάνωση και, χαλαρώνοντας πολλά από τα κατασταλτικά μέτρα, απελευθέρωσε ένα σημαντικό αριθμό χαμηλόβαθμων μελών της Αδελφότητας.

⁴² Calvert, J. (15 Δεκεμβρίου, 2010). *Foreign Policy*. Ανακτήθηκε 22 Μαΐου, 2022, από <https://foreignpolicy.com/2010/12/15/the-afterlife-of-sayyid-qutb/>

⁴³ Cesari, J. (2014). *The Awakening of Muslim Democracy: Religion, Modernity, and the State*. New York NY: Cambridge University Press, σ. 170

Κεφάλαιο 3: Οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι υπό το καθεστώς του Anwar Sadat και η σχέση τους με τη δολοφονία του

Αμέσως μετά το θάνατο του προέδρου Nasser το 1970, την ηγεσία της χώρας ανέλαβε ο Anwar Sadat, που μέχρι τότε τελούσε αντιπρόεδρος της Αιγυπτιακής Δημοκρατίας. Η στάση του ωστόσο απέναντι στη Μουσουλμανική Αδελφότητα υπήρξε πολύ περισσότερο ανεκτική από αυτήν του προκατόχου του, και παρόλο που δεν προχώρησε στη νομιμοποίηση της οργάνωσης, είχε απελευθερώσει, έως το 1975 όλα τα φυλακισμένα μέλη της⁴⁴. Το 1971 ο Hassan al-Hudaybi, που ήταν σε κατ' οίκον περιορισμό, αφέθηκε ελεύθερος⁴⁵ και δύο χρόνια αργότερα, το Νοέμβριο του 1973, απεβίωσε σε ηλικία 82 ετών⁴⁶, οπότε και τον διαδέχτηκε ο Umar al-Timilsani⁴⁷.

Ο Sadat εφάρμοσε μία πολιτική ανεκτικότητας προς τους ισλαμιστές, διατηρούσε στενές σχέσεις με επιφανείς μελετητές της θρησκείας, ενώ έχτισε χίλια νέα τεμένη στην αιγυπτιακή πρωτεύουσα⁴⁸. Η «νίκη»⁴⁹ της Αιγύπτου στον πόλεμο του Yom Kipur⁵⁰ το 1973, επούλωσε την πληγή της ταπείνωσης της Αιγύπτου και των Αράβων

⁴⁴ Munson, H. (1988). *Islam and Revolution in the Middle East*. New Haven CT: Yale University Press, σ. 78

⁴⁵ Cesari, J. (2014), *loc. cit. No 43*

⁴⁶ Zollner, B., *op. cit. No 38*, σ. 49

⁴⁷ Γεννημένος το 1904 στο Κάιρο, με καταγωγή από την Αλγερία, έγινε μέλος των Αδελφών Μουσουλμάνων το 1933, έπειτα από προσωπική συνάντηση με τον Al-Banna. Βλ. Santing, K. (2020). *Imagining the Perfect Society in Muslim Brotherhood Journals: An Analysis of al-Da'wa and Liwa' al-Islam*. Berlin: Walter de Gruyter GmbH, σ. 143

⁴⁸ Esposito, J. (1998). *Islam and Politics*. (4η έκδ.) Syracuse NY: Syracuse University Press, σ. 236

⁴⁹ Η Αίγυπτος κατάφερε να επανακτήσει τον έλεγχο ενός μικρού μονάχα μέρους της χερσονήσου του Σινά, η υπόλοιπη επικράτεια της οποίας παρέμεινε υπό τη στρατιωτική κατοχή του Ισραήλ, μέχρι και το 1982, όποτε και της επεστράφη εξ' ολοκλήρου, με βάση τη Συμφωνία Ειρήνης του Camp David που υπέγραψαν οι δύο χώρες το 1979. Ωστόσο, στην Αίγυπτο, η έκβαση του πολέμου θεωρήθηκε ευνοϊκή, και τα μικρά εδαφικά οφέλη που απέκτησε, παρουσιάστηκαν στο εσωτερικό της χώρας, ως μεγαλειώδης νίκη απέναντι στο Ισραήλ.

⁵⁰ Ο πόλεμος κηρύχθηκε στις 6 Οκτωβρίου του 1973 και έχει μείνει γνωστός στην ιστορία ως ο πόλεμος του *Yom Kipur* που στα εβραϊκά σημαίνει *Ημέρα της Εξιλέωσης*, την οποία εόρταζαν οι Εβραίοι την ημέρα εκείνη. Η επιλογή της συγκεκριμένης χρονικής στιγμής από πλευράς της Αιγύπτου και της Συρίας, οφείλεται στην τακτική του αιφνιδιασμού, πιστεύοντας ότι το Ισραήλ θα βρίσκονταν σε μειωμένη επιχειρησιακή ετοιμότητα, καθώς αποτελεί για τους Ε-

του 1967, όταν είχαν υποστεί συντριπτική ήττα από το μικρό εβραϊκό κράτος. Έτσι ο Anwar Sadat, κατέστη σύμβολο της αιγυπτιακής και αραβικής νίκης έναντι του Ισραήλ (παρόλο που, όπως θα δούμε παρακάτω, η Αίγυπτος ανέκτησε τα εδάφη της με διπλωματικά μέσα). Η αποδοχή του βέβαια από την πλευρά των ισλαμιστών, θεωρούνταν δεδομένη, καθώς οι κινήσεις συμβιβασμού που έκανε απέναντί τους, ήταν συγκρατημένες, και δε διατίθετο να επιτρέψει την είσοδό τους στην πολιτική ζωή της χώρας⁵¹. Η συνθήκη ειρήνης με βάση τις Συμφωνίες του Camp David που υπεγράφη ανάμεσα στην Αίγυπτο και το Ισραήλ το Σεπτέμβριο του 1978 επέστρεψε στην πρώτη, ολόκληρη τη χερσόνησο του Σινά και έτσι, χάρη στο θάρρος και την πολιτική βούληση του Anwar Sadat, η χώρα επανήλθε στην προ του πολέμου του 1967, εδαφική της ακεραιότητα, με αντάλλαγμα την αναγνώριση του κράτους του Ισραήλ.

Ο Αιγύπτιος πρόεδρος, πέτυχε με ειρηνικά και διπλωματικά μέσα, αυτό που δεν κατάφερε να πραγματοποιήσει με τον πόλεμο του 1973, να επαναφέρει δηλαδή και την τελευταία σπιθαμή γης, που τελούσε υπό ισραηλινή κατοχή, πίσω στην αιγυπτιακή επικράτεια, κάτι που ομολογουμένως, ήταν αδύνατο να το πράξει με τη χρήση της στρατιωτικής ισχύος, απέναντι σε ένα άνοπλο πλέον Ισραήλ που είχε ήδη στην κατοχή του πυρηνικές κεφαλές. Η αναγνώριση όμως του εβραϊκού κράτους από μία αραβική και μουσουλμανική χώρα προκάλεσε τεράστια δυσαρέσκεια και οργή τόσο εντός, όσο και εκτός συνόρων. Η Αίγυπτος, η χώρα που είχε πρωτοστατήσει στους πολέμους εναντίον της «σιωνιστικής οντότητας», έγινε η χώρα που πρόδωσε και ταπεινώσε τον αραβο-μουσουλμανικό κόσμο και αποβλήθηκε γι' αυτό, από τον αραβικό σύνδεσμο το Μάρτιο του 1979⁵². Η τιμωρία όμως για τον ίδιο το Sadat θα είναι ακόμη σκληρότερη· στις 6 Οκτωβρίου του 1981, την ημέρα της επετείου του πολέμου εναντίον του Ισραήλ, κατά τη διάρκεια στρατιωτικής παρέλασης, θα δολοφονηθεί από ισλαμιστές μέλη της *Ισλαμική Τζιχάντ (Al-Jihad Al Islamiya)*⁵³. Ο Anwar Sadat, ο «Ηρώας του Πολέμου και

βραίους ημέρα νηστείας και αργίας. Για αναλυτικότερη περιγραφή του πολέμου και τις συνέπειές του βλ. Σπυρόπουλος, Γ. (2011). *Μέση Ανατολή: Αραβο-ισραηλινή διένεξη, Ιστορία· Πολιτική· Διπλωματία*. Αθήνα: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, σσ. 411-437

⁵¹ Esposito, J., *op. cit.* No 48, σ. 245

⁵² Zeidan, A. ([χ.χ.]). *Britannica*. Ανακτήθηκε 1 Ιουνίου, 2022, από <https://www.britannica.com/topic/Arab-League>

⁵³ Σπυρόπουλος, Γ., *op. cit.* No 3, σ. 28

της Ειρήνης» όπως αναγράφεται στον τάφο του⁵⁴, πλήρωσε με τη ζωή του την πολιτική του τόλμη να φέρει την Αίγυπτο σε ειρήνη με τη μισητή «σιωνιστική οντότητα», που ήταν καρφί στο μάτι του αραβικού κόσμου.

Παρόλο που οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι δεν είχαν ουδεμία, άμεση ή έμμεση, ανάμειξη στη δολοφονία του προέδρου, το όνομά τους ενεπλάκη στην υπόθεση, καθώς ο ιδρυτής της *Ισλαμικής Τζιχάντ*, Mohammed Farraj, ήταν αρχικά μέλος της Αδελφότητας, από την οποία αποχώρησε μαζί με άλλα μέλη, αντιδρώντας στην αποκήρυξη της βίας από την πλευρά του κινήματος⁵⁵. Μία δεύτερη ισλαμιστική οργάνωση που είχε σχέση με τη δολοφονία του Anwar Sadat ήταν η *Ισλαμική Ομάδα (al-Jamaa al-Islamiya)*, η οποία παρείχε τα πυρομαχικά που χρησιμοποιήθηκαν στη δολοφονία⁵⁶. Οι κατηγορίες που αποδόθηκαν στους Αδελφούς, εξ' αιτίας του γεγονότος ότι αρκετά από τα μέλη των δύο ισλαμιστικών οργανώσεων οι οποίες ενορχήστρωσαν τη δολοφονία, είχαν προϋπάρξει μέλη της Μουσουλμανικής Αδελφότητας, δεν αρκούν για να συνδεθεί η οργάνωση με το γεγονός καθαυτό. Πράγματι, η Αδελφότητα αποτέλεσε τη σημαντικότερη δεξαμενή που εφοδίασε την *Ισλαμική Τζιχάντ* με νέα μέλη, τα οποία είχαν ήδη εμβαπτιστεί στην ισλαμιστική ιδεολογία του κινήματος. Μάλιστα, κάποια από αυτά τα πρώην μέλη των Αδελφών, ανήκαν στην ιδρυτική ομάδα της νέας ζηλωτικής οργάνωσης, όπως ο Ayman Al Zawahri, θιασώτης της ιδεολογίας του Sayid Qutb. Όμως, όσα μέλη της οργάνωσης εισήλθαν, είτε στην *Ισλαμική Τζιχάντ*, είτε στην *Ισλαμική Ομάδα*, το έκαναν αφού πρώτα αποχώρησαν από αυτή, παίρνοντας διαζύγιο από τη μετριοπαθή της στάση (η Μουσουλμανική Αδελφότητα είχε διαχωρίσει τη θέση της από τον εξτρεμισμό και τη βία που κυριαρχούσε στους κύκλους των ισλαμιστών εκείνης της περιόδου και αποκήρυξε ρητά την τρομοκρατία⁵⁷).

⁵⁴ Fahmy, M. (6 Οκτωβρίου, 2011). *CNN*. Ανακτήθηκε 1 Ιουνίου, 2022, από <http://edition.cnn.com/2011/10/06/world/meast/egypt-sadat-assassination/>

⁵⁵ Stanford University. (15 Οκτωβρίου, 2015). *Center for International Security and Cooperation*. Ανακτήθηκε 2 Ιουνίου, 2022, από https://cisac.fsi.stanford.edu/mappingmilitants/profiles/egyptian-islamic-jihad#_ftn4

⁵⁶ Fahmy, M., *op. cit.* No 54

⁵⁷ Fletcher, H. (29 Μαΐου, 2008). *Council on Foreign Relations*. Ανακτήθηκε 3 Ιουνίου, 2022, από <https://www.cfr.org/background/egyptian-islamic-jihad>

Αντίθετα ο ηγέτης της *Ισλαμικής Ομάδας*, σείχης Omar Abdel-Rahman⁵⁸, είχε εκδώσει θρησκευτικό διάταγμα (fatwa), με το οποίο καλούσε στην εξόντωση του Anwar Sadat, ενώ η Αδελφότητα, είχε καταδικάσει, με επίσημη δήλωση, τη δολοφονία του⁵⁹.

⁵⁸ Meloy, R., Sheridan, L. & Hoffmann, J. (2008). *Stalking, Threatening, and Attacking Public Figures: A Psychological and Behavioral Analysis*. New York NY: Oxford University Press, σ. 153

⁵⁹ Fletcher, H., *op. cit.* No 57

Κεφάλαιο 4: Η περίοδος της διακυβέρνησης Mubarak

4.1 Η συμμετοχή της Μουσουλμανικής Αδελφότητας στα πολιτικά πράγματα της Αιγύπτου υπό την ανοχή του νέου προέδρου

Λίγες μόλις ημέρες μετά την τραγική δολοφονία του Anwar Sadat, χρέη προέδρου της Αιγυπτιακής Δημοκρατίας ανέλαβε ο Hosni Mubarak, που μέχρι τότε εκτελούσε χρέη αντιπροέδρου. Ευθύς αμέσως μετά την ανάληψη της προεδρίας, η πρώτη του κίνηση ήταν η εντολή σύλληψης όλων των εξτρεμιστικών στοιχείων που θεωρούνταν ύποπτα για συμμετοχή στη δολοφονία του πρώην προέδρου, χωρίς να προχωρήσει σε γενικευμένες πολιτικές διώξεις. Παραδόξως, ο Mubarak, ακολούθησε μια πολιτική κατευνασμού απέναντι στις αντίπαλες πολιτικές δυνάμεις, συμπεριλαμβανομένων των ισλαμιστών, φοβούμενος πως η περαιτέρω καταστολή θα έφερνε το ακριβώς αντίθετο αποτέλεσμα.. Όσα μέλη των Αδελφών Μουσουλμάνων είχαν συλληφθεί μετά τη δολοφονία του Sadat, αποφυλακίστηκαν, αφού πρώτα απαλλάχθηκαν από τις κατηγορίες που τους είχαν προσοφθεί⁶⁰. Η προσέγγιση του Mubarak γύρω από το ζήτημα των ισλαμιστών της Αιγύπτου, ήταν αυτή του διαχωρισμού, ανάμεσα στους ακραίους και τους μετριοπαθείς: οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι είχαν καταταγεί στη δεύτερη κατηγορία⁶¹. Μέσα από αυτήν την οριοθέτηση ανάμεσα στους μετριοπαθείς, επικρατέστεροι των οποίων ήταν οι Αδελφοί, και τους φανατικούς ισλαμιστές, επιχειρήθηκε η απομόνωση και περιθωριοποίηση των τελευταίων.

Για πρώτη φορά η Μουσουλμανική Αδελφότητα, η οποία λειτουργούσε ούτως η άλλως ως ανάχωμα απέναντι στις βίαιες ισλαμιστικές οργανώσεις, αποτελώντας τον κύριο πόλο έλξης των δυσαρεστημένων θρησκευόμενων Αιγυπτίων, εργαλειοποιήθηκε από το καθεστώς για αυτήν της την ικανότητα, που του ήταν ιδιαίτερος συμφέρουσα, καθώς μειωνόταν σε σημαντικό βαθμό ο κίνδυνος της ενίσχυσης του φανατικού Ισλάμ. Ωστόσο, η ελευθερία που απολάμβανε η Αδελφότητα από την κυβέρνηση του Mubarak,

⁶⁰ The Muslim Brotherhood. (23 Ιουνίου, 2007). *The Muslim Brotherhood's Official English Website*. Ανακτήθηκε 5 Ιουνίου, 2022, από <https://ikhwanweb.com/history-of-the-muslim-brotherh/>

⁶¹ Ranko, A. (2015). *The Muslim Brotherhood and its Quest for Hegemony in Egypt: State-Discourse and Islamist Counter-Discourse*. Wiesbaden: Springer VS, σ. 80

δεν έφτασε τόσο μακριά ώστε να νομιμοποιηθεί⁶², ωστόσο επέτρεψε τη συμμετοχή τους στις εκλογές του 1984 και 1987⁶³ με την προϋπόθεση όμως να κατέβουν είτε ως ανεξάρτητοι είτε ως υποψήφιοι άλλων κομμάτων που είχαν άδεια λειτουργίας. Έτσι, το 1984, συμμετείχαν ως υποψήφιοι με το *Κόμμα της Αντιπροσωπείας (Hizb Al-Wafd al-Jadid)*⁶⁴, καλύτερα γνωστό απλά ως *Al-Wafd*⁶⁵, και το 1987 με το *Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα (Hizb Al-Amal Al-Ishtirakii)*⁶⁶, καθώς δεν τους επιτρεπόταν ακόμη να σχηματίσουν τη δική τους πολιτική παράταξη.

Η συμμετοχή της στην εκλογική διαδικασία, της έδωσε την ευκαιρία να δοκιμάσει τις πολιτικές της δυνάμεις. Τα κόμματα στα οποία συμμετείχαν τα μέλη της ως υποψήφια στις εκλογές του 1984 και 1987 κέρδισαν και τα μεγαλύτερα ποσοστά από όλα τα μέλη της αντιπολίτευσης⁶⁷. Η επιτυχία των κομμάτων που συνεργάστηκαν με την Αδελφότητα οφείλεται, τουλάχιστον εν μέρει, σε αυτήν ακριβώς τη συνεργασία. Αυτό γίνεται φανερό και από τα αποτελέσματα των εκλογών: το 1984 το *Wafd*, με το οποίο κατέβηκαν υποψήφιοι οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι, απέσπασε τις περισσότερες έδρες από όλα τα κόμματα της αντιπολίτευσης, ενώ το 1987 αντίστοιχα, το *Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα* στο οποίο είχαν θέσει υποψηφιότητα, κέρδισε όλες τις έδρες της αντιπολίτευσης⁶⁸.

Οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι, έχοντας αποκτήσει, κατά τα προηγούμενα χρόνια, εμπειρία στη μεταβολή των πολιτικών συνθηκών, ανέπτυξαν ιδιαίτερη επιδεξιότητα στο να προσαρμόζονται σε αυτές τι αλλαγές, κάτι που καταδεικνύεται ολοφάνερα κατά

⁶² *Ibid.* σ. 81

⁶³ Σπυρόπουλος, Γ., *loc cit.* No 3

⁶⁴ Burry, R. (2002). *Islamic Fundamentalism in Egyptian Politics*. (2η έκδ.) New York NY: Palgrave Macmillan, σ. 189

⁶⁵ Το *Al-Wafd* αποτελεί μία προσπάθεια να συνεχιστεί το παλιό *Σααδικό Θεσμικό Κόμμα (Wafd)* που τερμάτισε τη λειτουργία του το 1952 έπειτα από το πραξικόπημα του Κινήματος των Ελευθέρων Αξιωματικών. Ιδρύθηκε το 1978 για να τεθεί εκτός νόμου λίγους μήνες αργότερα, και να επαναλειτουργήσει το 1981.

⁶⁶ Brown, J. (2012). *When Victory Is Not an Option: Islamist Movements in Arab Politics*. Ithaca NY: Cornell University Press, σ. 90

⁶⁷ Makari, P. (2007). *Conflict and Cooperation: Christian-Muslim Relations in Contemporary Egypt*. Syracuse NY: Syracuse University Press, σ. 126

⁶⁸ *Loc. cit.*

την πρώτη δεκαετία της διακυβέρνησης Mubarak. Η Αδελφοί εκμεταλλεύτηκαν την ευκαιρία που τους δινόταν να ανακτήσουν τις δυνάμεις τους, και αντιλήφθηκαν πως τους ήταν πολύ πιο εύκολο να λειτουργήσουν σύμφωνα με το δόγμα της ειρηνικής αντιπαράθεσης, παρά μέσω της ανοιχτής αντιπαλότητας, και τους κινδύνους που αυτή ενέχει, όπως η καταστολή, ή ακόμη χειρότερα, η διάλυσή της οργάνωσης τους.

4.2 Από τη συνεργασία στην αντιπαράθεση

Τον Umar al-Tilmisani, που απεβίωσε το Μάιο του 1986, διαδέχτηκε ο Mohammed Hamid abu al-Nasr. Τη δεκαετία του 1990, η ισορροπία ανάμεσα στην οργάνωση και την κυβέρνηση διαταράχτηκε, όταν αμφότεροι άρχισαν να απομακρύνονται από το δόγμα της ήπιας, μεταξύ τους, συνεργασίας. Οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι, ξεκίνησαν να ανεβάζουν τους αντιπολιτευτικούς τους τόνους, φοβούμενοι, ίσως, ότι αν διαχωρίζονταν από τις αντικυβερνητικές θέσεις των βουλευτών των κομμάτων μέσω των οποίων συμμετείχαν στις εκλογές, και εισήλθαν με αυτόν τον τρόπο στο κοινοβούλιο, δε θα τους δινόταν ξανά η ευκαιρία να θέσουν υποψηφιότητα με αυτά. Η αντιπαράθεση κλιμακώθηκε περισσότερο, όταν οι Αδελφοί, κατήγγειλαν έντονα τη συμμετοχή της Αιγύπτου στον πόλεμο του Κόλπου, όταν ο Saddam Hussein είχε εισβάλει στο Κουβέιτ, επειδή στη Διεθνή Συμμαχία εναντίον του Ιράκ συμμετείχαν και μη αραβικές χώρες⁶⁹, μεταξύ των οποίων και το Ισραήλ, ενώ το 1990, μπουκόταραν τις εκλογές, έπειτα από νόμο που ψήφισε η κυβέρνηση, ο οποίος άλλαζε την κατανομή των εκλογικών περιφερειών, με τρόπο που λειτουργούσε εις βάρος της αντιπολίτευσης. Η Αδελφότητα, αποφασισμένη λοιπόν να μη συμμετέχει στην εκλογική διαδικασία, στράφηκε στα επαγγελματικά συνδικάτα⁷⁰. Η στροφή της οργάνωσης στις επαγγελματικές ενώσεις ήταν ένα χρήσιμο, και παλιά δοκιμασμένο εργαλείο, καθώς η δημοτικότητά της σ' αυτές ήταν ανέκαθεν μεγάλη, και μπορούσε με αυτόν τον τρόπο να καλύψει το πολιτικό κενό που δημιούργησε η αποχή της από την

⁶⁹ Hinnebusch, R. & Ehteshami, A. (2002). *The Foreign Policies of Middle East States*. Boulder CO: Lynne Rienner Publishers, σ. 110

⁷⁰ Tal, N. (2005). *Radical Islam in Egypt and Jordan*. Brighton: Sussex Academic Press. σ. 54

εκλογική διαδικασία.

Η κυβέρνηση, μετά από μία μεγάλη κλίμακας εκστρατεία που εξαπολύθηκε εναντίον των ισλαμιστικών οργανώσεων, το 1995 ξεκίνησε μία σειρά συλλήψεων μελών της Μουσουλμανικής Αδελφότητας, με την κατηγορία ότι η οργάνωση σχεδίαζε να ανατρέψει τη νόμιμη κυβέρνηση⁷¹ βάζοντάς πλέον την οργάνωση στο κάδρο των φανατικών ισλαμιστών. Το 1996, ο γενικός καθοδηγητής της οργάνωσης, Hamid Abu al-Nasr απεβίωσε και τον διαδέχτηκε ο Mustafa Mashhur⁷² ο οποίος υπήρξε μέλος του *Μυστικού Μηχανισμού* της Αδελφότητας, όταν ήταν ακόμη ηγέτης ο Hassan al-Banna, και είχε τελέσει υπό φυλάκιση για περισσότερο από είκοσι χρόνια⁷³. Ο Mustafa Mashhur υπήρξε ο πρώτος σκληροπυρηνικός ηγέτης των Αδελφών Μουσουλμάνων, αν και το πιθανότερο είναι, η υιοθέτηση από μέρους του, μιας περισσότερο ριζοσπαστικής ιδεολογίας, σε σύγκριση με αυτή των προκατόχων του, να οφείλεται στη δυσμενή κατάσταση στην οποία βρέθηκε η οργάνωση, ελέω διώξεων και καταστολής, παρά στις προσωπικές του πεποιθήσεις. Από την πολεμική του, πάντως, ρητορική, δεν έλειπαν οι αναφορές, ακόμη και στη *τζιχάντ*⁷⁴, τον ιερό πόλεμο, που στη συγκεκριμένη περίπτωση έπρεπε να στραφεί εναντίον του εχθρικού αποστατικού καθεστώτος.

Το 2002, ο Mustafa Masshour απεβίωσε, και ακολούθως τον διαδέχτηκε ο Mamun al-Hudaybi, ο υιός του δεύτερου γενικού καθοδηγητή της οργάνωσης, Hassan Al-Hudaibi, ο οποίος σε μόλις δύο χρόνια, τον Ιανουάριο του 2004, απεβίωσε, για να τον διαδεχτεί ο Muhammed Mahdi Akef, ο οποίος, ομοίως με το Mustafa Masshur, υπήρξε και αυτός μέλος του *Μυστικού Μηχανισμού*⁷⁵. Στις εκλογές του 2005 οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι κατέβηκαν ως ανεξάρτητοι υποψήφιοι, κερδίζοντας 88 από

⁷¹ Nieuwkerk, K. (2013). *Performing Piety: Singers and Actors in Egypt's Islamic Revival*. Austin TX: University of Texas Press. σ. 120

⁷² Ranko, A., *op. cit. No 61*, σ. 149

⁷³ Anonymous. (2002, 18 Νοεμβρίου). Mustafa Mashhour, 81, of Muslim Group in Egypt. *The New York Times*. Ανακτήθηκε 6 Ιουνίου, 2022, από: <https://www.nytimes.com/2002/11/18/world/mustafa-mashhour-81-of-muslim-group-in-egypt.html>

⁷⁴ Kessler, O. (2011, 9 Φεβρουαρίου). Muslim Brotherhood text reveals scope of radical creed. *The Jerusalem Post*. Ανακτήθηκε 7 Ιουνίου, 2022, από: <https://www.jpost.com/Middle-East/Muslim-Brotherhood-text-reveals-scope-of-radical-creed>

⁷⁵ Roy, O., Sfeir, A. & King, J. (2007). *The Columbia World Dictionary of Islamism*. New York NY: Columbia University Press, σ. 239

τις 454 συνολικά έδρες⁷⁶, ερχόμενοι δεύτερη δύναμη μετά το κυβερνών κόμμα που έλαβε 324 έδρες, ήτοι την πλειοψηφία. Αυτή η εκλογική νίκη της Μουσουλμανικής Αδελφότητας, ήταν ένας προάγγελος της ανόδου της στην εξουσία έπειτα από τα γεγονότα της πλατείας Ταχρίρ και της πτώσης του καθεστώτος που ακολούθησε.

Τον Οκτώβριο του 2009, κυκλοφόρησε στον αιγυπτιακό τύπο η είδηση ότι ο Muhammed Mahdi Akef παραιτήθηκε από γενικός καθοδηγητής, η οποία διαψεύστηκε από την ίδια την οργάνωση λίγες ημέρες αργότερα⁷⁷. Ωστόσο, οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι, τον Ιανουάριο του 2010, εξέλεξαν νέο γενικό καθοδηγητή, τον Mohammed Badie⁷⁸, παλιό μέλος της Αδελφότητας που είχε συλληφθεί το 1965 και δικαστεί, μαζί με τον Sayid Qutb, σε δεκαπέντε χρόνια φυλάκιση, από τα οποία εξέτισε τα εννέα⁷⁹. Ήταν η πρώτη φορά στην ιστορία του κινήματος που γενικός καθοδηγητής αποχωρεί από την ηγεσία εν ζωή, καθώς όλοι οι προηγούμενοι αρχηγοί, κατείχαν αυτή τη θέση ισοβίως.

Κατά τη δεκαετία που προηγήθηκε της ανατροπής του προέδρου Mubarak, στο εσωτερικό των Αδελφών Μουσουλμάνων, έλαβε χώρα μία σημαντική ιδεολογική μεταμόρφωση, που έφερε την οργάνωση πιο κοντά στις ιδέες της δημοκρατίας και του πολιτικού πλουραλισμού. Η ρητορική της και ο πολιτικός της λόγος, εμφανίζονται σαφώς πιο εκσυγχρονισμένοι, εκφράζοντας καλύτερα τις ανάγκες της αιγυπτιακής κοινωνίας του 21^{ου} αιώνα. Σε αυτό, συνέβαλε πιθανότατα, όπως πολύ ορθά υποστηρίζει η Pargeter, η αλλαγή στο παγκόσμιο πολιτικό σκηνικό που επέφεραν οι επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου της *Al-Qaida* στο Πεντάγωνο και το Παγκόσμιο Κέντρο Εμπορίου, και ο επακόλουθος πόλεμος ενάντια στην τρομοκρατία η οποία απειλούσε πλέον την παγκόσμια ασφάλεια. Οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι, ανησυχούσαν, ότι δε θα γλίτωναν από το κυνήγι ενάντια στις ισλαμιστικές τρομοκρατικές οργανώσεις σε περίπτωση που

⁷⁶ Shehata, S. & Stacher J. (9 Ιουνίου, 2006). *Middle East Research and Information Project*. Ανακτήθηκε 8 Ιουνίου, 2022, από <https://merip.org/2006/09/the-brotherhood-goes-to-parliament/>

⁷⁷ The Muslim Brotherhood. (22 Οκτωβρίου, 2009). *The Muslim Brotherhood's Official English Website*. Ανακτήθηκε 7 Ιουνίου, 2022, από <https://ikhwanweb.com/egypt%27s-opposition-muslim-brot/>

⁷⁸ Tabarani, G. (2011). *Jihad's New Heartlands: Why the West Has Failed to Contain Islamic Fundamentalism*. Bloomington IN: AuthorHouse, σ. 50

⁷⁹ The Muslim Brotherhood. (17 Ιανουαρίου, 2010). *The Muslim Brotherhood's Official English Website*. Ανακτήθηκε 7 Ιουνίου, 2022, από <https://ikhwanweb.com/profile-of-dr-badie%3a-a-resilie/>

ενέπιπταν στην άνω κατηγορία, και έτσι έσπευσαν να προωθήσουν τη μεταρρυθμιστική τους ατζέντα, σύμφωνα με την οποία, εναρμονιζόταν πλήρως με τους δημοκρατικούς θεσμούς, επαναδιατυπώνοντας τη θέση της ότι η μεταβίβαση της εξουσίας θα πρέπει να γίνεται μέσω μιας αδιάβλητης εκλογικής διαδικασίας⁸⁰. Για ακόμη μία φορά λοιπόν οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι προσαρμόζονται στο πολιτικό περιβάλλον ούτως ώστε να επωφεληθούν των τρεχουσών εξελίξεων. Η θέση της γυναίκας, η συμμετοχή των θρησκευτικών μειονοτήτων στην πολιτική, η αποδοχή της ύπαρξης διαφορετικών πολιτικών κομμάτων, παίζουν πλέον κεντρικό ρόλο στην πολιτική τους ατζέντα. Μπορεί οι θέσεις αυτές να μην γίνονται αποδεκτές από το σύνολο των μελών της οργάνωσης, ο αριθμός των οποίων άλλωστε ήταν αρκετά μεγάλος για να υπάρξει ομοφωνία, όμως φαίνεται να αποτελούσαν την κυρίαρχη τάση. Αν αυτός ο εκμοντερνισμός της Αδελφότητας οφείλεται σε κάποιου είδους τακτική, ή αν επρόκειτο για μια πραγματική ιδεολογική μετατόπιση προς το κέντρο, δε μπορούμε να το γνωρίζουμε. Το μόνο σίγουρο είναι πως αυτή της η μεταστροφή, τη βοήθησε σε μεγάλο βαθμό, να γίνει ο μεγαλύτερος πόλος έλξης των Αιγύπτιων ψηφοφόρων μετά την πτώση του παλιού καθεστώτος. Οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι, κάλυψαν με επιτυχία το κενό εξουσίας που άφησε πίσω του ο πρώην πρόεδρος της χώρας, έχοντας προηγουμένως προχωρήσει στις κατάλληλες εκείνες εσωτερικές αλλαγές που την έφεραν ιδεολογικά πλησιέστερα στην αιγυπτιακή κοινωνία.

⁸⁰ Pargeter, A. (2013). *The Muslim Brotherhood: From Opposition to Power*. (2η έκδ.) London: Saqi, σ. 33

Κεφάλαιο 5: Η άνοδος της Μουσουλμανικής Αδελφότητας στην εξουσία και η επερχόμενη ανατροπή της

Η Αιγυπτιακή Επανάσταση που ξεκίνησε την 25η Ιανουαρίου του 2011, ακολουθώντας την εξέγερση που προηγήθηκε στην γειτονική Τυνησία, και σηματοδότησε το ξέσπασμα της Αραβικής Άνοιξης, οδήγησε μέσα σε λίγες μόλις ημέρες στην παραίτηση του Hosni Mubarak⁸¹ και την ανάληψη της εξουσίας από το στρατό για μία μεταβατική περίοδο, μέχρι τη διεξαγωγή εκλογών τον Αύγουστο του ίδιου έτους⁸². Ήταν η καταλληλότερη, για τη Μουσουλμανική Αδελφότητα, στιγμή, να αναλάβει δράση για την άνοδό της στην εξουσία προς την οποία κατηύθυνε τις κινήσεις της.

Στις 30 Απριλίου η οργάνωση ίδρυσε το κόμμα *Ελευθερίας και Δικαιοσύνης* (*Hizb al-Hurriyyah wal-Adalah*)⁸³ το οποίο στις εκλογές του Αυγούστου ήρθε πρώτο με ποσοστό 45% επί του συνόλου των ψήφων⁸⁴. Στις προεδρικές εκλογές που διενεργήθηκαν το Μάιο και τον Ιούνιο του 2012, η Αδελφότητα συμμετείχε, μέσω του υποψηφίου της για την προεδρία της χώρας, Muhammed Morsi, ο οποίος, αφού εξελέγη με ποσοστό 52%⁸⁵, έγινε ο πρώτος πρόεδρος της Αιγύπτου που δεν ήταν στρατιωτικός, ανήκε στον ισλαμιστικό χώρο, και εξελέγη μέσω εκλογών, που ήταν, κατά γενική ομολογία, αδιάβλητες⁸⁶ και όχι προσκηνοθετημένες.

Η άνοδος της Αδελφότητας στην εξουσία δεν έμεινε χωρίς αντιδράσεις, αφού μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα από τη στιγμή που ανέλαβε καθήκοντα ως νέα κυβέρνηση, βρισκόταν σε πόλεμο με δύο ανοιχτά εχθρικά μέτωπα: τόσο το

⁸¹ Sadiki, L. (2015). *Routledge Handbook of the Arab Spring: Rethinking Democratization*. Oxon, and New York NY: Routledge. σ. 208

⁸² Gerges, F. (2014). *The New Middle East: Protest and Revolution in the Arab World*. New York NY: Cambridge University Press, σ. 197

⁸³ Pavell, I. (2013). *On The Wrong Track: How the WEST is becoming similar to the SOVIET UNION*. Bloomington IN: Author House, σ. 421

⁸⁴ Al Jazeera Media Network. (1 Φεβρουαρίου, 2012). *Al Jazeera*. Ανακτήθηκε 8 Ιουνίου, 2022, από <https://www.aljazeera.com/news/2012/2/1/interactive-full-egypt-election-results>

⁸⁵ Fox News Network, LLC. (1 Φεβρουαρίου, 2012). *Fox News*. Ανακτήθηκε 8 Ιουνίου, 2022, από <https://www.foxnews.com/world/muslim-brotherhood-backed-candidate-morsi-wins-egyptian-presidential-election>

⁸⁶ British Broadcasting Corporation. (17 Ιουνίου, 2019). *BBC News*. Ανακτήθηκε 9 Ιουνίου, 2022, από <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-18371427>

προηγούμενο στρατιωτικό καθεστώς όσο και ένα μεγάλο κομμάτι της φιλελεύθερης κοινωνίας δυσανασχετούσαν υπό το φόβο της ισλαμοποίησης της χώρας⁸⁷, και αμφισβητούσαν τη νομιμότητα της νέας ηγεσίας. Αν και αυτές οι διαμαρτυρίες οφείλονται πράγματι στην ανασφάλεια και την αγωνία μεγάλης μερίδας των Αιγυπτίων για την τύχη της πατρίδα τους, παρακινήθηκαν ωστόσο από τους υποστηρικτές του παλιού καθεστώτος και την αντίστοιχη προπαγάνδα τους περί ισλαμικού κινδύνου. Βέβαια, αυτοί που ζητούσαν να φύγουν οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι από την εξουσία, δεν ήταν απαραίτητα υπέρ της επιστροφής στο παλιό πολιτικό κατεστημένο του Mubarak, και αντίστροφα, όσοι είχαν ξεγεραθεί εναντίον του ζητώντας την παραίτησή του, δεν ήταν αναγκαία ψηφοφόροι και υποστηρικτές των Αδελφών Μουσουλμάνων (πιστεύεται ότι ένα σημαντικό ποσοστό αυτών που ψήφισαν το *Κόμμα Ελευθερίας και Δικαιοσύνης* ήταν υπέρ του κοσμικού χαρακτήρα του κράτους).

Η κατάσταση που επικρατούσε λοιπόν στην Αίγυπτο, υπό την κυβέρνηση των Αδελφών Μουσουλμάνων, ήταν ένας πολιτικός αναβρασμός, και δε διέφερε πολύ από αυτήν που επικρατούσε πριν Ιανουάριο του 2011 και οδήγησε στην πτώση του Mubarak⁸⁸. Η αντίδραση της Μουσουλμανικής Αδελφότητας, πλέον ως κυβέρνηση, απέναντι στις διαδηλώσεις εναντίον της, ήταν η προσπάθεια περαιτέρω ενίσχυσης και παγιοποίησης της εξουσίας, όχι μέσω της κρατικής καταστολής, αλλά μέσω της θέσπισης μίας σειράς νομοθετημάτων που την ευνοούσαν. Στις 22 Νοεμβρίου, ψηφίστηκε διάταγμα, το οποίο προσέφερε δικαστική ασυλία στην άνω βουλή και τη συντακτική συνέλευση, όπου οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι πλειοψηφούσαν⁸⁹. Την αμέσως επόμενη μέρα έγινε τροποποίηση του εργατικού νόμου που ίσχυε από το 1967, σύμφωνα με την οποία, τα μέλη του διοικητικού συμβουλίου άνω των εξήντα ετών της *Αιγυπτιακής Συνδικαλιστικής Ομοσπονδίας* (η οποία ήταν παραδοσιακά φιλικά προσκείμενη προς το Mubarak), έπρεπε να καθαιρεθούν⁹⁰. Τα δύο ψηφίσματα, και

⁸⁷ Sailer, M. (29 Νοεμβρίου, 2012). *Deutsche Welle*. Ανακτήθηκε 8 Ιουνίου, 2022, από <https://www.dw.com/en/egyptians-protest-against-muslim-brothers/a-16414812>

⁸⁸ Parker, J. (28 Νοεμβρίου, 2012). *Foreign Policy*. Ανακτήθηκε 8 Ιουνίου, 2022, από <https://foreignpolicy.com/2012/11/28/thousands-of-egyptians-rally-in-tahrir-square-against-morsi/>

⁸⁹ Beaumont, P. (2012, 22 Νοεμβρίου). Mohamed Morsi bars court challenges and orders Hosni Mubarak retrial. *The Guardian*. Ανακτήθηκε 9 Ιουνίου, 2022, από: <https://www.theguardian.com/world/2012/nov/22/mohamed-morsi-mubarak-retrial-egypt>

⁹⁰ Bishara, D. (28 Νοεμβρίου, 2012). *Foreign Policy*. Ανακτήθηκε 9 Ιουνίου, 2022, από <https://foreignpolicy.com/2012/11/28/egyptian-labor-between-morsi-and-mubarak/>

μάλιστα σε τόσο κοντινή χρονική απόσταση αναμεταξύ τους, εκλήφθησαν από τους τους αντιπάλους τους, ως απόπειρα πολιτικής τους εκκαθάρισης, ενώ η μερίδα εκείνη των πολιτών που ανησυχούσε για τον κίνδυνο ισλαμοποίησης της χώρας, έβλεπαν τους φόβους τους να επιβεβαιώνονται, ότι δηλαδή, οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι, διέθεταν μία κρυφή αντιδημοκρατική και ισλαμιστική ατζέντα.

Η αντιπαράθεση πλέον ανάμεσα στις αντίπαλες πολιτικές δυνάμεις, είχε μεταφερθεί και στην αιγυπτιακή κοινωνία που χωρίστηκε σε δύο αντίπαλα στρατόπεδα: τους κοσμικούς (σοσιαλιστές, φιλελεύθεροι, μετριοπαθείς μουσουλμάνοι) που το μόνο που τους ένωνε ήταν η διαφωνία τους με την πολιτική που ασκούσε η Αδελφότητα, και τους ισλαμιστές που έβλεπαν με καλό μάτι την απόπειρα των Αδελφών Μουσουλμάνων να υπονομεύσουν, κατά τους αντιπάλους τους, τον κοσμικό χαρακτήρα του κράτους.

Η πολιτική αστάθεια και το αδιέξοδο που επικρατούσε τελικά κατέληξε, το καλοκαίρι του 2013, στην επέμβαση του στρατού και σε ένα σχεδόν πρωτοφανές κύμα διώξεων και φυλακίσεων της οργάνωσης που ποτέ στο παρελθόν δεν είχε γνωρίσει. Συγκεκριμένα, στις 3 Ιουλίου του 2013 ο στρατός συνέλαβε τον πρόεδρο Morsi και ανέστειλε τη λειτουργία του συντάγματος⁹¹ έπειτα από τη λήξη του τελεσίγραφου που του είχε αποστείλει και με το οποίο απαιτούσε να παραιτηθεί από την προεδρεία εντός 48 ωρών⁹².

Τα γεγονότα που επακολούθησαν του στρατιωτικού πραξικοπήματος σήμαναν και τη σκληρή δίωξη των Αδελφών Μουσουλμάνων. Η ανατροπή του νομίμως εκλεγμένου ηγέτη, όπως ήταν φυσικό, προκάλεσε κύμα οργισμένων διαδηλώσεων εναντίον του στρατού, ο οποίος απάντησε με ιδιαίτερη σκληρότητα: μέχρι τις 15 Αυγούστου, 638 διαδηλωτές είχαν σκοτωθεί από τα πυρά της αστυνομίας και άλλοι 4000 είχαν τραυματιστεί⁹³. Συγκεκριμένα, στις 14 Αυγούστου, δυνάμεις ασφαλείας άνοιξαν πυρ εναντίον υποστηρικτών του Morsi, μεταξύ των οποίων πολλά

⁹¹ Kirkpatrick, D. (2013, 3 Ιουλίου). Army Ousts Egypt's President; Morsi Is Taken Into Military Custody. *The New York Times*. Ανακτήθηκε 10 Ιουνίου, 2022, από: <https://www.ny-times.com/2013/07/04/world/middleeast/egypt.html>

⁹² Hendawi, H. (2 Ιουλίου, 2013). *AP News*. Ανακτήθηκε 11 Ιουνίου, 2022, από <https://ap-news.com/article/5e4bf6697dab48fc802438d7a2223b7a>

⁹³ Kirkpatrick, D. (2013, 15 Αυγούστου). Islamists Debate Their Next Move in Tense Cairo. *The New York Times*. Ανακτήθηκε 13 Ιουνίου, 2022, από: <https://www.ny-times.com/2013/08/16/world/middleeast/egypt.html>

γυναικόπαιδα, που είχαν κατασκηνώσει για μέρες στην πλατεία Ραμπα αλ-Ανταουίγια του ανατολικού Καΐρου, σκοτώνοντας τουλάχιστον 817 άτομα, σύμφωνα με το *Παρατηρητήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων*⁹⁴. Η *Εθνική Συμμαχία για την Υποστήριξη της Νομιμότητας*, μία οργάνωση υπό τον έλεγχο της Μουσουλμανικής Αδελφότητας, ανεβάζει τον αριθμό των νεκρών στους 2600. Το συμβάν αυτό, που αποτελεί τη μεγαλύτερη σφαγή στη σύγχρονη ιστορία της χώρας⁹⁵, άφησε κυριολεκτικά παγωμένη την κοινή γνώμη της Αιγύπτου, συμπεριλαμβανομένης και της μερίδας εκείνης της των Αιγυπτίων που δε συμπαθούσε τους Αδελφούς Μουσουλμάνους, και προκάλεσε αντιδράσεις ακόμη και στο εξωτερικό, με αρχηγούς διαφόρων κρατών να καταδικάζουν την υπέρμετρη και αδικαιολόγητη χρήση βίας. Μέχρι τα τέλη του Αυγούστου, χιλιάδες μέλη των Αδελφών είχαν συλληφθεί, μεταξύ των οποίων και ο γενικός καθοδηγητής της οργάνωσης, Muhammed Badie⁹⁶.

Η ακραία αντίδραση της νέας στρατιωτικής κυβέρνησης οφείλεται ξεκάθαρα στο φόβο, ότι οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι, όσο παρέμεναν στην εξουσία, τόσο περισσότερο θα ισχυροποιούσαν την ήδη προνομιακή τους θέση και θα ήταν δυσκολότερο να τους ανατρέψουν, ενώ παράλληλα η παλιά καθεστηκυία τάξη θα παραγκωνίζονταν ολοένα και περισσότερο. Το επιχείρημα της απόκρουσης της ισλαμικής απειλής φαίνεται σαθρό, αν λάβει κανείς υπόψη ότι η Αδελφότητα, πέρα από το γεγονός ότι εξελέγη δημοκρατικά, τήρησε τις περισσότερες από τις δεσμεύσεις της ως προς το δημοκρατικό τρόπο διακυβέρνησης, κάλεσε τους κόπτες και τις γυναίκες να συμμετάσχουν στο κίνημα, και διατήρησε τις παλιές ισορροπίες ανάμεσα στην Αίγυπτο και τα άλλα κράτη, όπως οι καλές σχέσεις με τη Δύση και τις Ηνωμένες Πολιτείες. Ακόμη πιο καταδεικτικό της προσεκτικής και ισορροπημένης της προσέγγισης γύρω από σοβαρά ζητήματα εξωτερικής πολιτικής, αποτελεί το γεγονός ότι, παρότι προεκλογικά την είχε αμφισβητήσει, διατήρησε τη συνθήκη ειρήνης με το

⁹⁴ Human Rights Watch. (12 Αυγούστου, 2014). *Human Rights Watch*. Ανακτήθηκε 14 Ιουνίου, 2022, από <https://www.hrw.org/report/2014/08/12/all-according-plan/raba-massacre-and-mass-killings-protesters-egypt>

⁹⁵ Fahim, K. & El Sheikh M. (2013, 13 Νοεμβρίου). Memory of a Mass Killing Becomes Another Casualty of Egyptian Protests. *The New York Times*. Ανακτήθηκε 16 Ιουνίου, 2022, από: <https://www.nytimes.com/2013/11/14/world/middleeast/memory-egypt-mass-killing.html>

⁹⁶ Siddique, H. (2013, 20 Αυγούστου). Egypt: Muslim Brotherhood's spiritual leader arrested. *The Guardian*. Ανακτήθηκε 16 Ιουνίου, 2022, από: <https://www.theguardian.com/world/2013/aug/20/egypt-muslim-brotherhood-spiritual-leader-arrested-live>

γειτονικό Ισραήλ, λαμβάνοντας μάλιστα το ρόλο του διαμεσολαβητή ανάμεσα στο τελευταίο και τη Χαμάς για την επίτευξη εκεχειρίας στον πόλεμο του 2012, επαναλαμβάνοντας μία πάγια πρακτική της Αιγύπτου που τη θέλει γεφυροποιό ανάμεσα στις δύο αντιμαχόμενες πλευρές των ισραηλινο-παλαιστινιακών συγκρούσεων.

Για όσο καιρό λοιπόν κυβέρνησε η Μουσουλμανική Αδελφότητα την Αίγυπτο, με την εξαίρεση ίσως της επίσκεψης του προέδρου Morsi στο Ιράν⁹⁷, δεν έστρεψε τον εξωτερικό της προσανατολισμό προς μία αντιδυτική κατεύθυνση που θα την απομόνωνε από τις Ηνωμένες Πολιτείες και την Ευρώπη, αλλά αντίθετα συνέχισε την πολιτική των προηγούμενων και φιλικών προς τη Δύση κυβερνήσεων, ενώ στο εσωτερικό, δεν έλαβε χώρα καμία προσπάθεια ισλαμοποίησης των κρατικών θεσμών. Το επιχείρημα που πρόβαλε η πραξικοπηματική κυβέρνηση, ότι η Μουσουλμανική Αδελφότητα δεν επέβαλε την ισλαμική της ατζέντα, επειδή απλά δεν πρόλαβε να το πράξει, δε μπορεί, εξ ορισμού να υποστηριχθεί αλλά ούτε και να καταρριφθεί., καθώς πρόκειται για ένα υποθετικό σενάριο. Το γεγονός όμως ότι το στρατιωτικό κατεστημένο βιάστηκε να απαλλαχτεί από τους Αδελφούς, καταδεικνύει τους πραγματικούς λόγους που αυτοί ανατράπηκαν. Για όσο καιρό διήρκεσε η παραμονή της Αδελφότητας στην εξουσία, δε διαφάνηκε, σε γενικές τουλάχιστον γραμμές, κάποιος άμεσος κίνδυνος, να μετατραπεί η Αίγυπτος σε μία Ισλαμική Δημοκρατία. Τα ψηφίσματα νόμων που τους ευνοούσαν, αν και έγιναν με πλάγιο, και ίσως προκλητικό τρόπο, δεν έγιναν πραξικοπηματικά, αλλά με βάση την αρχή της πλειοψηφίας που οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι διέθεταν. Άλλωστε, ούτε και το προηγούμενο καθεστώς ήταν ευλαβικά προσηλωμένο στη δημοκρατική διαφάνεια· η Αδελφότητα δε διέσχισε κάποια κόκκινη απάτητη γραμμή με τις συγκεκριμένες νομοθετικές τροποποιήσεις.

Εξάλλου, η θέση του στρατού παρέμενε ούτως ή άλλως ισχυροποιημένη, και διέθετε τη δύναμη να επέμβει και να επιβληθεί ανά πάσα στιγμή. Ο πραγματικός κίνδυνος λοιπόν, ήταν μάλλον η δυνητική ιδεολογική ηγεμονία της Μουσουλμανικής Αδελφότητας στη χώρα, και η επακόλουθη πιθανότητα ο στρατός να χάσει την όποια υποστήριξη λάμβανε μέχρι τότε από την αιγυπτιακή κοινωνία. Δεν πρέπει να ξεχνάμε άλλωστε πως η Αδελφότητα εκτός των άλλων, εξέφραζε τις φτωχές μάζες τις οποίες

⁹⁷ British Broadcasting Corporation. (5 Φεβρουαρίου, 2013). *BBC News*. Ανακτήθηκε 16 Ιουνίου, 2022, από <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-21336367>

για χρόνια υποστήριζε μέσω του δικτύου φιλανθρωπικών οργανώσεων που είχε χτίσει. Επιπλέον, με τη διπλή αθώωση του στρατηγού Mubarak το 2014, από την κατηγορία για το θάνατο διαδηλωτών⁹⁸ αλλά και από αυτήν για υπεξαίρεση χρημάτων, το 2015, ανοίγοντας το δρόμο της αποφυλάκισης του⁹⁹, ο στρατός επέλεξε ξεκάθαρα πλευρά, αποδομώντας την εικόνα του ως ουδέτερου ρυθμιστή της πολιτικής ζωής.

Οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι από την πλευρά τους, στο βαθμό που μπορούμε να τους καταλογίσουμε ευθύνες, απέτυχαν να αφουγκραστούν τους εξεγερμένους, αυτή τη φορά εναντίον τους, Αιγύπτιους, και να τους καθησυχάσουν, να κατευνάσουν δηλαδή την κοινωνική αναταραχή και να αφαιρέσουν έτσι ένα ισχυρό πολιτικό εργαλείο από τα χέρια των αντιπάλων τους, τη λαϊκή δυσαρέσκεια, που χρησιμοποιήθηκε ως αφορμή για την ανατροπή τους.

Αναφορικά με τα γεγονότα που ακολούθησαν τη σύλληψη του Muhammed Morsi και του Muhammed Badie, οι πράξεις αντεκδίκησης του πλήθους δε μπορούν να καταλογιστούν στην ηγεσία της Μουσουλμανικής Αδελφότητας καθώς, όντας υπό καταστολή και διάλυση, η οργάνωση, ήταν πρακτικά αδύνατο να συγκρατήσει το κύμα οργής. Ως προς το ερώτημα για το εάν σκόπευε να εγκαθιδρύσει ένα ισλαμικό κράτος στο απώτερο μέλλον, η απάντηση, δε μπορεί να δοθεί αβίαστα. Και αυτό, γιατί ακόμη και οι ίδιοι οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι, με τις διαφορετικές σχολές σκέψης και την ιδεολογική τους ποικιλομορφία, δεν είχαν μια ενιαία και σαφή θέση ως προς το μοντέλο διακυβέρνησης που ήθελαν να υιοθετήσουν. Όμως, τα διαθέσιμα στοιχεία που μπορούμε να λάβουμε υπόψη, δείχνουν, πως, η επικρατούσα τάση στους κόλπους τους, ήταν αυτή των μεταρρυθμιστών, και αυτή η τάση, είχε διαμορφωθεί αργά και σταθερά για πολλά χρόνια πριν ανέλθει στην ηγεσία της χώρας, και δεν αποτελούσε κάποιον πολιτικό ελιγμό χάριν τακτικής. Εάν κρίνουμε την Αδελφότητα στη βάση των γεγονότων που έλαβαν χώρα και όχι στις όποιες υποθέσεις και υποψίες, βάσιμες ή μη, των αντιπάλων της, δε διαφάνηκε κάποια προσπάθεια να ισλαμοποιήσει τους

⁹⁸ Al Jazeera Media Network. (29 Νοεμβρίου, 2014). *Al Jazeera*. Ανακτήθηκε 17 Ιουνίου, 2022, από <https://www.aljazeera.com/news/2014/11/29/egypt-court-dismisses-charges-against-mubarak-2/>

⁹⁹ Noueihed, L. (2015, 13 Ιανουαρίου). Hosni Mubarak could be released from detention following Egypt high court order. *Independent*. Ανακτήθηκε 17 Ιουνίου, 2022, από: <https://www.independent.co.uk/news/world/africa/hosni-mubarak-could-be-released-from-detention-following-egypt-high-court-order-9974355.html>

κρατικούς θεσμούς. Από την άλλη όμως πλευρά, το σενάριο που ήθελε την Αδελφότητα να κρύβει με επιμέλεια την ισλαμική της ατζέντα την οποία θα εφάρμοζε στο μέλλον μεθοδικά βήμα προς βήμα, μέχρι να φτάσει στον τελικό της στόχο, την επιβολή δηλαδή του ισλαμικού μοντέλου κράτους, φυσικά και δε μπορεί να αποκλειστεί παντελώς. Κάτι τέτοιο όμως, πέραν του ότι φαίνεται να ήταν το λιγότερο πιθανό σενάριο, αν συνέβαινε, θα λάμβανε χώρα σε μεγάλο βάθος χρόνου, και όχι άμεσα, και αφού συναντούσε πρώτα τις αντιδράσεις τόσο των μετριοπαθών μελών της οργάνωσης όσο και των αντιπάλων της. Η Μουσουλμανική Αδελφότητα επεδίωξε, τουλάχιστον αρχικά, κυρίως τη συμμετοχή και όχι την επικυριαρχία. Μια σχετική εκτίμηση είναι, ότι οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι επιθυμούσαν μια Αίγυπτο περισσότερο μουσουλμανική αλλά ταυτόχρονα δημοκρατική, κάτι που μπορεί μεν να ακούγεται αλλά δεν είναι απαραίτητα αντιφατικό, αν κριθεί μέσα στο ευρύτερο πολιτικό και κοινωνικό πλαίσιο. Σε μία χώρα όπου η καταστολή των δημοκρατικών θεσμών από το στρατιωτικό κατεστημένο ήταν συνυφασμένη με την καταπίεση του κλήρου και την περιθωριοποίηση του από την πολιτική, η έκφραση θρησκευτικότητας είχε αποκτήσει χαρακτηριστικά κοινωνικής ανυπακοής και όχι επιβολής.

Κεφάλαιο 6: Η Μουσουλμανική Αδελφότητα στις χώρες του Λεβάντε

6.1 Ιράκ

Στο Ιράκ η Μουσουλμανική Αδελφότητα εμφανίστηκε το 1947, υπό την ηγεσία και καθοδήγηση του σεΐχη Muhammed Mahmud al-Sawaf¹⁰⁰. Ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1940, ακτιβιστές που είχαν αποσταλεί από την Αίγυπτο, διέδιδαν το μήνυμα και την ιδεολογία του κινήματος¹⁰¹, λόγω όμως της αυξανόμενης επιρροής της, η οργάνωση απαγορεύθηκε το 1954¹⁰². Το 1960 ιδρύθηκε το *Ισλαμικό Ιρακινό Κόμμα* (al-Hizb al-Islamiu al-Iraqiu) ως πολιτικό σκέλος της οργάνωσης, έπειτα από την απόφαση της κυβέρνησης να επιτρέψει το σχηματισμό πολιτικών κομμάτων¹⁰³. Μετά το πραξικόπημα και την ανατροπή της κυβέρνησης του Abdul-Karim Qassem από το κόμμα *Baath* το 1963, το *Ισλαμικό Ιρακινό Κόμμα* τέθηκε εκτός νόμου, συνέχισε όμως τη δράση του υπογείως¹⁰⁴, ενώ πολλά μέλη του συλλήφθηκαν και δολοφονήθηκαν από το καθεστώς. Το 2003 έπειτα από τη στρατιωτική επέμβαση των Αμερικανών και των Βρετανών που ανέτρεψε το μπααθικό καθεστώς του Saddam Hussein, το *Ισλαμικό Ιρακινό Κόμμα* επανήλθε και πάλι στο πολιτικό προσκήνιο¹⁰⁵ και σήμερα, παρόλο που διατηρεί στενές σχέσεις με την αιγυπτιακή Αδελφότητα, διακηρύττει πως δεν αποτελεί πλέον κλάδο των Αδελφών Μουσουλμάνων¹⁰⁶.

¹⁰⁰ Hashim, A. (2006). *Insurgency and Counter-insurgency in Iraq*. Ithaca NY: Cornell University Press, σ. 109

¹⁰¹ Rabasa, A., Benard, C., Chalk, P. & Fair, C. (2004). *The Muslim World After 9/11*. Santa Monica CA: RAND Corporation, σ. 122

¹⁰² *Loc. cit.*

¹⁰³ American Foreign Policy Council. (2014). *The World Almanac of Islamism: 2014*. Lanham MD, Plymouth: Rowman & Littlefield, σ. 151

¹⁰⁴ *Ibid.*

¹⁰⁵ Abdelajad, L., «Jihad: Holy War or Inner Struggle?», M.E., International Studies, OSU, Stillwater, OK, 2007, σ. 19-20

¹⁰⁶ GlobalSecurity.org. ([χ.χ.]). *Global Security*. Ανακτήθηκε 17 Ιουνίου, 2022, από <https://www.globalsecurity.org/military/world/iraq/iip.htm>

6.2 Συρία

Η παρουσία και η δράση της Μουσουλμανικής Αδελφότητας στη Συρία ήταν έντονη όσο σε καμία άλλη αραβική χώρα, πέραν της Αιγύπτου. Ιδρύθηκε το 1945¹⁰⁷ και ενεπλάκη σε τρομοκρατικές δραστηριότητες εναντίον του μπασαθικού καθεστώτος, που όπως και στο Ιράκ, την είχε θέσει εκτός νόμου. Παρόλη όμως τη χρήση βίας από πλευράς της, η ιδεολογία της δεν ήταν ακραία ισλαμιστική αλλά περισσότερο επικεντρωμένη εναντίον της παντοδυναμίας του Assad που ηγείτο του κόμματος Baath.

Οι ιδέες της Αδελφότητας ήρθαν στη Συρία από Σύριους φοιτητές που σπούδαζαν στο Κάιρο και είχαν γίνει μέλη των Αδελφών Μουσουλμάνων της Αιγύπτου¹⁰⁸. Πρώτος γενικός επιθεωρητής της οργάνωσης ήταν ο Mustafa al-Sibai¹⁰⁹ (ο αντίστοιχος τίτλος του γενικού καθηγητή της αιγυπτιακής Μουσουλμανικής Αδελφότητας για τους ηγέτες σε πολλές από υπόλοιπες αραβικές χώρες είναι αυτός του γενικού επιθεωρητή).

Όπως και στην Αίγυπτο, η Αδελφότητα στη Συρία αποτελούσε την κύρια δύναμη αντιπολίτευσης, εκφράζοντας μία μεγάλη πληθυσμιακή μάζα σουνιτών μουσουλμάνων που ένιωθαν παραγκωνισμένοι και καταπιεσμένοι από την κυβερνητική ελίτ που ανήκε στη θρησκευτική κοινότητα των αλεβιτών, που στη Συρία αποτελούν μειονότητα. Η διαμάχη ανάμεσα στο καθεστώς και τη σουνιτική πλειοψηφία οδήγησε στο ξέσπασμα ταραχών και σε ένοπλες συγκρούσεις που θα μείνουν γνωστές ως «Ισλαμιστική Εξέγερση», κατά τη διάρκεια της οποίας οι σουνίτες επαναστάτησαν εναντίον του καθεστώτος που θεωρούσαν ότι εξυπηρετεί μονάχα τα συμφέροντα των αλεβιτών. Στη θρησκευτικού χαρακτήρα αυτή εξέγερση, συμμετείχαν διάφορες ισλαμιστικές ομάδες, όμως η Μουσουλμανική Αδελφότητα αποτελούσε τον

¹⁰⁷ Guidère, M. (2017). *Historical Dictionary of Islamic Fundamentalism*. (2η έκδ.) Lanham MD: Rowman & Littlefield, σ. 326

¹⁰⁸ *Loc. cit.*

¹⁰⁹ The Muslim Brotherhood. (7 Απριλίου, 2012). *The Muslim Brotherhood's Official English Website*. Ανακτήθηκε 18 Ιουνίου, 2022, από <https://ikhwanweb.com/syria-muslim-brotherhood-issue/>

κυριότερο εκφραστή των επαναστατημένων αντικαθεστωτικών. Η ανάμειξη της Συρίας στον εμφύλιο πόλεμο του Λιβάνου και η υποστήριξη των χριστιανών μαρωνιτών εναντίον των μουσουλμάνων, έφερε το μπαθικό καθεστώς της Συρίας αντιμέτωπο με ένα μεγάλο κύμα δυσαρέσκειας εναντίον του στο εσωτερικό της χώρας, το οποίο η Μουσουλμανική Αδελφότητα προσπάθησε να χειραγωγήσει. Οι Σύριοι Αδελφοί Μουσουλμάνοι επιδόθηκαν σε μία σειρά από τρομοκρατικές ενέργειες εναντίον των κρατικών δυνάμεων ασφαλείας, μία από τις οποίες ήταν η αιματηρή τρομοκρατική επίθεση στο Χαλέπι, της 16ης Ιουνίου του 1979, εναντίον της Σχολής Πυροβολικού¹¹⁰. Τότε, ο Υπουργός Εσωτερικών της χώρας είχε κατηγορήσει την Αδελφότητα ως υπεύθυνη για την επίθεση, κάτι που η ίδια αρνήθηκε κατηγορηματικά¹¹¹. Λίγες ημέρες αργότερα, σε δίκη που μεταδόθηκε τηλεοπτικά, έκρινε ένοχα δεκαπέντε μέλη της οργάνωσης που ήταν ήδη φυλακισμένα, τα οποία αργότερα εκτελέστηκαν¹¹².

Η συμμετοχή της Αδελφότητας στην εξέγερση και ο κεντρικός ρόλος που έπαιξε σε αυτήν, οδήγησε την κυβέρνηση να ψηφίσει νόμο, σύμφωνα με τον οποίο επιβαλλόταν η θανατική ποινή σε όποιον εντοπιζόταν να είναι ή να έχει υπάρξει στο παρελθόν μέλος της, εκτός εάν το ομολογούσε και ζητούσε αμνηστία¹¹³. Σε αντίποινα, η Αδελφότητα, τον Ιούνιο του ίδιου έτους επιχείρησε να δολοφονήσει τον πρόεδρο της χώρας, Hafez al-Assad, χωρίς όμως επιτυχία¹¹⁴.

Η συριακή Αδελφότητα είναι ακόμη συνδεδεμένη και με ένα από τα πιο αιματηρά γεγονότα της εξέγερσης που σημάδεψε τη σύγχρονη ιστορία της Συρίας, όταν ο κυβερνητικός στρατός, το Φεβρουάριο του 1982, πολιορκήσε και τελικά ανακατέλαβε την πόλη Χάμα, που είχαν προηγουμένως θέσει υπό τον έλεγχό τους οι δυνάμεις της Αδελφότητας. Τα κυβερνητικά στρατεύματα κατέστειλαν την ανταρσία με απίστευτη αγριότητα, επιβάλλοντας σκληρά μαζικά αντίποινα εναντίον των κατοίκων της περιοχής με την κατηγορία ότι είχαν παράσχει καταφύγιο στις ένοπλες

¹¹⁰ Deeb, M. (2003). *Syria's Terrorist War on Lebanon and the Peace Process*. New York NY: Palgrave Macmillan, σσ. 49-50

¹¹¹ Khatib, L. (2011). *Islamic Revivalism in Syria: The Rise and Fall of Ba'thist Secularism*. Abingdon: Routledge, σ. 74

¹¹² James, P. (1990). *Human Rights in Syria*. New York NY, Washington DC: Human Rights Watch, σ.15

¹¹³ *Ibid.* σ. 5

¹¹⁴ Mandaville, M. (2009). *Citizen-Soldier Handbook: 101 Ways Every American Can Fight Terrorism*. Indianapolis IN: Dog Ear Publishing, σ. 44

δυνάμεις των Αδελφών¹¹⁵. Ο αριθμός των νεκρών, οι περισσότεροι από τους οποίους ήταν άμαχοι, εκτιμάται σε 10000 έως 30000¹¹⁶. Η ατυχής για τους αντικαθεστωτικούς έκβαση της μάχης, που κατέληξε στο μαζικό αυτό θάνατο των αμάχων πολιτών, ηρωοποίησε την Αδελφότητα, η οποία έπεσε μαχόμενη υπερασπίζοντας τη μαρτυρική πόλη και τους κατοίκους της. Ωστόσο η ήττα της, σήμανε και τη διάλυσή της και σηματοδότησε τη νίκη του μπααθικού καθεστώτος που κυβέρνησε τη χώρα ανενόχλητο, μέχρι και το ξέσπασμα του εμφυλίου το 2011.

Ο ρόλος της Αδελφότητας της Συρίας στην τρέχουσα εμφύλια διαμάχη, είναι υπαρκτός αλλά σαφώς μικρότερος από αυτόν της περιόδου 1976-1982, που ουσιαστικά ηγείτο της αντίστασης εναντίον των κυβερνητικών δυνάμεων. Ήδη πριν ξεσπάσει ο εμφύλιος, από το 2001, η Αδελφότητα της Συρίας, είχε αποκηρύξει και επίσημα, μέσω του εξόριστου στο Λονδίνο γενικού επιθεωρητή της, κάθε μορφή βίας, και έκανε λόγο για σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, διαχωρισμό των εξουσιών, πλουραλισμό και συνύπαρξη στην πολιτική ζωή¹¹⁷, δηλώνοντας με αυτό τον τρόπο τη δέσμευσή της απέναντι στις δημοκρατικές αρχές. Ο Ελεύθερος Συριακός Στρατός που σχηματίστηκε εναντίον του κυβερνητικού στρατού που υπηρετεί το Bashar al-Assad, αποτελούσε ένα σύνολο δυνάμεων τις οποίες χώριζε τεράστιο ιδεολογικό χάσμα και οι οποίες πολεμούσαν, πέρα από τον κοινό στόχο της ανατροπής του Σύριου προέδρου, για διαφορετικό σκοπό η καθεμία. Η συριακή Αδελφότητα εντάχθηκε εξ αρχής στους κόλπους της Ελεύθερου Συριακού Στρατού, συμπολεμώντας δίπλα σε μαχητές οι οποίοι αγωνίζονταν για μία κοσμική και δημοκρατική Συρία, αλλά ταυτόχρονα και δίπλα σε τζιχαντιστές που επιθυμούσαν να επιβάλουν τη σαρία.

Ανάμεσα σε αυτά τα δύο στοιχεία, οι Σύριοι Αδελφοί Μουσουλμάνοι βρίσκονται πολιτικά εγγύτερα στο φιλελεύθερο στοιχείο της αντίστασης παρά στους φανατικούς ισλαμιστές, με τους οποίους είναι και ιδεολογικά αντίθετη. Πάντως, μετά την εισβολή των τζιχαντιστών από το Ιράκ και την ακόλουθη ανακήρυξη του αυτοαποκαλούμενου *Ισλαμικού Κράτους*, πολλοί φανατικοί ισλαμιστές, που ήταν πριν

¹¹⁵ Reilly, J. (2018). *Fragile Nation, Shattered Land: The Modern History of Syria*. London NY: I.B.Tauris, 150

¹¹⁶ Guidère, M., *loc. cit. No 107*

¹¹⁷ Emerson, M. & Richard, Y. (2007). *Political Islam and European Foreign Policy: Perspectives from Muslim Democrats of the Mediterranean*. Brussels: CEPS, σ. 104

ενταγμένοι στη συριακή αντίσταση εναντίον του Assad υπό τον Ελεύθερο Συριακό Στρατό, εισχώρησαν στις τάξεις του. Έτσι, οι διαφορετικής, ακόμη και αντίθετης, ιδεολογίας, ομάδες, που συμπολεμούσαν στο ίδιο μέτωπο, εναντίον της κυβέρνησης Assad, βρίσκονται πλέον σε εχθρικά στρατόπεδα, πολεμώντας ακόμη και αναμεταξύ τους. Ο προηγούμενος γενικός επιθεωρητής της συριακής Αδελφότητας, Riad Abbu Saqfeh, κατηγόρησε δριμύτατα το *Ισλαμικό Κράτος* για τις μεθόδους πολέμου που χρησιμοποιεί, και τη διαστρέβλωση του μηνύματος του Ισλάμ, το οποίο έχει σφετεριστεί¹¹⁸.

Σήμερα, η Αδελφότητα της Συρίας, αποτελεί τον σημαντικότερο πόλο των μετριοπαθών ισλαμιστών, ευρισκόμενη ανάμεσα στους άλλους δύο πόλους της αντίστασης, δηλαδή, τους κοσμικούς και τους φανατικούς ισλαμιστές. Η οργάνωση, αν και αποτελούσε για δεκαετίες την κύρια αντικαθεστωτική φωνή στην χώρα, μετά το ξέσπασμα του πολέμου, έχασε μεγάλο μέρος της δύναμής της και σταμάτησε να διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην οργάνωση της ένοπλης αντιπολίτευσης. Σημαντικό ρόλο στην αποδυνάμωση της συριακής Μουσουλμανικής Αδελφότητας έπαιξε, πέρα από την εμφάνιση του *ISIL* ή *ISIS*¹¹⁹, και η εμφάνιση πιο ακραίων οργανώσεων όπως η *Al-Nusra* οι οποίες κατόρθωσαν, ακόμη και βίαιες μεθόδους, να στρατολογήσουν μεγάλο αριθμό μαχητών. Σήμερα, η συριακή Αδελφότητα, η οποία συγκαταλέγεται από το καθεστώς Assad ανάμεσα στις τρομοκρατικές οργανώσεις, βρίσκεται σε μία διαδικασία ανασυγκρότησης, και διατηρεί γραφεία στην Κύπρο και το Λονδίνο¹²⁰, από όπου συντονίζει ένα μεγάλο μέρος των δράσεων της στη Συρία, ενώ διαθέτει δικό το της ιστότοπο στην αραβική γλώσσα.

¹¹⁸ The Muslim Brotherhood. (4 Σεπτεμβρίου, 2014). *The Muslim Brotherhood's Official English Website*. Ανακτήθηκε 19 Ιουνίου, 2022, από <https://ikhwanweb.com/syria-muslim-brotherhood-leade/>

¹¹⁹ Από τα αρχικά της ονομασίας με την οποία έγινε γνωστή το καλοκαίρι του 2014 η τρομοκρατική οργάνωση όταν αυτοανακηρύχθηκε σε κράτος, *Islamic State of Iraq and Levante (Ισλαμικό Κράτος του Ιράκ και του Λεβάντε)*. Γνωστό και με το αραβικό ακρωνύμιο *Da'ish*. Η οργάνωση ιδρύθηκε το 1999 στην Ιορδανία από τον Abu Musab al-Zarqawi, υπό την ονομασία *Jamaat al-Tawhid wal-Jihad (Συνάθροιση του Μονοθεϊσμού και της Τζιχάντ)*. Σήμερα, η οργάνωση αναφέρεται στο δημόσιο λόγο ως *Ισλαμικό Κράτος*.

¹²⁰ Guidère, M., *loc. cit. No 107*

6.3 Ιορδανία

Στην Ιορδανία η Μουσουλμανική Αδελφότητα αποτελεί την παλαιότερη και μεγαλύτερη ισλαμική οργάνωση της χώρας αριθμώντας πάνω από 10000 μέλη¹²¹. Ιδρύθηκε το 1945, στο τότε Εμιράτο της Υπεριορδανίας υπό την ονομασία *Κοινωνία των Αδελφών Μουσουλμάνων*¹²² (*Jam'iyat al-Ikhwān al-Muslimīn*) ενώ το 1953 μετονομάστηκε σε *Ομάδα των Αδελφών Μουσουλμάνων*, συνεχίζοντας να διατηρεί σχέσεις με τη μητρική οργάνωση της Αιγύπτου¹²³. Η δράση της αφορούσε κυρίως φιλανθρωπικό έργο χωρίς να αναμειγνύεται, τουλάχιστον άμεσα, στα πολιτικά δρώμενα της χώρας, γεγονός που την κατέστησε συμπαθή στο χασεμιτικό καθεστώς. Ο στρατιωτικός νόμος που επιβλήθηκε στη χώρα το 1957 δεν άλλαξε την ευνοϊκή στάση του καθεστώτος απέναντι στην οργάνωση η οποία ήταν και η μόνη που εξαιρέθηκε από τα μέτρα απαγόρευσης πολιτικών ομάδων¹²⁴ ¹²⁵. Θα μπορούσε να ειπωθεί, πως η ανεκτικότητα της μοναρχίας απέναντι στην Ιορδανούς Αδελφούς Μουσουλμάνους δεν υπήρξε χωρίς αντάλλαγμα, καθώς αυτοί λειτουργούσαν, ως ένα σημαντικό βαθμό, ως αντίβαρο απέναντι στις νασερικές και κομμουνιστικές τάσεις¹²⁶ που ήταν ιδιαίτερα δημοφιλείς στον αραβικό κόσμο εκείνη την περίοδο, συμπεριλαμβανομένης της Ιορδανίας. Με την άρση του στρατιωτικού νόμου το 1989 οπότε και επιτράπηκε η

¹²¹ Counter Extremism Project. ([χ.χ.]). *Counter Extremism*. Ανακτήθηκε 18 Ιουνίου, 2022, από <https://www.counterextremism.com/content/muslim-brotherhood-jordan>

¹²² Jaber, H. (Ιούλιος 2017). *Fondation pour la Recherche Stratégique*. Ανακτήθηκε 20 Ιουνίου, 2022, από <https://www.frstrategie.org/en/programs/observatoire-du-monde-arabo-musulman-et-du-sahel/jordanian-muslim-brotherhood-movement-pillar-monarchy-enemy-state-2017>

¹²³ Al Sharif, O. (3 Μαρτίου, 2015). *Al-Monitor*. Ανακτήθηκε 20 Ιουνίου, 2022, από <https://www.al-monitor.com/originals/2015/03/jordan-muslim-brotherhood-revoke-membership-crisis.html>

¹²⁴ Tucker, S. (2010). *The Encyclopedia of Middle East Wars: The United States in the Persian Gulf, Afghanistan, and Iraq Conflicts* (τ. 1-5). California CA, Denver CO, Oxford: ABC-CLIO, σ. 864

¹²⁵ Η Μουσουλμανική Αδελφότητα είχε προηγουμένως στηρίξει τη μοναρχία έναντι των πραξικοπηματιών.

¹²⁶ Curtis, R. ([χ.χ.]). *Cetri*. Ανακτήθηκε 20 Ιουνίου, 2022, από <https://www.cetri.be/Jordanie-deterioration-des?lang=fr>.

λειτουργία πολιτικών κομμάτων, η *Ομάδα της Μουσουλμανικής Αδελφότητας* ίδρυσε την πολιτική της πτέρυγα, το *Μέτωπο Ισλαμικής Δράσης (Jabhat al-Amal al-Islami)* το οποίο σημείωσε αξιόλογες εκλογικές νίκες.

Η στρατηγική της Ιορδανικής Μουσουλμανικής Αδελφότητας, είναι αυτή της νομιμοφροσύνης και της αποφυγής πρόκλησης αναταραχών και προβλημάτων προς το χασεμιτικό βασίλειο, και αυτό, ως αντάλλαγμα για την ευνοϊκή μεταχείριση της, σε σύγκριση με τις υπόλοιπες αντιπολιτευτικές δυνάμεις της χώρας. Η *Ομάδα της Μουσουλμανικής Αδελφότητας* θα έρθει σε αντιπαράθεση με το κράτος πολύ αργότερα, μετά το 2010, όμως και πάλι οι αντικυβερνητικές της δράσεις θα είναι σχετικά ήπιες. Ακόμη και μετά το ξέσπασμα της Αραβικής Άνοιξης, όταν οργάνωσε διαδηλώσεις, το έπραξε χωρίς να αιτηθεί την ανατροπή του καθεστώτος, θέλοντας έτσι να διατηρήσει τις ισορροπίες που για τόσες δεκαετίες την είχαν κρατήσει στο απυρόβλητο. Σε αντίθεση με την Αιγυπτιακή Μουσουλμανική Αδελφότητα, το χτύπημα για την Ιορδανική αδελφή οργάνωση, θα έρθει, όχι από το καθεστώς, αλλά εκ των έσω, από την αντιπαράθεση ανάμεσα στις δύο επικρατούσες πτέρυγες, που θα την οδηγήσει σε σχίσμα.

Το Φεβρουάριο 2015, μέλη της πτέρυγας των μεταρρυθμιστών, αποβλήθηκαν από την *Ομάδα της Μουσουλμανικής Αδελφότητας* και ίδρυσαν μια ξεχωριστή οργάνωση υπό την ονομασία *Κοινωνία της Μουσουλμανικής Αδελφότητας*, όνομα σχεδόν πανομοιότυπο με την πρώτη ονομασία που έφεραν οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι στη χώρα, πριν τη μετονομασία του 1953, θέλοντας, πιθανότατα, με αυτό τον τρόπο, να υποδηλώσουν, ότι αυτοί αποτελούν τη συνέχεια της αυθεντικής οργάνωσης. Το αίτημα των αποσχιστών, και ο λόγος για τον οποίο αποχώρησαν, ήταν ότι επιθυμούσαν η δράση τους να επικεντρωθεί στα εγχώρια ζητήματα αντί για το Παλαιστινιακό, που μονοπωλούσε για δεκαετίες το ενδιαφέρον της οργάνωσης, καθώς και να αποκόψει τους δεσμούς της με την Αιγυπτιακή Μουσουλμανική Αδελφότητα.

Σε αυτό το σημείο πρέπει να σημειωθεί ότι οι μεταρρυθμιστές προτού προβούν στην απόσχιση από τη μητρική οργάνωση, είχαν αναλάβει μια πρωτοβουλία το 2012, όταν ήταν ακόμη μέλη της, την *Πρωτοβουλία Εθνικής Οικοδόμησης (al-Mubadara al-Urdunniya al-Bina)*, κοινώς πιο γνωστή ως *Zamzam*¹²⁷ η οποία έκτοτε υφίστατο ως μια μετριοπαθής συνιστώσα στο εσωτερικό της οργάνωσης. Ακόμη, πρέπει να τονιστεί πως

¹²⁷ Από το όνομα του ξενοδοχείου στο οποίο συναντήθηκαν τα μέλη της πρωτοβουλίας για να συζητήσουν την ίδρυσή της. Παραπέμπει στο ομώνυμο ιερό πηγάδι της Μέκκας, όπου σύμφωνα με το Κοράνι, ξεδίψασε ο Ισμαήλ όταν ανάβλυσε νερό με θαυματουργό τρόπο.

δεν επρόκειτο απλά για μια μικρή φράξια, αλλά για ένα μεγάλο κομμάτι της παλιάς οργάνωσης, που για χρόνια συνυπήρχε με το λεγόμενο συντηρητικό λόμπι. Αυτό που ακολούθησε, ήταν ο βασιλιάς να ακυρώσει την άδεια λειτουργίας στην *Ομάδα της Μουσουλμανικής Αδελφότητας*, δηλαδή της επίσημης ιορδανικής πτέρυγας των Αδελφών Μουσουλμάνων, και να τη δώσει στη νεοσύστατη *Κοινωνία της Μουσουλμανικής Αδελφότητας*, αναγνωρίζοντας την ως τη μόνη εκπρόσωπο των Αδελφών Μουσουλμάνων στη χώρα. Αυτό ήταν κάτι πρωτόγνωρο για τα μέχρι τότε δεδομένα, να αναγνωρίσει δηλαδή την αποσχιθείσα οργάνωση εις βάρος της προϋπάρχουσας, λαμβανομένου υπόψη των εξαιρετικά φιλικών σχέσεων ανάμεσα στα συντηρητικά μέλη και το βασιλιά,

Έτσι, η «ορθόδοξη πτέρυγα» της Μουσουλμανικής Αδελφότητας βλέπει τους κόπους δεκαετιών να σφετερίζονται από την «αιρετική» οργάνωση, η οποία όμως με τη σειρά της θεωρεί εαυτόν της συνεχιστή της Ιορδανικής Αδελφότητας και μάλιστα, ότι χάρη στην πρωτοβουλία της μπορεί η Μουσουλμανική Αδελφότητα να συνεχίσει τη δράση της στην Ιορδανία. Επιπλέον, τα μέλη της *Ομάδας της Μουσουλμανικής Αδελφότητας*, δε δίστασαν να δηλώσουν προς το βασιλιά, πως διατίθενται να διακόψουν τους δεσμούς τους με την Αιγυπτιακή μητρική οργάνωση, χωρίς όμως να τον πείσουν να αλλάξει γνώμη για τη στάση του υπέρ των μεταρρυθμιστών. Προφανώς, το χασεμιτικό καθεστώς επέλεξε την εγγύτερα σ' αυτό ιδεολογικά Μουσουλμανική Αδελφότητα, αυτή δηλαδή των πιο μετριοπαθών, την περισσότερο «ιορδανική», που είναι εσωστρεφής και επικεντρώνεται στα εγχώρια ζητήματα, παρά στην παραδοσιακή και συντηρητική πτέρυγα που, με την εμμονή της, μεταξύ άλλων, γύρω από το Παλαιστινιακό, ίσως μελλοντικά να του προκαλούσε προβλήματα, δεδομένων των πολύ καλών του σχέσεων με το Ισραήλ

Αρκετοί αναλυτές υποστηρίζουν ότι το καθεστώς επωφελήθηκε από την εσωτερική διαίρεση της οργάνωσης, πετυχαίνοντας έτσι την αποδυνάμωσή της, χωρίς να έρθει σε απευθείας αντιπαράθεση μαζί της. Το γεγονός όμως ότι απαγορεύτηκε η λειτουργία της μέχρι τότε επίσημης οργάνωσης, ενώ την ίδια στιγμή δόθηκε η αναγνώριση στη μεταρρυθμιστική φράξια, δείχνει ξεκάθαρα υποστήριξη προς τη μία πλευρά, και όσο η παλιά οργάνωση μένει στο περιθώριο και την παρανομία, θα υπάρχει πάντα ο κίνδυνος της ριζοσπαστικοποίησης τουλάχιστον κάποιας μερίδας της, ενώ αντίθετα αν είχε προνοήσει να δοθεί ταυτόχρονα άδεια λειτουργίας και για τις δύο, θα απομάκρυνε αυτόν τον κίνδυνο, αλλά και θα διατηρούσε το πλεονέκτημα της αποδυνάμωσης των Αδελφών Μουσουλμάνων εκ των έσω, καθώς η αντιπαλότητα

ανάμεσα στις δύο οργανώσεις θα διαιωνιζόταν.

6.4 Παλαιστίνη

Η Μουσουλμανική Αδελφότητα στην Παλαιστίνη συνδέεται άμεσα με τη μητρική οργάνωση της Αιγύπτου αλλά και με αυτήν της Ιορδανίας λόγω της γειννίας με αυτές τις δύο χώρες, και της υπαγωγής των παλαιστινιακών εδαφών σε αυτές, μετά την ίδρυση του κράτους του Ισραήλ. Βέβαια, όπως θα δούμε παρακάτω, οι στενοί δεσμοί της παλαιστινιακής Αδελφότητας με αυτή της Αιγύπτου, δεν οφείλονται απλά σε λόγους γεωγραφικής εγγύτητας, αλλά στο γεγονός ότι η Παλαιστίνη βρισκόταν, και συνεχίζει ακόμη να βρίσκεται, στην καρδιά του ενδιαφέροντος όλου του αραβικού και μουσουλμανικού κόσμου. Η προσπάθεια του σιωνιστικού κινήματος για την ίδρυση εβραϊκού κράτους στην περιοχή, δε συνιστούσε απλώς μια εχθρική ενέργεια εναντίον της Παλαιστίνης, αλλά επίθεση εναντίον όλης της Ισλαμικής Ούμα. Συνεπώς, η συμμετοχή της νεοσύστατης τότε Αιγυπτιακής Μουσουλμανικής Αδελφότητας, στον αγώνα των μουσουλμάνων για κυριαρχία στην ιερή γη της Παλαιστίνης¹²⁸, καθίστατο επιβεβλημένη και ιερό τους καθήκον. Ο Hassan al-Banna είχε αποτυπώσει πολύ χαρακτηριστικά το πόσο σημαντική ήταν η Παλαιστίνη γράφοντας χαρακτηριστικά: «...η Μουσουλμανική Αδελφότητα πιστεύει ακράδαντα ότι η Παλαιστίνη αποτελεί ένα κομμάτι της Ισλαμικής πίστης· ότι η γη της είναι ένα ισλαμικό κληροδότημα για όλες τις γενεές των Μουσουλμάνων, τις προηγούμενες, τις σημερινές και έως ότου να έρθει η Ημέρα της Κρίσεως. Επομένως, κανείς δεν έχει το δικαίωμα να εγκαταλείψει ούτε μια σπιθαμή της· η Παλαιστίνη δεν είναι ιδιοκτησία των Παλαιστινίων ή των Αράβων μόνο, αλλά ανήκει σε όλους τους Μουσουλμάνους»¹²⁹. Το Παλαιστινιακό ζήτημα όχι απλά λαμβάνει δεσπόζουσα θέση στην δράση της Μουσουλμανικής Αδελφότητας, αλλά είναι αυτό που την οδηγεί στην πρώτη της ενεργή συμμετοχή στην πολιτική και θα την κάνει ευρέως γνωστή και αγαπητή στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Η άμεση λοιπόν

¹²⁸ Η Ιερουσαλήμ, είναι το μέρος όπου, σύμφωνα με το Ιερό Κοράνιο, έλαβε χώρα η ανάληψη του Προφήτη Μωάμεθ στους Ουρανοίς (Miraj), μετά το νυχτερινό θαυματουργό του ταξίδι από τη Μέκκα (Isra). Αποτελεί την τρίτη ιερότερη πόλη του Ισλάμ μετά τη Μέκκα και τη Μεδίνα.

¹²⁹ Al Khatib, I. (2012). *Letters to Jerusalem: The Muslim Brotherhood and Palestine*. [χ.τ.]: Scribe Digital, σ. 4 [e-book]

εμπλοκή των Αδελφών Μουσουλμάνων στο πεδίο της μάχης, θα αυξήσει θεαματικά τη δημοτικότητα της.

Η ίδρυση της Παλαιστινιακής Μουσουλμανικής Αδελφότητας, έλαβε χώρα στις 26 Οκτωβρίου του 1945, καθιστώντας τη την πρώτη θυγατρική οργάνωση του κινήματος έξω από την Αίγυπτο. Το 1935, ο Abd al-Rahman al-Banna, αδελφός του ιδρυτή των Αδελφών Μουσουλμάνων, επισκέφθηκε την περιοχή και συνάντησε το μουφτή της Ιερουσαλήμ και επικεφαλής του Ανώτατου Ισλαμικού Συμβουλίου, Haj Amin Al-Husseini¹³⁰. Ο ίδιος ο Hassan al-Banna, είχε στείλει μερικά χρόνια νωρίτερα στον Παλαιστίνιο θρησκευτικό ηγέτη μία επιστολή, στην οποία εξέφραζε την επιθυμία του να υποστηρίξει τον αγώνα των Αράβων της Παλαιστίνης εναντίον του σιωνιστικού κινήματος που προωθούσε την εβραϊκή μετανάστευση¹³¹. Ήδη από τη δεκαετία του 1920 στην υπό βρετανική εντολή Παλαιστίνη είχαν λάβει χώρα άγριες συγκρούσεις ανάμεσα στους Εβραίους και τους Άραβες, και το 1936 ξέσπασε η μεγάλη Αραβική Εξέγερση εναντίον των Βρετανών, με στόχο να τερματιστεί η εβραϊκή μετανάστευση που μετέβαλλε την εθνολογική σύσταση του πληθυσμού εις βάρος του αραβικού στοιχείου. Ο ανταγωνισμός όμως, δεν είχε απλά τοπικό, εθνικιστικό χαρακτήρα, αλλά απασχολούσε όλο τον αραβικό και μουσουλμανικό κόσμο, ο οποίος απέρριπτε σύσσωμος κάθε ιδέα δημιουργίας ενός εβραϊκού-μη μουσουλμανικού κράτους στα εδάφη του πρώην Χαλιφάτου και μάλιστα, στην ιερή, για το Ισλάμ, γη της Παλαιστίνης.

Την ίδια χρονιά, οι Αιγύπτιοι Αδελφοί Μουσουλμάνοι σχημάτισαν τη *Γενική Κεντρική Επιτροπή Αλληλεγγύης προς την Παλαιστίνη* της οποίας ηγείτο ο επικεφαλής τους, Hassan al-Banna¹³² με στόχο την υποστήριξη προς τους Άραβες. Επιπλέον, κάλεσαν σε μποϋκοτάζ των εβραϊκών καταστημάτων στο Κάιρο με την επιχειρηματολογία ότι οι Εβραίοι της Αιγύπτου χρηματοδοτούσαν το σιωνιστικό κίνημα¹³³. Η δημοτικότητα τους αυξήθηκε κατακόρυφα, καθώς η ηθική, και κυρίως η

¹³⁰ Abu-Amr, Z. (1994). *Islamic Fundamentalism in the West Bank and Gaza: Muslim Brotherhood and Islamic Jihad*. Bloomington IN, Indianapolis IN: Indiana University Press, σ. 1

¹³¹ Anonymous. (2020). *The Muslim Brotherhood Circumstances Surrounding its Establishment* (τ. 1-1). Abu Dhabi: TRENDS Research & Advisory, σ. 65

¹³² Abu-Amr, Z., *loc. cit.* No 130

¹³³ Ο «σιωνισμός» αντλεί την ονομασία του από το όνομα του λόφου Σιών, που βρίσκεται στη νοτιοδυτική γωνία της παλαιάς πόλης της Ιερουσαλήμ. Αποτελεί πολιτικό κίνημα που ξεκίνησε το 19ο αιώνα στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη με σκοπό την επιστροφή των απανταχού Εβραίων στη Γη της Επαγγελίας και την εκεί δημιουργία μιας Εβραϊκής Εθνικής Εστίας. Ο πατέρας του πολιτικού σιωνισμού, Theodor Herzl, πίστευε πως η μοναδική λύση

υλική υποστήριξη των Αδελφών προς τους Άραβες αδελφούς της Παλαιστίνης αποτελούσε δείγμα υψίστης αυταπάρνησης, ηρωισμού και φιλοπατρίας, μιας και οι Μουσουλμάνοι, όφειλαν να βοηθούν και να πολεμούν ο ένας για τον άλλον, παραμερίζοντας τις μεταξύ τους διαφορές. Σε αυτόν τον ιερό αγώνα λοιπόν, οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι αποδείχτηκαν αντάξιοι των προσδοκιών του μουσουλμάνων, και φάνηκαν μάλιστα περισσότερο πρόθυμοι να συνδράμουν από ότι οι ηγεσίες των αραβικών κρατών. Δε θα ήταν υπερβολή να πούμε πως η Μουσουλμανική Αδελφότητα ήταν αυτή που οδήγησε, κατά ένα μεγάλο βαθμό, την Αίγυπτο να επέμβει στην Παλαιστίνη, αφού αυτή πρώτη οργάνωσε εκστρατείες ενημέρωσης των πολιτών για το Παλαιστινιακό και σχημάτισε παραστρατιωτικές ομάδες αποστολής. Πιθανότατα, ο κίνδυνος να μονοπωληθεί από την οργάνωση ένα τόσο φλέγον ζήτημα που συσπείρωνε την αιγυπτιακή κοινωνία σε όλο της το φάσμα, ανάγκασε την ηγεσία της χώρας να αναλάβει μεγαλύτερη δράση, αφού αν φαινόταν λιγότερο πρόθυμη από την Αδελφότητα, θα κινδύνευε από την ιδεολογική, και όχι μόνο, ενίσχυση της τελευταίας.

Η αραβική ήττα μετά τον αραβοϊσραηλινό πόλεμο που ακολούθησε την απόρριψη από την πλευρά των Αράβων του σχεδίου των Ηνωμένων Εθνών για διχοτόμηση της Παλαιστίνης, σε ένα αραβικό και ένα εβραϊκό κράτος, και η δημιουργία του δεύτερου, δεν εμπόδισε τη Μουσουλμανική Αδελφότητα να συνεχίσει τον αγώνα της, ενάντια πλέον στη «σιωνιστική» οντότητα. Το 1973, ο ιεροδιδάσκαλος Ahmed Yassin, ίδρυσε τη φιλανθρωπική οργάνωση *Ισλαμικό Κέντρο (Mujama al-Islamiya)* ως παρακλάδι της Μουσουλμανική Αδελφότητας στην Παλαιστίνη¹³⁴. Το *Ισλαμικό Κέντρο* ακολούθησε το παραδοσιακό μοντέλο δράσης της αιγυπτιακής μητρικής οργάνωσης κηρύττοντας το μήνυμα του Ισλάμ και χτίζοντας τεμένη και ένα δίκτυο φιλανθρωπικών οργανώσεων¹³⁵, με την έγκριση και πολλές φορές την οικονομική υποστήριξη του Ισραήλ. Το 1987, με το ξέσπασμα της πρώτης Ιντιφάντα, ο Ahmed Yassin, μην

στις διακρίσεις και τις διώξεις εναντίον των Εβραίων λόγω του αντισημιτισμού στην Ευρώπη, ήταν η δημιουργία ενός εβραϊκού κράτους στην Παλαιστίνη, αφού μόνο αυτό θα μπορούσε να αποτελέσει ασφαλές καταφύγιο για τους, επί αιώνες διωκόμενους στη διασπορά, Ισραηλίτες. Για μία λεπτομερή ανάλυση του σιωνιστικού κινήματος βλ. Σπυρόπουλος, Γ. (2011). *Μέση Ανατολή: Αραβο-ισραηλινή διένεξη, Ιστορία·Πολιτική·Διπλωματία*. Αθήνα: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, σσ. 57-73

¹³⁴ Seddon, D. (2004). *A Political and Economic Dictionary of the Middle East*. London: Europa, σ. 236

¹³⁵ Szekely, O. (2017). *The Politics of Militant Group Survival in the Middle East: Resources, Relationships, and Resistance*. Worcester MA: Palgrave Macmillan, 204

επιθυμώντας να μείνει στο περιθώριο της μαζικής εξέγερσης, ίδρυσε το *Κίνημα Ισλαμικής Αντίστασης (Harakat al-Mukawama al-Islamiya)* γνωστό με το ακρωνύμιο Hamas. Η Μουσουλμανική Αδελφότητα αρχικά επιθυμούσε η Hamas να παρουσιάζεται προς τα έξω ως μία ξεχωριστή από αυτήν οργάνωση, καθώς αυτό θα αποδομούσε την εικόνα της ως ένα μη βίαιο και μετριοπαθές κίνημα, όμως όταν η τελευταία κέρδισε τεράστια αποδοχή ανάμεσα στους Παλαιστίνιους, είχε άρει τους ενδοιασμούς της¹³⁶.

Η Hamas, θα λέγαμε ότι αποτελεί μία ειδική και ξεχωριστή περίπτωση θυγατρικής οργάνωσης, καθώς γεννήθηκε και αναπτύχθηκε μέσα ένα περιβάλλον βίας, όπου ο πόλεμος ενάντια στο μισητό «σιωνιστή κατακτητή» θεωρούταν επιβεβλημένος, άποψη που δεν ασπάζονταν απαραίτητα μονάχα οι ισλαμιστές αλλά ένα μεγάλο κομμάτι του αραβικού κόσμου. Έτσι η Hamas, θα αποτελέσει το μοναδικό βραχίονα της Μουσουλμανικής Αδελφότητας που θα ασκήσει βία σε τόσο μεγάλο βαθμό. Αν και η ένοπλη βία της Hamas δεν αποτελεί εξαίρεση (η Μουσουλμανική Αδελφότητα της Συρίας και της Υεμένης έχουν πολυετή πολεμική εμπειρία), ωστόσο αυτό που τη διαφοροποιεί από τις άλλες πτέρυγες της Αδελφότητας είναι το κατά πολύ πιο σκληροπυρηνικό της δόγμα το οποίο καθορίζει και την εξαιρετικά βίαιη δράση της, η οποία αποτυπώνεται στη στοχοποίηση αμάχων Ισραηλινών με απαγωγές, αποστολές αυτοκτονίας και πυραυλικές επιθέσεις εναντίον κατοικημένων περιοχών, στην επί χρόνια αδιαλλαξία στο ενδεχόμενο της συνύπαρξης ενός μελλοντικού παλαιστινιακού κράτους δίπλα στο Ισραήλ (αντί της καταστροφής και αντικατάστασής του με ένα ισλαμικό παλαιστινιακό κράτος) αλλά και στην ωμή βία που ασκεί ακόμη και εναντίον Παλαιστίνιων αντιπάλων της.

Τέλος, η Hamas αποτελεί τη μοναδική θυγατρική πτέρυγα της Μουσουλμανικής Αδελφότητας που εξ' αρχής, έδρασε εντελώς ανεξάρτητα από την αιγυπτιακή οργάνωση. Το 2017, διακήρυξε γραπτώς μέσω του νέου της καταστατικού, τη διακοπή των όποιων δεσμών της με τους Αδελφούς Μουσουλμάνους¹³⁷.

¹³⁶ Singh, S. (2022). *The Second Partition of Palestine: Hamas–Fatah Struggle for Power*. Abingdon: Routledge, σ. 61

¹³⁷ Al Tahan, Z. (12 Οκτωβρίου, 2017). *Al Jazeera*. Ανακτήθηκε 22 Ιουνίου, 2022, από <https://www.aljazeera.com/features/2017/10/12/hamas-and-fatah-how-are-the-two-groups-different>

6.5 Λίβανος

Στο Λίβανο, η Μουσουλμανική Αδελφότητα εγκαταστάθηκε το 1952, όταν ο Mustafa Sibai, βρισκόταν εκεί εξόριστος λειτουργώντας για λογαριασμό της Συριακής Μουσουλμανικής Αδελφότητας. Το 1964, η Αδελφότητα ίδρυσε το κόμμα *Ισλαμική Ένωση (al-Jemmah al-Islamiyya)*, με γενικό γραμματέα το Fatih Yakan. Στις ταραχές του 2019 που έλαβαν την ονομασία *Εξέγερση του Χιράτ*, η *Ισλαμική Ένωση*, υποστήριξε άνευ όρων το λαϊκό ξεσηκωμό σε αντίθεση με τα περισσότερα κόμματα της αντιπολίτευσης που τήρησαν πιο ήπια στάση¹³⁸ (τα υπόλοιπα είτε τάχθηκαν ανοιχτά εναντίον της λαϊκής εξέγερσης είτε διατήρησαν επιφυλάξεις). Όπως στην Ιορδανία, έτσι και στο Λίβανο, η εγχώρια Μουσουλμανική Αδελφότητα, απομακρύνθηκε από το παραδοσιακό, συντηρητικό ισλαμικό δόγμα της Αιγυπτιακής οργάνωσης, προσπαθώντας, ομολογουμένως επιτυχημένα, να προσαρμοστεί στις λαϊκές απαιτήσεις του Λιβάνου οι οποίες έχουν έναν, μάλλον εθνικιστικό, παρά θρησκευτικό χαρακτήρα. Το λαϊκό κίνημα του *Χιράτ*, φέροντας κοινωνικά και φιλελεύθερα αιτήματα για τερματισμό της διαφθοράς και του σεκταρισμού, ήταν ένα περισσότερο πατριωτικό κίνημα που δεν ευνοούσε την επικράτηση θρησκευτικών στοιχείων στο εσωτερικό του. Παρόλα αυτά, η *Ισλαμική Ένωση*, κατόρθωσε, στο βαθμό που της επιτρεπόταν, να συνδεθεί το όνομά της με το κίνημα, χωρίς όμως να το σφετεριστεί.

Όντας ενεργή στα πολιτικά δρώμενα, και ιδιαίτερα δημοφιλής ανάμεσα στο σουνιτικό πληθυσμό, δεν σημείωσε κάποια αξιόλογη δράση ανάλογη των αντίστοιχων πολιτικών κομμάτων της Αδελφότητας στις άλλες χώρες του Λεβάντε. Ο πολυθρησκευτικός και σεκταριστικός χαρακτήρας του Λιβάνου, ο οποίος είναι μάλιστα θεσμοθετημένος¹³⁹, δεν αφήνει περιθώριο σε καμία από τις τρεις κυρίαρχες

¹³⁸ Choucair, C. (20 Ιουλίου, 2020). *Al Jazeera Center for Studies*. Ανακτήθηκε 23 Ιουνίου, 2022, από <https://studies.aljazeera.net/en/reports/islamic-group-and-lebanon%E2%80%99s-popular-uprising>

¹³⁹ Το Εθνικό Σύμφωνο του 1943, είναι η συμφωνία πάνω στην οποία ιδρύθηκε το κράτος του Λιβάνου η οποία ρυθμίζει ακόμη και σήμερα το διαμοιρασμό της εξουσίας της χώρας ανάμεσα στις διαφορετικές θρησκευτικές κοινότητες. Σύμφωνα με αυτό, ο πρόεδρος της χώρας και ο διοικητής του στρατού προέρχονται εξ' ορισμού από την κοινότητα των Μαρωνιτών, ο πρωθυπουργός από αυτή των Σουνιτών, ο πρόεδρος του Κοινοβουλίου από τη Σιιτική κοινότητα, αναπληρωτής πρωθυπουργός και αναπληρωτής πρόεδρος του Κοινοβουλίου από την Ελληνορθόδοξη, και ο αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Στρατού από

θηρσκευτικές κοινότητες να μονοπωλήσει την εξουσία, πόσο μάλλον σε μια οργάνωση η οποία καλείται να ανταγωνιστεί δεκάδες άλλες στην προσπάθειά της να επικρατήσει στους κόλπους της σουνιτικής κοινότητας.

Κεφάλαιο 7: Η Μουσουλμανική Αδελφότητα στα κράτη της Αραβικής Χερσονήσου

7.1 Σαουδική Αραβία

Η Σαουδική Αραβία είναι η μεγαλύτερη σε έκταση χώρα της Αραβικής Χερσονήσου καταλαμβάνοντας το 80% της έκτασής της, και η ηγεμονική δύναμη των χωρών που την απαρτίζουν. Ο πρωταγωνιστικός της ρόλος στην περιοχή του Κόλπου είναι αδιαμφισβήτητος και η επιρροή της επεκτείνεται πολύ πέρα από τα όρια των χωρών που την περιβάλλουν. Κατά συνέπεια, η πορεία του κινήματος σε αυτήν και τα όμορα αραβικά κράτη, εξαιρουμένου του Κατάρ που διαφοροποιεί τις πολιτικές του σε σχέση με τα υπόλοιπα, φαίνεται να είναι παράλληλη, καθώς ο Σαουδικός Οίκος είναι αυτός που καθορίζει σε σημαντικό βαθμό τις εξελίξεις σε αυτές τις χώρες-δορυφόρους.

Από τη δεκαετία του 1990 και έπειτα, το Σαουδαραβικό καθεστώς, μετά από μια ακολουθία γεγονότων που αναφέρονται παρακάτω, ξεκίνησε σιγά σιγά να αίρει τη συμπάθειά του προς τη Μουσουλμανική Αδελφότητα, μέχρι το σημείο της ανοιχτής ρήξης μαζί της, με αποτέλεσμα σήμερα η Σαουδική Αραβία να θεωρείται ο μεγαλύτερος πολέμιος της οργάνωσης, τόσο εντός της επικράτειας του βασιλείου όσο και διεθνώς.

Η πολιτική όμως του σαουδαραβικού καθεστώτος έναντι της οργάνωσης δεν ήταν εξ αρχής εχθρική, όταν αυτή πρωτοξεκίνησε τη δράση της στη χώρα τη δεκαετία του 1930, τουναντίον έχαιρε ιδιαίτερης φιλοξενίας και υποστήριξης. Πιο συγκεκριμένα, ο Hassan al-Banna είχε επισκεφθεί τη Σαουδική Αραβία και συνάντησε το βασιλιά Abdulaziz al-Saud, αιτούμενος την άδεια για την εκεί λειτουργία πτέρυγας της οργάνωσης· ο βασιλιάς απέρριψε το αίτημα ως μη απαραίτητο απαντώντας: «*Ολόκληρο το Βασίλειο είναι μία πτέρυγα της Αδελφότητας από μόνο του και όλοι οι Σαουδάραβες είναι Αδελφοί Μουσουλμάνοι*»¹⁴⁰. Η απρόσμενα θετική αυτή απάντηση,

¹⁴⁰ Al Thaydi, M. (18 Ιουνίου, 2016). *Alarabiya News*. Ανακτήθηκε 23 Ιουνίου, 2022, από

να ταυτίσει ο μονάρχης το βασίλειό του με μια οργάνωση που αλλού διώκονταν σφόδρα, εμπειρείχε ένα διαφορούμενο μήνυμα. Ναι μεν ο βασιλιάς καλωσόριζε με περίσσεια θέρμη την Αδελφότητα στη χώρα του, ωστόσο το έκανε με την προϋπόθεση η οργάνωση να μη διαθέτει τα δικά της ιδρύματα, όχι γιατί κάτι τέτοιο ήταν περιττό από την πλευρά της, όπως το έθεσε ο βασιλιάς, αλλά γιατί ο ίδιος δεν επιθυμούσε μια οργάνωση που εκείνη την περίοδο λάμβανε ολοένα και μεγαλύτερη δυναμική στον αραβο-μουσουλμανικό κόσμο, να δρα με τον παραμικρό βαθμό αυτονομίας από το καθεστώς, και μάλιστα σε μία χώρα που αποτελεί τον τόπο γέννησης του Ισλάμ, το οποίο η Αδελφότητα εκπροσωπούσε και προσπαθούσε να επαναφέρει ως κύριο ρυθμιστή των πολιτικών πραγμάτων¹⁴¹. Πράγματι, για όσο καιρό οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι δεν προκαλούσαν προβλήματα στη βασιλική εξουσία, το βασίλειο της Σαουδικής Αραβίας αποδείχθηκε το σημαντικότερο καταφύγιο τους.

Τη δεκαετία του 1950, την περίοδο δηλαδή της σκληρής καταστολής στην Αίγυπτο, η Σαουδική Αραβία αποτέλεσε το σημαντικότερο ίσως χρηματοδότη αλλά και ένα ασφαλές λιμάνι για τους Αδελφούς Μουσουλμάνους, προσφέροντας σε πολλά μέλη ασυλία και υπηκοότητα¹⁴². Ο Nasser, ήταν ο μεγαλύτερος αντίπαλος της Σαουδαραβικής Μοναρχίας εκείνη την εποχή, και η Μουσουλμανική Αδελφότητα που αντιμάχονταν τις ιδέες του νασσερισμού, ήταν κάτι παραπάνω από συμπαθής στο σαουδαραβικό καθεστώς· απέναντι στον κοινό εχθρό ήταν σύμμαχοι. Ο Nasser όμως, δεν ήταν ο μόνος κοινός αντίπαλος της Αδελφότητας και της Σαουδικής Αραβίας· τις δυο τελευταίες ένωνε η έχθρα απέναντι στον κομμουνισμό και τον παναραβισμό, ιδεολογίες οι οποίες, όπως ήδη αναφέρθηκε, ήταν ιδιαίτερα δημοφιλείς εκείνη την περίοδο στις κοινωνίες των αραβικών χωρών και έρχονταν σε αντίθεση, τόσο με το οικουμενικό δόγμα της Αδελφότητας, όσο και το μοναρχικό μοντέλο διακυβέρνησης

<https://english.alarabiya.net/views/news/middle-east/2016/06/18/Saudi-Arabia-We-are-all-brothers-and-Muslims>

¹⁴¹ Προφανώς, ο Abdulaziz al-Saud, με αυτή του την απάντηση που έμοιαζε περισσότερο με γρίφο, αναφερόμενος σε Αδελφούς Μουσουλμάνους δεν το εννοούσε με την κυριολεκτική έννοια των μελών και υποστηρικτών της Μουσουλμανικής Αδελφότητας, αλλά αναφερόταν στους ακολούθους της ισλαμικής θρησκείας. Πράγματι, θα μπορούσε να ειπωθεί με μια δόση υπερβολής, πως το βασίλειο της Σαουδικής Αραβίας αποτελεί από μόνο του ένα «θρησκευτικό ίδρυμα» του αναβιωτικού Ισλάμ.

¹⁴² Ibrahim, A. (5 Ιουνίου, 2019). *Al Jazeera*. Ανακτήθηκε 24 Ιουνίου, 2022, από <https://www.aljazeera.com/features/2019/6/5/what-is-sahwa-the-awakening-movement-under-pressure-in-saudi>

της Σαουδικής Αραβίας.

Οι πρώτες αφιμαχίες, ουσιαστικά ξεκίνησαν με το ξέσπασμα της Ισλαμικής Επανάστασης το 1979 εναντίον του Σάχη της Περσίας, όταν η Μουσουλμανική Αδελφότητα εκδήλωσε την υποστήριξή της προς το Χομείνι. Οι σχέσεις ανάμεσά τους ωστόσο θα επιδεινωθούν ακόμη περισσότερο μερικά χρόνια αργότερα, όταν η οργάνωση έλαβε μέρος στο κίνημα της *Ισλαμικής Αφύπνισης (al-Sahwa al-Islamiyah)*¹⁴³ το οποίο σε σύμπλευση με την αιγυπτιακή Μουσουλμανική Αδελφότητα, είχε αντιταχθεί στο συνασπισμό χωρών εναντίον του Ιράκ στον πόλεμο του Κόλπου του 1990¹⁴⁴. Κύριο αίτημα του κινήματος ήταν η απόσυρση των στρατευμάτων που είχαν αναπτυχθεί στο έδαφος της Σαουδικής Αραβίας (όπου είχε αποστείλει δυνάμεις και η Αίγυπτος) με στόχο την απελευθέρωση του Κουβέιτ που είχε δεχθεί την εισβολή του Ιράκ.

Η υποστήριξη της Ιρανικής Επανάστασης η οποία, ως το αντίπαλο δέος της Σαουδικής Αραβίας απειλούσε την ηγεμονία της στην ευρύτερη περιοχή, και η ανοιχτά αντικυβερνητική στροφή των Αδελφών Μουσουλμάνων εναντίον της ηγεσίας με την ενεργή τους, αν όχι πρωταγωνιστική, συμμετοχή στο κίνημα *Sahwa*, θεωρήθηκαν από το καθεστώς ως πράξη αγνωμοσύνης έπειτα από τη θερμή φιλοξενία και ασυλία που τους προσφέρθηκε τις προηγούμενες δεκαετίες. Εντούτοις, η σύμπλευση των Αδελφών Μουσουλμάνων με την Ισλαμική Επανάσταση του Ιράν, όσο κι' αν συνιστούσε εχθρική πράξη, ήταν κάτι το αναμενόμενο και ίσως εν μέρει κατανοητό, συνεπώς συγχωρήσιμο· πώς θα μπορούσε άλλωστε ένα κίνημα που καλούσε στην επιστροφή του Ισλάμ, να μην την υπερασπιζόταν όταν αυτή λάμβανε σάρκα και οστά σε μία μουσουλμανική χώρα που μέχρι τότε τελούσε υπό ένα καθαρά κοσμικό δυτικό μοντέλο διακυβέρνησης που τόσο πολύ αντιμάχονταν; Αν όμως το καθεστώς μπορούσε για τον παραπάνω λόγο να παραβλέψει την «ανταρσία» της Αδελφότητας, υπέρ ενός αναδυόμενου γεωπολιτικού εχθρού, κάτι τέτοιο δε θα μπορούσε να συμβεί με την εναντίωση της στη συμμαχία των χωρών εναντίον του Sadam Hussein. Η καταγγελία από πλευράς της Μουσουλμανικής Αδελφότητας του διεθνούς συνασπισμού, επειδή σε αυτόν συμμετείχαν δυτικά κράτη, και ο οποίος θα απελευθέρωνε το μικρό γειτονικό και

¹⁴³ Υπάρχει η πεποίθηση ότι η Μουσουλμανική Αδελφότητα, όχι απλά συμμετείχε, αλλά ότι η ίδια ενέπνευσε το κίνημα της Ισλαμικής Αφύπνισης.

¹⁴⁴ Dean, L. (2003). *The Middle East and North Africa 2004*. (50η έκδ.) London: Europa Publications, σ. 305

αδελφικό¹⁴⁵ της Σαουδικής Αραβίας κράτος στο οποίο είχε εισβάλει με κυνικό τρόπο ένας δικτάτορας, αποτελούσε ξεκάθαρα πράξη προδοσίας.

Ωστόσο, πέρα από τους καθαρά πολιτικούς λόγους της εχθρικότητας της Σαουδικής Αραβίας απέναντι στην Αδελφότητα, η αντιπαλότητα αυτή λαμβάνει και μία ευρύτερη ιστορική διάσταση. Παραδοσιακά η Σαουδική Αραβία, είναι μία χώρα θεμελιωμένη επάνω στο φατριακό σύστημα διακυβέρνησης: μία από αυτές τις φυλές-φατρίες είναι ο οίκος των Σαούντ που κυβερνά τη χώρα από αρχής της ιδρύσεώς της, και από όπου έλκει και την ονομασία της. Η ιδεολογία που διέπει δηλαδή το βασίλειο έρχεται σε πλήρη σύγκρουση με αυτή της Μουσουλμανικής Αδελφότητας, που αντιμάχεται το διαχωρισμό της κοινωνίας ανάμεσα σε φατρίες, καθώς κάτι τέτοιο είναι αντίθετο με τις διδαχές του Ισλάμ, σύμφωνα με τις οποίες τα έθνη, πόσο μάλλον οι επιμέρους φυλές και φατρίες, πρέπει να υπερκεραστούν από το μοναδικό έθνος που αναγνωρίζει το Κοράνι, την Ούμα.

7.2 Κουβέιτ

Ο Abdulaziz al-Mutawa, προσωπικός φίλος του Hassan al-Banna, ίδρυσε το 1951 στο Κουβέιτ, την τοπική Μουσουλμανική Αδελφότητα, υπό την ονομασία *Κοινωνία Ισλαμικής Καθοδήγησης (Jamiyat al-Irshad al-Islamiyi)*, με σκοπό να αναχαιτίσει τη δυτική επιρροή και να προωθήσει την επιστροφή στη θρησκεία από την οποία έβλεπε τη νεολαία να απομακρύνεται. Το 1961, έτος κατά το οποίο το Κουβέιτ έγινε ανεξάρτητο κράτος, η οργάνωση μετονομάστηκε σε *Ένωση Κοινωνικής Αναμόρφωσης (Jamiyat al-Islah al-Ijtimayii)*. Η οργάνωση, είχε σημαντική απήχηση στην κοινωνία και ιδιαίτερα τους νέους, ενώ πολλά μέλη της συμμετείχαν στην εξουσία κατέχοντας κυβερνητικούς θώκους: το 1971 ο Abdulrahman al-Atiqi έγινε Υπουργός Πετρελαίου και Οικονομικών και την επόμενη χρονιά ο Yusuf al-Hajji Υπουργός Δικαιοσύνης¹⁴⁶.

¹⁴⁵ Το Κουβέιτ, βρισκόμενο στη βορειοδυτική πλευρά του Περσικού Κόλπου, συνδέεται τόσο γεωγραφικά, όσο και φυλετικά και πολιτισμικά, περισσότερο με τις χώρες της Αραβικής Χερσονήσου παρά με το Ιράκ, το οποίο γεωπολιτικά τοποθετείται στο Λεβάντε.

¹⁴⁶ Obaid, N. (2020). *The Failure of the Muslim Brotherhood in the Arab World*. Santa Barbara CA: Praeger Security International, σ. 128 [e-book]

Το 1991, η *Ένωση Κοινωνικής Αναμόρφωσης* διέκοψε τους δεσμούς της με τη μητρική Μουσουλμανική Αδελφότητα της Αιγύπτου, όταν η τελευταία κράτησε αμφιλεγόμενη στάση απέναντι στο Saddam Hussein¹⁴⁷, όταν εκείνος εισέβαλε στο μικρό Εμιράτο τον Αύγουστο του 1990, κατηγορώντας το ότι έκανε γεωτρήσεις υπό κλίση, κλέβοντας πετρέλαιο από το υπέδαφος του Ιράκ, και υποστηρίζοντας ότι το Κουβέιτ αποτελούσε τμήμα του, το οποίο οι Βρετανοί απέσχισαν παρανόμως¹⁴⁸. Η *Ένωση Κοινωνικής Αναμόρφωσης* έλαβε ενεργό μέρος στην Κουβετιανή αντίσταση εναντίων των εισβολέων, στην οποία συμμετείχε το σύνολο σχεδόν των Κουβετιανών ανεξαρτήτως ιδεολογίας. Η νίκη όμως επιτεύχθηκε χάρη στην επέμβαση από εδάφους και αέρος, ενός διεθνούς συνασπισμού άνω των τριάντα κρατών του αραβικού και δυτικού κόσμου, υπό την εξουσιοδότησή του ΟΗΕ (Ψήφισμα 678 της 29^{ης} Νοεμβρίου του 1990 του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών)¹⁴⁹ και την καθοδήγηση των ΗΠΑ, και έτσι ο πόλεμος έληξε στις 28 Φεβρουαρίου του 1991 με την απελευθέρωση της χώρας.

Η Κουβετιανή λοιπόν Μουσουλμανική Αδελφότητα, όχι μόνο διαχώρισε τη θέση της από την αντίστοιχη Αιγυπτιακή, αλλά συμμετείχε και η ίδια στην αντίσταση ενάντια στην ιρακινή επιδρομή, λαμβάνοντας μία συνετή και πατριωτική απόφαση, να αγωνιστεί στο πλευρό του λαού στον οποίο ανήκε, και όχι να μείνει ουδέτερη χάριν υπακοής στη μητρική της οργάνωση, απέναντι σε έναν εισβολέα, του οποίου ο κυνισμός και φρικαλεότητες είχαν προκαλέσει αποτροπιασμό σε ολόκληρη τη διεθνή κοινότητα. Ο *Σύλλογος Κοινωνικής Αναμόρφωσης*, όπως και τα υπόλοιπα ισλαμικά και μη κινήματα της χώρας που παρατάχθηκαν απέναντι στον κατακτητή, κέρδισε επάξια το σεβασμό των Κουβετιανών και απέδειξε ότι προτεραιότητα των Κουβετιανών Αδελφών Μουσουλμάνων είναι η ίδια τους η χώρα. Έτσι ένα μόλις μήνα μετά την απελευθέρωση, στις 31 Μαρτίου, εκμεταλλευόμενη αυτή τη χρονική συγκυρία κατά

¹⁴⁷ Η αιγυπτιακή Μουσουλμανική Αδελφότητα είχε καταδικάσει μεν την εισβολή του Ιράκ στο Κουβέιτ, ωστόσο η ταυτόχρονη καταδίκη της Διεθνούς Συμμαχίας που θα το απελευθέρωνε, ερμηνεύτηκε ως στάση ουδετερότητας, αν όχι έμμεση υποστήριξη προς το Saddam Hussein.

¹⁴⁸ Προφανώς, η πραγματική αιτία ήταν ότι ο Saddam Hussein ήθελε αφενός να αποφύγει την αποπληρωμή δανείων που είχε λάβει από το Κουβέιτ για να χρηματοδοτήσει τον πόλεμό του με το Ιράν, και αφετέρου να εκμεταλλευτεί τα διόλου ευκαταφρόνητα πετρελαϊκά του κοιτάσματα.

¹⁴⁹ United Nations. ([χ.χ.]). *UN*. Ανακτήθηκε 24 Ιουνίου, 2022, από <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/575/28/PDF/NR057528.pdf?OpenElement>

την οποία δικαίως είχε ηρωοποιηθεί με την άνευ όρων συμμετοχή της στην αντίσταση, αλλά και το σχετικά φιλελεύθερο πολιτικό σύστημα του Κουβέιτ σε σύγκριση με τα υπόλοιπα μοναρχικά καθεστώτα του Κόλπου¹⁵⁰, ίδρυσε την πολιτική της πτέρυγα υπό την ονομασία *Ισλαμικό Συνταγματικό Κίνημα (Al-Haraka Al-Dosturiya Al-Islamiyah)* γνωστό ευρύτερα με το αραβικό ακρωνύμιο *Hadas*. Έτσι, τα μέλη της Αδελφότητας, που μέχρι τότε συμμετείχαν στην εκλογική διαδικασία μόνο ως ανεξάρτητοι υποψήφιοι¹⁵¹, θα μπορούν από εδώ και στο εξής να λαμβάνουν μέρος στις εκλογές για την Εθνοσυνέλευση μέσω του επίσημου πολιτικού τους φορέα, κάνοντας με αυτόν τον τρόπο πιο έντονο το στίγμα τους στην πολιτική σκηνή.

Η κίνηση δημιουργίας μιας πολιτικής πτέρυγας της οργάνωσης αποδείχτηκε σωστή, καθώς σε κάθε εκλογική διαδικασία, το *Hadas* καταφέρνει να μπει στην Εθνοσυνέλευση, μέσω της οποίας δίνεται στην οργάνωση η δυνατότητα να συμμετάσχει στην πολιτική ζωή, παρ' όλους τους περιορισμούς που τίθενται από τη μοναρχία¹⁵². Το 1996 και το 2006 το *Hadas* κέρδισε το μέγιστο μέχρι σήμερα αριθμό των 6 από τις συνολικά 50 έδρες, και στις τελευταίες εκλογές που διενεργήθηκαν το 2020 έλαβε 3 από αυτές. Η μοναδική φορά που δεν εκπροσωπήθηκε στην Εθνοσυνέλευση ήταν στις εκλογές του 2012 (οι οποίες ακυρώθηκαν και επαναλήφθηκαν το 2013) από τις οποίες απείχε, μέσω της ευρύτερης αντιπολιτευτικής συμμαχίας ισλαμιστών, εθνικιστών και φιλελεύθερων στην οποία είχε ενταχθεί, μποϋκοτάροντας και τις δύο εκλογικές αναμετρήσεις. Αιτία υπήρξε η έγκριση τροποποιήσεων από το Ανώτατο Δικαστήριο, οι οποίες έδιναν στον Εμίρη τη δυνατότητα να ελέγχει την Εθνοσυνέλευση¹⁵³.

Βέβαια το διάστημα της αποχής του από τις εκλογές, συμπίπτει και με μία ευρύτερη αντιπαλότητα της Κουβετιανής Αδελφότητας με τη μοναρχία, που ίσως για

¹⁵⁰ Williamson, S. & Brown N. (20 Νοεμβρίου, 2013). *Foreign Policy*. Ανακτήθηκε 24 Ιουνίου, 2022, από <https://foreignpolicy.com/2013/11/20/kuwaits-muslim-brotherhood-under-pressure/>

¹⁵¹ Obaid, N., *op. cit. No 146*, σ. 130

¹⁵² Στο Κουβέιτ απαγορεύεται η λειτουργία πολιτικών κομμάτων, ωστόσο η νομοθεσία επιτρέπει τη δημιουργία άτυπων ομάδων πολιτικού ενδιαφέροντος. Σε αυτές, παρέχεται η δυνατότητα να εκλέξουν μέλη στην Εθνοσυνέλευση, τα οποία κατεβαίνουν ως ανεξάρτητοι υποψήφιοι, και μετά την εκλογή τους μπορούν να σχηματίσουν άτυπους, μεταξύ τους, συνασπισμούς.

¹⁵³ The New Arab. (27 Μαΐου, 2016). *The New Arab*. Ανακτήθηκε 26 Ιουνίου, 2022, από <https://www.newarab.com/news/kuwaits-islamist-opposition-ends-election-boycott>

πρώτη φορά από την ίδρυσή της το 1951, ήρθε στο προσκήνιο, και η οποία δε σχετίζεται με τη διαφωνία γύρω από τον εκλογικό νόμο ούτε κάποιο άλλο εγχώριο ζήτημα, αλλά με τις ραγδαίες πολιτικές εξελίξεις στην Αίγυπτο και τον αντίκτυπο που αυτές είχαν στην ευρύτερη περιοχή. Τον Ιούνιο του 2013, ο Mohamed Morsi, πρόεδρος του *Κόμματος Ελευθερίας και Δικαιοσύνης* της Αιγυπτιακής Μουσουλμανικής Αδελφότητα, εξελέγη πρόεδρος της Αιγύπτου. Την ίδια στιγμή, όλα τα καθεστώτα της περιοχής, ένιωθαν ότι κινδυνεύουν, καθώς το πολιτικό σενάριο της Αιγύπτου θα μπορούσε να επαναληφθεί και στις δικές τους χώρες, όπου οι επιμέρους πτέρυγες της Μουσουλμανικής Αδελφότητας, εκτός από μακρόχρονη παρουσία, είχαν πλέον μια ισχυρότερη μητέρα οργάνωση να κυβερνά την πολυπληθέστερη αραβική χώρα. Το *Hadas*, αρχικά φάνηκε αποστασιοποιημένο από το γεγονός της ανόδου στην εξουσία των Αιγυπτίων Αδελφών Μουσουλμάνων, θέλοντας να συνεχίσει την προηγούμενη πολιτική των μη σχέσεων που ακολουθούσε από το 1991. Όμως με την πραξικοπηματική ανατροπή του Mohamed Morsi από το στρατηγό Al-Sisi, άσκησε δριμυία κριτική, τόσο στη νέα ηγεσία της Αιγύπτου που ανέτρεψε τη δημοκρατικά εκλεγμένη κυβέρνηση, όσο και στην κυβέρνηση του Κουβέιτ, που διατηρούσε καλές σχέσεις με αυτήν.

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η Κουβετιανή Μουσουλμανική Αδελφότητα κινείται στην εγχώρια πολιτική σφαίρα έχοντας υιοθετήσει μια στρατηγική που κυμαίνεται από το ένα άκρο, τη νομιμοφροσύνη απέναντι στο καθεστώς και την επικείμενη ασφάλεια που αυτή συνεπάγεται μέχρι το άλλο, την σύμπλευση με τις αντιπολιτευτικές διαμαρτυρίες, οι οποίες όντας περιορισμένης έντασης δεν τη θέτουν σε κίνδυνο ρήξης με τη μοναρχία και συνεπώς καταστολής. Η πιο παράτολμη στάση που υιοθέτησε η Κουβετιανή Αδελφότητα ήταν αυτή της υποστήριξης του Mohamed Morsi, και της κριτικής που άσκησε στον Εμίρη της χώρας όταν αυτός υποδέχθηκε σε επίσημη τελετή, λίγο μετά το αιγυπτιακό πραξικόπημα, τον αντικαταστάτη του Al-Sisi, στο Κουβέιτ.

7.3 Μπαχρέιν

Η Μουσουλμανική Αδελφότητα στο Μπαχρέιν ήταν η πρώτη που ιδρύθηκε σε χώρα μέλος του Συμβουλίου Συνεργασίας του Κόλπου, και συγκεκριμένα το 1941 υπό την ονομασία *Σύλλογος Φοιτητών (Nadi al-Tulaabi)*, ο οποίος το 1948 μετονομάστηκε

σε *Σύλλογος για την Αναμόρφωση (Nadi al-Islah)*¹⁵⁴ και το 1980 *Κοινωνία για την Αναμόρφωση (Jameiat al-Islah)*, ευρύτερα γνωστή απλά ως *Al-Islah*¹⁵⁵ (όπως θα δούμε παρακάτω, με την ονομασία *Al-Islah*, που στα αραβικά σημαίνει αναμόρφωση, θα γίνει επίσης γνωστή η Μουσουλμανική Αδελφότητα στα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα καθώς και η πολιτική της πτέρυγα στην Υεμένη). Η πλειοψηφία των κατοίκων του Μπαχρέιν, σε αντίθεση με τις υπόλοιπες χώρες της Αραβικής Χερσονήσου, είναι σίιτες, ενώ ο Βασιλικός Οίκος Al-Khalifa που κυβερνά τη χώρα μέσω διαδοχής, είναι σουνίτες. Αυτή η πληθυσμιακή ιδιαιτερότητα του μικρού βασιλείου θα καταστήσει τη Μουσουλμανική Αδελφότητα περισσότερο ευνοημένη σε σχέση με τη σιιτική αντιπολίτευση¹⁵⁶. Η *Al-Islah* ακολουθεί παραδοσιακά μια πολιτική αφοσίωσης προς τη βασιλική οικογένεια με την οποία ευθυγραμμίζεται σε ένα κοινό μέτωπο ανάσχεσης της δύναμης των σιιτών, η οποία διαθέτει ισχυρή αντιπροσώπευση στο Συμβούλιο των Αντιπροσώπων της χώρας.

Η ηγεσία του βασιλείου, ακολουθώντας το δόγμα διαίρει και βασίλευε, παρουσίασε τις αντικυβερνητικές διαμαρτυρίες του 2011, ως καθοδηγούμενες από τους σίιτες¹⁵⁷, θέτοντας έτσι δογματικό πρόσημο σε μία εξέγερση, η οποία καταπνίγηκε εν τη γενέσει της, με την ένοπλη επέμβαση των κρατών-μελών του Συμβουλίου Συνεργασίας των Αραβικών Κρατών του Κόλπου, και τα αιτήματα της οποίας ήταν καθαρά κοινωνικά, όπως η καταπολέμηση της διαφθοράς και η δικαιότερη κατανομή του πλούτου. Στόχος της ηγεσίας ήταν να την υπονομεύσει, και με αυτό τον τρόπο να αποτρέψει μια δυνητική συνεργασία ανάμεσα στις δύο θρησκευτικές ομάδες. Πράγματι, ο σκοπός αυτός επιτεύχθηκε, καθώς το σύνολο των σουνιτών, συμπεριλαμβανομένης της Μουσουλμανικής Αδελφότητας, αποθαρρύνθηκε εντελώς από το να συμμετάσχει σε ένα κίνημα το οποίο είχε στιγματιστεί ως υποκινούμενο από τους σίιτες, οι οποίοι με τη σειρά τους κατηγορούνταν ότι ήταν καθοδηγούμενοι από το Ιράν. Η κίνηση αυτή

¹⁵⁴ Association of Aleslah - Kingdom of Bahrain. ([χ.χ.]). *Aleslah Society*. Ανακτήθηκε 28 Ιουνίου, 2022, από <http://aleslah.org/en/about-us>

¹⁵⁵ Να μη συγχέεται με τη σαλαφική οργάνωση *Al-Asalah*.

¹⁵⁶ Obaid, N., *op. cit. No 146*, σ. 127

¹⁵⁷ Freer, C. (6 Μαρτίου, 2019). *Malcolm H. Kerr Carnegie Middle East Center*. Ανακτήθηκε 27 Ιουνίου, 2022, από <https://carnegie-mec.org/2019/03/06/challenges-to-sunni-islamism-in-bahrain-since-2011-pub-78510>

των Αδελφών Μουσουλμάνων είναι καταδεικτική της ευρύτερης και διαχρονικότερης φιλοκυβερνητικής της στάσης στο βασίλειο. Για ακόμη μία φορά λοιπόν, βλέπουμε την Αδελφότητα να συμπλέει με την εγχώρια εξουσία, είτε για λόγους κατευνασμού, είτε για λόγους τακτικής απέναντι στους πολιτικούς της αντιπάλους.

Πέραν τούτου, η άριστη σχέση ανάμεσα στη βασιλική οικογένεια και τους Αδελφούς Μουσουλμάνους, είναι διαχρονική και λαμβάνει σχεδόν δομικό χαρακτήρα: ο αδελφός του πρώτου εμίρη του Μπαχρέιν και θείος του σημερινού βασιλιά, Isa bin Mohammed Al-Khalifa, φαίνεται να έχει άμεση συμμετοχή στην ίδρυση της Αδελφότητας στη χώρα. Η *Al-Islah*, τον παρουσιάζει ως τον πνευματικό της πατέρα, ο οποίος έγινε μέλος της το 1962, όταν επέστρεψε από τις σπουδές του στο Κάιρο, ενώ έγινε πρόεδρος το 1968 οπότε και διηύθυνε την οργάνωση μέχρι το θάνατό του, τον Αύγουστο 2015¹⁵⁸. Ο Isa Bin Mohammed Al-Khalifa, που μεταξύ άλλων διετέλεσε Υπουργός Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, ηγήθηκε και της ίδρυσης της πολιτικής πτέρυγας της *Al-Islah* το 1984¹⁵⁹, της *Al-Minbar* (πλήρης ονομασία: *Εθνική Ισλαμική Ένωση Al-Minbar*). Στις εκλογές του 2002, τις πρώτες που έλαβαν χώρα μετά το 1973, για το Συμβούλιο των Αντιπροσώπων (του οποίου τα μέλη εκλέγονται απευθείας από το λαό κάθε τετραετία) το *Al-Minbar* έλαβε 3 από τις 40 έδρες και το 2006 κέρδισε 7, το μέγιστο αριθμό εδρών που έλαβε ποτέ, καθώς στις επόμενες εκλογικές αναμετρήσεις κέρδισε πολύ λιγότερες, ενώ στις τελευταίες που διενεργήθηκαν το 2018 δεν εξέλεξε κανέναν αντιπρόσωπο.

Η πτώση της δημοτικότητάς του *Al-Minbar*, και κατ' επέκταση της *Al-Islah*, δεν είναι άσχετη με το γεγονός ότι η αυτή ευθυγραμμίστηκε με το καθεστώς, ακόμη και όταν αυτό κατέπνιξε έναν ξεσηκωμό, που μπορεί μεν ως ένα βαθμό να είχε σεχταριστικό χαρακτήρα, δεν έπαυε όμως να εκφράζει ευρύτερες κοινωνικές απαιτήσεις. Το άδοξο τέλος της εξέγερσης του Μαρτίου του 2011, που είχε σηματοδοτήσει τον ερχομό της Αραβικής Άνοιξης στο μικρό νησιωτικό βασίλειο, άφησε πικρές μνήμες στον πληθυσμό, που όπως αποδείχτηκε και στην τελευταία εκλογική ήττα του *Al-Minbar*, δεν αφορούσε αποκλειστικά τους σίιτες αλλά και

¹⁵⁸ Association of Aleslah - Kingdom of Bahrain. ([χ.χ.]). *Aleslah Society*. Ανακτήθηκε 28 Ιουνίου, 2022, από <http://aleslah.org/en/founder>

¹⁵⁹ Whehrey, F. (2014). *Sectarian Politics in the Gulf: From the Iraq War to the Arab Uprisings*. New York NY: Columbia University Press, σ. 59

σημαντικό μέρος των σουνιτών οι οποίοι βρέθηκαν απογοητευμένοι από τη φιλοκυβερνητική στάση της Μουσουλμανικής Αδελφότητας.

Για ακόμη μία φορά λοιπόν, βλέπουμε τους Αδελφούς Μουσουλμάνους να εργαλειοποιούνται από την ηγεσία, με σκοπό την αναχαίτιση αντίπαλων πολιτικών δυνάμεων που θα μπορούσαν να θέσουν την ηγεμονία της σε κίνδυνο. Μάλιστα, η σύμπλευση αυτή του Μπαχρέιν με την εγχώρια Μουσουλμανική Αδελφότητα, είναι πλήρως αντιφατική ως προς την αφοσίωση της χώρας προς τη Σαουδική Αραβία η οποία, όπως προαναφέρθηκε, έχει προβεί σε πλήρη καταστολή της οργάνωσης, υπαγορεύοντας να κάνουν το ίδιο και οι συμμαχικές της γειτονικές χώρες. Αυτή η εύνοια προς την Αδελφότητα κόντρα στη σύμπλευση με τη Σαουδική Αραβία, δείχνει και το πόσο ζωτικής σημασίας είναι για το βασιλικό καθεστώς του Μπαχρέιν η συνεργασία με τους εγχώριους Αδελφούς Μουσουλμάνους οι οποίοι λειτουργούν ως ανάχωμα απέναντι στην πληθυσμιακά κυρίαρχη σιιτική κοινότητα. Αντιστρόφως, η ευθυγράμμιση της Αδελφότητας με το καθεστώς, κατά τη διάρκεια της Αραβικής Άνοιξης, που εκφράστηκε με τις ευρύτατες αντικυβερνητικές διαδηλώσεις, της κόστισε σημαντικά, καθώς έχασε σε πολύ μεγάλο βαθμό την υποστήριξη που λάμβανε από το σουνιτικό πληθυσμό. Στο μέλλον, ίσως οι συσχετισμοί αλλάξουν, και αντί η *Al-Islah* και ο πολιτικός της βραχίονας, να ανταγωνίζονται τις σιιτικές πολιτικές παρατάξεις, να έρθουν πολιτικά αντιμέτωπο με τους σαλαφιστές, οι οποίοι όντας σουνίτες, και μάλιστα περισσότερο μαχητικοί από την ίδια, θα μπορούσαν να της αποσπάσουν υποστηρικτές πολύ ευκολότερα από ότι θα μπορούσε το σιιτικό στρατόπεδο.

7.4 Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα

Η παρουσία των Αδελφών Μουσουλμάνων στο έδαφος των Ηνωμένων Αραβικών Εμιράτων, έχει τις απαρχές της στη δεκαετία του '60, την περίοδο δηλαδή του διωγμού των μελών του κινήματος από νασερικό καθεστώς της Αιγύπτου, τα οποία, όπως και στο Σαουδαραβικό Βασίλειο, βρήκαν καταφύγιο στις Πολιτείες της Ανακωχής, μία συνομοσπονδία εφτά εμιράτων που τελούσαν υπό βρετανική διοίκηση, και που στις 2 Δεκεμβρίου του 1971 κήρυξαν την ανεξαρτησία τους και σχημάτισαν τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα¹⁶⁰. Το γεγονός της ανεξαρτησίας, προσέλκυσε πίσω στον τόπο καταγωγής τους πολλούς ανθρώπους, μεταξύ των οποίων και φοιτητές από την Αίγυπτο και

¹⁶⁰ Το Εμιράτο Ras al-Khaimah προσχώρησε στην ομοσπονδία λίγο αργότερα, στις 10 Ιανουαρίου του 1972.

το Κουβέιτ, χώρες στις οποίες η ιδεολογία των Αδελφών Μουσουλμάνων και άλλων ισλαμιστικών οργανώσεων ήταν ιδιαίτερα έντονη. Έτσι, οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι, ενισχυμένοι πλέον από πολλούς επαναπατρισθέντες που είχαν εμβαπτισθεί στα ιδεώδη του κινήματος¹⁶¹, ίδρυσαν, τρία χρόνια αργότερα το 1974, την *Ένωση για τη Μεταρρύθμιση και την Κοινωνική Καθοδήγηση*¹⁶² (*Jameiat al-Islah wa Tawjih al-Ijtima'ii*) ευρύτερα γνωστή ως *Al-Islah*. Πρώτος ηγέτης της οργάνωσης ήταν ο σείχης Mohammed al-Khalifa al-Maktoum, εξάδελφος του σημερινού πρωθυπουργού, αντιπροέδρου και Υπουργού Άμυνας των Ηνωμένων Αραβικών Εμιράτων, καθώς και ηγεμόνα του Εμιράτου του Ντουμπάι¹⁶³ ¹⁶⁴, Mohammed bin Rashid Al Maktoum. Η ρητορική της ήταν ομοιότυπη με αυτή των αδελφικών της οργανώσεων στις υπόλοιπες χώρες του Κόλπου, όπως ο περιορισμός και η αναχαίτηση των δυτικών ιδεών που είχαν παρεισφρήσει στη νεολαία, η απαγόρευση της κατανάλωσης αλκοόλ, η παύση των δημόσιων εορτασμών της χριστιανικής θρησκείας, η προώθηση της ισλαμικής εκπαίδευσης και το κάλεσμα για τζιχάντ στην Παλαιστίνη¹⁶⁵. Αυτό όμως που προβλημάτιζε περισσότερο το καθεστώς της χώρας δεν ήταν τόσο η ισλαμική ατζέντα της *Al-Islah* καθαυτή, αλλά η διασύνδεση της με την αιγυπτιακή Μουσουλμανική Αδελφότητα. Αντίθετα με τις προσκείμενες στη Μουσουλμανική Αδελφότητα οργανώσεις των υπολοίπων χωρών της Αραβικής Χερσονήσου, οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι των Ηνωμένων Αραβικών Εμιράτων, φέρεται να τήρησαν εξ αρχής μία περισσότερο τυφλή υπακοή στη μητέρα οργάνωση της Αιγύπτου παρά στην τοπική ηγεσία των χώρας¹⁶⁶ γεγονός που την κατέστησε ύποπτη ως εξυπηρετούσα αλλότρια συμφέροντα. Παρόλα αυτά, τα πρώτα δέκα

¹⁶¹ Ardi Associates Ltd. (15 Ιουνίου, 2017). *Middle East Monitor*. Ανακτήθηκε 28 Ιουνίου, 2022, από <https://www.middleeastmonitor.com/20170615-uae-and-the-muslim-brotherhood-a-story-of-rivalry-and-hatred/>

¹⁶² Obaid, N., *op. cit. No 146*, σ. 131

¹⁶³ *Ibid.* σ. 132

¹⁶⁴ Το Άμπου Ντάμπι είναι το πλουσιότερο από τα επτά εμιράτα, καθώς κατέχει το 95% των αποθεμάτων πετρελαίου και φυσικού αερίου όλης της χώρας, κι' έτσι η επιρροή του είναι μακράν μεγαλύτερη έναντι των υπολοίπων, αφού η κατανομή της πολιτικής ισχύος στα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα είναι ανάλογη του πλούτου που παράγουν.

¹⁶⁵ Winter, O. (2022). *Peace in the Name of Allah: Islamic Discourses on Treaties with Israel*. Berlin: Walter de Gruyter GmbH & Co KG, σ. 161

¹⁶⁶ Salama, S. (2013, 13 Απριλίου). Rise and fall of Muslim Brotherhood in UAE. *Gulf News*. Ανακτήθηκε 29 Ιουνίου, 2022, από: <https://gulfnews.com/world/mena/rise-and-fall-of->

χρόνια της λειτουργίας της, η *Al-Islah*, δε συνάντησε ιδιαίτερα εμπόδια στις δραστηριότητές της, καταφέροντας μάλιστα να γίνει δημοφιλής σε πολλούς λειτουργούς της δικαιοσύνης και της εκπαίδευσης¹⁶⁷. Αξίζει να σημειωθεί ότι δύο ιδρυτικά της μέλη της, ο Said Abdullah Salman το 1971 και ο Abd al-Rahman al-Bakr το 1977, είχαν διοριστεί Υπουργοί Στέγασης ο πρώτος και Δικαιοσύνης και Ισλαμικών Υποθέσεων ο δεύτερος¹⁶⁸, ενώ ο Sultan bin Kayed al-Qasimi, ηγέτης του τοπικού παραρτήματος της οργάνωσης στο εμιράτο Ρας αλ-Χαϊμά, τέθηκε επικεφαλής του Εθνικού Προγράμματος Σπουδών από το 1977¹⁶⁹.

Το καθόλα αυτό όμως ευνοϊκό κλίμα για τους Αδελφούς Μουσουλμάνους άρχισε να αναστρέφεται όταν στα τέλη της ίδιας δεκαετίας, με την ανασύνταξη των εθνικών υπηρεσιών ασφαλείας, άρχισε να διαμορφώνεται και να επικρατεί μία έντονη αντι-ισλαμική προσέγγιση¹⁷⁰ κύριος εκφραστής της οποίας υπήρξε ο Mohamed bin Zayed bin Sultan, τρίτος στη σειρά υιός του προέδρου της χώρας, και τωρινός πρίγκηπας διάδοχος του εμιράτου του Άμπου Ντάμπι¹⁷¹. Ο Mohamed bin Zayed, με την ιδιότητα τότε του Αρχηγού του Επιτελείου των Ενόπλων Δυνάμεων και όντας ο σημαντικότερος σύμβουλος ασφαλείας του προέδρου¹⁷², ξεκίνησε μία εκστρατεία εκκαθάρισης των ισλαμιστικών οργανώσεων της χώρας η οποία έμεινε γνωστή ως «Αποξήρανση των Πηγών». Κατά την εφαρμογή αυτού του σχεδίου, μεταξύ άλλων, οι ισλαμιστές πάσης φύσεως, αποκλείστηκαν από δημόσια αξιώματα. Από τη σκληρή καταστολή που ακολούθησε, δεν εξαιρέθηκαν ούτε οι πλέον μετριοπαθείς οργανώσεις, ακόμη και αυτές που δεν είχαν κανενός είδους πολιτικές βλέψεις ή σχέση με πολιτικούς παράγοντες της χώρας.

[muslim-brotherhood-in-uae-1.1170002](#)

¹⁶⁷ Obaid, N., *op. cit. No 146*, σ 132

¹⁶⁸ Freer, C. (17 Δεκεμβρίου, 2015). *Middle East Eye*. Ανακτήθηκε 29 Ιουνίου, 2022, από <https://www.middleeasteye.net/big-story/muslim-brotherhood-emirates-anatomy-crackdown>

¹⁶⁹ *Loc. cit.*

¹⁷⁰ Ardi Associates Ltd., *loc. cit. No 161*

¹⁷¹ Obaid, N., *op. cit. No 146*, σ. 132

¹⁷² Sailer, M. (2018). *Qantare.de*. Ανακτήθηκε 30 Ιουνίου, 2022, από <https://en.qantara.de/content/uae-foreign-policy-and-the-crown-prince-of-abu-dhabi-hardly-a-ruler-in-waiting?nopaging=1>

Ομοίως, το 1994, η *Al-Islah*, τέθηκε και αυτή εκτός λειτουργίας, με την επιπλέον κατηγορία, σύμφωνα με Αιγύπτιους αξιωματούχους, ότι χρηματοδοτούσε την αιγυπτιακή Μουσουλμανική Αδελφότητα που ήταν ήδη απαγορευμένη¹⁷³. Τα μέλη της απομακρύνθηκαν από όλες τις κυβερνητικές θέσεις, ενώ όσοι από αυτούς εργάζονταν στα μέσα μαζικής ενημέρωσης και την εκπαίδευση απολύθηκαν. Έκτοτε, η *Al-Islah* παραμένει εκτός νόμου και από το 2014 συγκαταλέγεται στη λίστα με τις τρομοκρατικές οργανώσεις.

7.5 Κατάρ-Αδελφοί Μουσουλμάνοι: Η ανίερη συμμαχία

Η παρουσία της Μουσουλμανικής Αδελφότητας στο Κατάρ, έχει τις απαρχές της στο 1950, όταν ο πληθυσμός του ανερχόταν μόλις στις 25000 κατοίκους. Το ολιγοπληθές εμιράτο είχε άμεση ανάγκη από ξένο ανθρώπινο δυναμικό ούτως ώστε να στελεχώσει τους στοιχειώδεις μηχανισμούς διοίκησης. Η κύρια χώρα προέλευσης των μεταναστών που εισέρρεαν κατά δεκάδες χιλιάδες ήταν η Αίγυπτος, οι οποίοι πέρα από οικονομικοί μετανάστες ήταν και πολιτικά διωκόμενοι από το καθεστώς του Nasser¹⁷⁴. Μεγάλο ποσοστό αυτών των μεταναστών, ήταν μέλη της Μουσουλμανικής Αδελφότητας, τα οποία διέφευγαν προς κάθε κατεύθυνση για να γλιτώσουν τις φυλακίσεις και τα βασανιστήρια. Έτσι, οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι, από φυγάδες βρέθηκαν να είναι λειτουργοί στις δημόσιες υπηρεσίες μιας χώρας που ήταν στο οικονομικό της ξεκίνημα, και μάλιστα συνεισέφεραν τα μέγιστα στην ανάπτυξη της, στελεχώνοντας κατά κόρον τον εκκολαπτόμενο τότε διοικητικό αλλά και εκπαιδευτικό τομέα, από όπου και κατάφεραν να διαδώσουν την ιδεολογία τους¹⁷⁵.

Ένας από αυτούς ήταν ο Abdulbadi Saqr, ο οποίος υπήρξε προσωπικός μαθητής του Hassan al-Banna, και που ίδρυσε και διηύθυνε το Υπουργείο Παιδείας του Κατάρ¹⁷⁶, ενώ από το 1964 έως το 1979 το Υπουργείο είχε αναλάβει ο επίσης Αιγύπτιος

¹⁷³ Winter, O., *op. cit. No 165*, σ. 162

¹⁷⁴ Lahoud Tatar C., *Les Freres Musulmans dans les Monarchies du Golfe: entre Intégration Politique et Repression*, Report, IReMMO, November 2017, σ. 27

¹⁷⁵ *Loc. cit.*

¹⁷⁶ Obaid, N., *op. cit. No 146*, σσ. 141-142

και μέλος της Μουσουλμανικής Αδελφότητας, Kemal Naji. Παρομοίως, ο Αιγύπτιος Yusuf al-Qardawi, που έφτασε στο εμιράτο το 1961, ανέπτυξε στενές σχέσης με τον τότε Εμίρη Hamad bib Halifa al-Thani, έγινε θρησκευτικός του σύμβουλος, και το 1970 ίδρυσε τη σχολή της Σαρία στο πανεπιστήμιο της Ντόχα.⁷⁷ . Ο Al-Qardawi έζησε όλη του τη ζωή στο Κατάρ όπου δραστηριοποιούνταν μέχρι και το θάνατο του τον περασμένο Σεπτέμβριο σε ηλικία 96 ετών.

Αν η Αίγυπτος είναι η χώρα που γέννησε και έδωσε τη Μουσουλμανική Αδελφότητα, τότε το Κατάρ, είναι η χώρα που την υιοθέτησε, τη γαλούχησε και της προσέφερε το πιο φιλόξενο περιβάλλον. Το Κατάρ, θα λέγαμε ότι έχει προχωρήσει σε μία άτυπη συμφωνία με τους Αδελφούς Μουσουλμάνους, να τους προσφερθεί γη και ύδωρ για να αναπτύξουν την πολιτική τους δράση (ο βαθμός της οποίας θα φάνταζε εξωπραγματικός σε οποιαδήποτε άλλη αραβική χώρα) με την προϋπόθεση η δραστηριότητα αυτή να μην κατευθύνεται εναντίον του Βασιλικού του Οίκου. Με άλλα λόγια, το Κατάρ απαλλάσσεται από τον κίνδυνο της Μουσουλμανικής Αδελφότητας, η οποία θα μπορούσε κάποια στιγμή να απειλήσει την εξουσία, ανταμείβοντας τη με ένα είδος πολιτικού ασύλου. Ένα δεύτερο όφελος που προσκομίζει το Κατάρ από την ιδιάζουσα αυτή σχέση, είναι ότι διαφοροποιείται σημαντικά από τα υπόλοιπα κράτη της Αραβικής Χερσονήσου, των οποίων η πολιτική καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από τη Σαουδική Αραβία, ξεφεύγοντας από μια σχέση υποτέλειας προς τη Δυναστεία των Σαούντ, αποκτώντας με αυτό τον τρόπο τη δυνατότητα να αποτελέσει έναν δεύτερο πόλο έλξης ως αντίπαλο δέος. Όμως, η υποστήριξη του Εμιράτου του Κατάρ προς τους Αδελφούς Μουσουλμάνους, και η εργαλειοποίηση τους από πλευράς καθεστώτος, δεν έχει να κάνει μόνο με μία σχέση «δούναι και λαβείν» όπως είδαμε να συμβαίνει χαρακτηριστικά στην Ιορδανία και σε άλλες χώρες.

Η συμμαχία του Κατάρ με τους Αδελφούς Μουσουλμάνους έχει βαθύτερες ρίζες και λαμβάνει μια σαφή ιδεολογική διάσταση· η βασιλική οικογένεια του Εμιράτου έχει βασιστεί και επενδύσει στην Αδελφότητα, ως το μοναδικό κίνημα, που έχοντας μία ευρεία κοινωνική υποστήριξη και έναν ορθό κώδικα αξιών όπως αυτός καθορίζεται από το Ισλάμ, ως την πλέον κατάλληλη να ηγηθεί του αραβικού κόσμου ούτως ώστε αυτός να ανθίσει και να προοδεύσει¹⁷⁸.

¹⁷⁷ *Ibid* σ. 142

¹⁷⁸ Obaid, N, *op. cit. No 146*, σσ. 140-141

Μέχρι και τα μέσα της δεκαετίας του 1970, παρόλη την καθολική επικράτηση της στον εκπαιδευτικό τομέα και την υποστήριξη της πολιτικής ηγεσίας, η Μουσουλμανική Αδελφότητα δεν κατόρθωσε να αποκτήσει κάποιο αξιόλογο κοινωνικό έρεισμα, εξαιτίας της επικράτησης του, αντίθετου στον ισλαμισμό, αραβικού εθνικισμού. Το τοπικό παράρτημα της οργάνωσης ιδρύθηκε επίσημα το 1975, ποτέ όμως δεν έφτασε σε ένα επίπεδο ανάλογο με εκείνο της Κουβετιανής Μουσουλμανικής Αδελφότητας ή αυτής των Ηνωμένων Αραβικών Εμιράτων, και το 1999 διαλύθηκε εθελούσια¹⁷⁹. Είναι η μοναδική πτέρυγα της Μουσουλμανικής Αδελφότητας που διαλύθηκε αυτοβούλως και όχι σαν αποτέλεσμα κρατικής καταστολής.

7.6 Ομάν: Μια ισχνή παρουσία

Η Μουσουλμανική Αδελφότητα στο Σουλτανάτο του Ομάν έχει πολύ ασθενή παρουσία χωρίς να διαθέτει κάποιο επίσημο όργανο εκπροσώπησης όπως στις υπόλοιπες αραβικές χώρες. Η όποια δραστηριότητα της οργάνωσης, είναι περιορισμένη και λαμβάνει χώρα υπό καθεστώς απόλυτης μυστικότητας. Ακόμη κι' έτσι όμως, δεν κατόρθωσε να αποφύγει τις διώξεις, και έτσι το 1994, η μοναρχία προχώρησε σε μία σειρά συλλήψεων, στόχος των οποίων ήταν πάνω από διακόσια πρόσωπα τα οποία κατηγορήθηκαν ότι σχεδίαζαν να αποσταθεροποιήσουν βίαια τη χώρα. Μεταξύ των συλληφθέντων ήταν επιφανή πρόσωπα της πολιτικής, στρατιωτικής και θρησκευτικής ηγεσίας καθώς και της ακαδημαϊκής κοινότητας¹⁸⁰, τα οποία ήταν συνδεδεμένα με την Αδελφότητα, η οποία με τη σειρά της τέθηκε στο κάδρο ως η κυρίως υπεύθυνη της συνωμοσίας. Ανάμεσα τους ήταν ένας διπλωμάτης που είχε διατελέσει πρέσβης στις ΗΠΑ ένας πρώην διοικητής της πολεμικής αεροπορίας, καθώς και διαπρεπείς θρησκευτικοί ηγέτες και καθηγητές πανεπιστημίων¹⁸¹. Το επόμενο έτος, όσοι είχαν καταδικαστεί και φυ-

¹⁷⁹ Freer, C. (2018). *Rentier Islamism: The Influence of the Muslim Brotherhood in Gulf Monarchies*. New York NY: Oxford University Press, σ. 55

¹⁸⁰ United Press International, Inc. (30 Αυγούστου, 1994). *United Press International*. Ανακτήθηκε 30 Ιουνίου, 2022, από <https://www.upi.com/Archives/1994/08/30/Muslim-Brotherhood-cited-in-Oman-plot/6767778219200/>

¹⁸¹ Obaid, N., *op. cit. No 146*, σ. 126

λακιστεί, αφέθηκαν ελεύθεροι στα πλαίσια αμνηστίας που τους χορηγήθηκε. Ένα δεύτερο κύμα συλλήψεων εναντίον των ισλαμιστών έλαβε χώρα στα τέλη του 2004, όπου στους συλληφθέντες, αποδόθηκε η ίδια κατηγορία της συνωμοσίας με σκοπό την ανατροπή της κυβέρνησης,^{182 183}. Όμως, ένα μήνα μετά την καταδίκη τους, όλοι όσοι είχαν φυλακιστεί, αφέθηκαν ελεύθεροι¹⁸⁴. Εντούτοις, σε αντίθεση με τις πολιτικές διώξεις που έλαβαν χώρα το 1994, αυτή τη φορά, το όνομά της Μουσουλμανικής Αδελφότητας, δεν ενεπλάκη στην υπόθεση, ωστόσο, τα μέτρα καταστολής συνιστούσαν μια σαφή προειδοποίηση προς την οργάνωση, πως αν αποπειράτο να βγει από την αδράνεια και να αναλάβει την παραμικρή αντικυβερνητική δράση, δε θα είχε καμία τύχη.

Έκτοτε, στο Ομάν, δεν έχει υπάρξει κάποια δραστηριότητα των Αδελφών Μουσουλμάνων, τουλάχιστον τέτοια που να απασχολήσει τις αρχές. Πέρα όμως από το αυστηρό σύστημα διακυβέρνησης, ομοίτυπο με αυτό των υπολοίπων αραβικών μοναρχιών που περιορίζει σημαντικά την πολιτική ελευθερία και δράση (ο σουλτάνος, ο οποίος ορίζεται μέσω οικογενειακής διαδοχής¹⁸⁵ είναι ο απόλυτος μονάρχης ο οποίος συγκεντρώνει το σύνολο σχεδόν των εξουσιών της χώρας), υπάρχει ακόμη ένας ανασταλτικός παράγοντας για την άνθηση ενός ισλαμιστικού κινήματος όπως αυτό των Αδελφών Μουσουλμάνων, ο οποίος φαίνεται να είναι και ο πλέον καθοριστικός, και σχετίζεται με μια θρησκευτική ιδιομορφία του Σουλτανάτου που το διαφοροποιεί, όχι μόνο από τις γειτονικές, αλλά εν γένει από όλες τις υπόλοιπες αραβο-μουσουλμανικές χώρες. Σε αντίθεση λοιπόν με τις τελευταίες, όπου η πλειοψηφία του πληθυσμού ασπάζεται ένα από δύο κυρίαρχα και αντίπαλα μεταξύ τους ισλαμικά δόγματα, το Σουνισμό και το Σιιτισμό, στο Ομάν, η πλειονότητα των κατοίκων ακολουθεί ένα τρίτο, ξεχωριστό από τα δύο άλλα δύο μουσουλμανικά δόγματα, τον Ιμπαντισμό, ο οποίος έχει τις

¹⁸² Katzman, K. (2011). *Oman: Reform, Security, and U. S. Policy*. Washington D.C.: DIANE Publishing, σ. 10

¹⁸³ Ghosh, A., Chakraborti, T., Majumbar, A. & Chatterjee, S. (2009). *India's Foreign Policy*. New Delhi: Pearson, σ. 323

¹⁸⁴ Janardhan, N. (9 Μαρτίου, 2006). *The Jamestown Foundation*. Ανακτήθηκε 1 Ιουλίου, 2022, από <https://jamestown.org/program/islamists-stay-clear-of-terrorism-in-oman/>

¹⁸⁵ Σημερινός Σουλτάνος του Ομάν είναι ο Haitham bin Tariq al-Said, ο οποίος ανέβηκε στο θρόνο, διαδεχόμενος τον εξάδελφο του Qaboos bin Said, όταν αυτός απεβίωσε το 2020. Ο Οίκος των Busaid έχει τις απαρχές της στον Ahmad bin Said al-Busaidi, ο οποίος ίδρυσε τη Δυναστεία το 1744 όταν έγινε Σουλτάνος της Αυτοκρατορίας του Ομάν.

ρίζες του στη δεύτερη Fitnah, τον δεύτερο δηλαδή από τους πέντε εμφύλιους πολέμους που ακολούθησαν το θάνατο του Προφήτη Μωάμεθ¹⁸⁶. Καθώς τα περισσότερα ισλαμικά κινήματα είναι πρωτίστως σουνιτικά και δευτερευόντως σιιτικά, σε μία χώρα όπου η πλειοψηφία δεν ακολουθεί κανέναν από τους δύο κυρίαρχους κλάδους του Ισλάμ, αλλά έναν τρίτο ανεξάρτητο, ο οποίος μάλιστα χαρακτηρίζεται ως λιγότερο πολιτικός, δεν υπάρχει πρόσφορο έδαφος για να ευδοκιμήσει ένα κίνημα όπως αυτό των Αδελφών Μουσουλμάνων, καθώς λείπει η απαραίτητη κοινωνική βάση που θα το τροφοδοτούσε.

7.7 Υεμένη

Το 1947 ο Αλγερινός έμπιστος του Hassan al-Banna, Al-Fudhayl al-Wartilani, εστάλη από τον ίδιο στην Υεμένη, με σκοπό να συντονίσει το κίνημα των Αδελφών Μουσουλμάνων, των οποίων οι ιδέες είχαν ήδη φτάσει στην ορεινή παράκτια χώρα¹⁸⁷. Το κίνημα πέρα από το πάγιο αντιαποικιοκρατικό του χαρακτήρα που το έφερε σε αντιπαράθεση με τους Βρετανούς, ήρθε ιδεολογικά αντιμέτωπο με το δόγμα του Ζαϊντισμού¹⁸⁸ το οποίο ακολουθεί σχεδόν το 40% των Υεμενιτών. Το 1967, οι Βρετανοί αποχώρησαν πλήρως, οπότε και η Βόρεια Υεμένη (Αραβική Δημοκρατία της Βόρειας Υεμένης) απέκτησε την πλήρη της ανεξαρτησία (την οποία είχε διακηρύξει ήδη από το 1962) ενώ ταυτόχρονα στο Νότο ιδρύθηκε η Νότια Υεμένη (Λαϊκή Δημοκρατία της

¹⁸⁶ Αποτελούν μία από τις σχολές των Χαριτζιτών και χρονικά προηγούνται του μεγάλου σχίσματος του Ισλάμ, ανάμεσα σε Σουνίτες και Σιίτες.

¹⁸⁷ Peterson, J. (1982). *Yemen: the Search for a Modern State*. New York NY, Abingdon: Routledge, σ. 80

¹⁸⁸ Ο Ζαϊντισμός ή Ζαϊντίγια, αποτελεί ένα πρώιμο θρησκευτικό παρακλάδι του Σιιτισμού που εμφανίστηκε τον 8^ο αιώνα μετά την ανεπιτυχή εξέγερση του Zayd Ibn Ali, τρισεγγονου του Προφήτη Μωάμεθ, εναντίον του Χαλιφάτου των Ομεϋαδών. Οι ακόλουθοι του Ζαϊντισμού, αναγνωρίζουν τον Zayd Ibn Ali, από τον οποίο αντλούν και το όνομά τους, ως τον 5^ο Ιμάμη, αντί του ετεροθαλούς αδελφού του, Muhammad al-Baqir.

Υεμένης). Η οργάνωση όμως θα εδραιωθεί κατά κύριο λόγο στο Βορρά, όπου οι πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες ήταν πολύ καταλληλότερες για την ανάπτυξη του κινήματος.

Το 1979, και αφού οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι είχαν σημειώσει μια αξιόλογη πορεία, ασκώντας σημαντική επιρροή στα πολιτικά πράγματα της χώρας, ίδρυσαν και τον επίσημο πολιτικό τους φορέα, το *Ισλαμικό Μέτωπο (al-Jabha al-Islamiyya)*¹⁸⁹ του οποίου ηγήθηκε ένα από τα επιφανέστερα μέλη τους, ο Abdul Majid al-Zindani. Η κυβέρνηση της Βόρειας Υεμένης, όντας ενταγμένη στο δυτικό στρατόπεδο και φοβούμενη την εξάπλωση της σοσιαλιστικής ιδεολογίας, ενίσχυσε τη αρτισύστατη οργάνωση, δίνοντάς της ακόμη και όπλα, και έτσι το *Ισλαμικό Μέτωπο*, σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα απέκτησε, πέρα από πολιτικό, και στρατιωτικό χαρακτήρα. Αιτία αυτής της εξόφθαλμης κυβερνητικής αρωγής προς τη Μουσουλμανική Αδελφότητα, ήταν η ολοένα αυξανόμενη απειλή επιθέσεων από αριστερές ένοπλες οργανώσεις, ισχυρότερη των οποίων ήταν το *Εθνικό Δημοκρατικό Μέτωπο (al-Jabha al-Diyomqratia al-Watania)*, ένας συνασπισμός μαρξιστικών κομμάτων και παραοργανώσεων, εναντίον των οποίων οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι θα λειτουργούσαν ως ασπίδα προστασίας τόσο σε ιδεολογικό όσο και στρατιωτικό επίπεδο, μιας και διέθεταν πλέον τη δική τους πολιτοφυλακή.

Στον αντίποδα, η Νότια Υεμένη, το μοναδικό αραβικό κράτος με επίσημο κομμουνιστικό καθεστώς, ήταν στενός σύμμαχος της Σοβιετικής Ένωσης και διατηρούσε ισχυρούς πολιτικούς και οικονομικούς δεσμούς με την Κίνα και τη Λιβύη του Muammar Gaddafi, οι οποίες επιχειρούσαν να αποσταθεροποιήσουν την περιοχή, δημιουργώντας τέτοιου είδους κομμουνιστικές οργανώσεις και ενισχύοντάς τις ήδη υπάρχουσες, χρησιμοποιώντας τη χώρα ως προπύργιο, δίνοντάς της ενίοτε το πράσινο φως για ένοπλες επιχειρήσεις εναντίον του βόρειου γείτονά της και της του Ομάν.

Μέσα σε αυτές τις πολιτικές συνθήκες, και υπό την απειλή της ανατροπής του καθεστώτος από εγχώριες και εξωτερικές δυνάμεις, το *Ισλαμικό Μέτωπο* παραμέρισε τις όποιες διαφορές είχε με τους σίιτες, και σε μικρότερο βαθμό με τους σαλαφιστές, και συνεργάστηκε με μαζί τους με τις ευλογίες της κυβέρνησης. Αυτή η συνεργασία, πήρε σάρκα και οστά, όταν, το 1978, το *Εθνικό Δημοκρατικό Μέτωπο* εξαπέλυσε επίθεση με στόχο να αναλάβει την εξουσία, λίγες μέρες μετά τη δολοφονία του προέδρου

¹⁸⁹ Clark, J. (2004). Islam, Charity, and Activism: Middle-Class Networks and Social Welfare in Egypt, Jordan, and Yemen. Bloomington IN: Indiana University Press, σ. 192

της χώρας, Ahmed bin Hussein al-Gashmi, στις 24 Ιουνίου¹⁹⁰, οπότε και το *Ισλαμικό Μέτωπο* πολέμησε εναντίον του συμμαχώντας με τις σιιτικές και σαλαφιστικές δυνάμεις.

Η στρατιωτική ήττα του Εθνικού Δημοκρατικού Μετώπου και της Νότιας εναντίον της Βόρειας Υεμένης, ισχυροποίησε τη θέση της Αδελφότητας, η οποία, προάσπισε τη χώρα απέναντι στον κομμουνιστή εισβολή και σύντομα αναδείχθηκε σε έναν αξιόσημαντο πολιτικό παράγοντα και ενσωματώθηκε στον κρατικό μηχανισμό, έχοντας έτσι τη δυνατότητα να χαράξει ανεμπόδιστα την περαιτέρω στρατηγική της. Δε θα ήταν υπερβολή να ειπωθεί ότι για τουλάχιστον μία δεκαετία, μέχρι και την ενοποίηση Βορρά και Νότου, οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι κατείχαν κυρίαρχη θέση στη χώρα, καθώς τις ιδέες τους ασπάζονταν πολλά, αν όχι, η πλειοψηφία των μελών της κυβέρνησης καθώς και ο ίδιος ο πρόεδρος, Ali Abdallah Salih. Η αποφασιστική, λοιπόν, συμμετοχή του *Ισλαμικού Μετώπου* στον πόλεμο και η επακόλουθη νίκη, ανταμείφθηκε με ένα μεγάλο κύμα συμπάθειας απέναντί του, τόσο από την πλευρά της κοινωνίας, όσο και από την εξουσία, ανοίγοντάς της το δρόμο προς την ανέλιξη αρκετών επιφανών Αδελφών σε σημαντικές κυβερνητικές θέσεις, όπως για παράδειγμα ο διορισμός του Yassin Abdallah Aziz al-Qutabi, κορυφαίου μέλους της οργάνωσης, ως Υπουργού Παιδείας¹⁹¹. Το 1985 οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι κυκλοφόρησαν την εφημερίδα *Al-Sawa*¹⁹² ενώ το 1988 στις εκλογές του Καθοδηγητικού Συμβουλίου κέρδισε τις 6 από τις 7 έδρες¹⁹³. Το 1993, ο Al-Zindani, θα ιδρύσει το πανεπιστήμιο Al-Iman (που στα αραβικά σημαίνει Πίστη) το οποίο όπως προδίδει το όνομά του έχει καθαρά θρησκευτικό χαρακτήρα, και λειτουργεί μέχρι και σήμερα.

Η ένωση των δύο κρατών το Φλεβάρη του 1990 που ακολούθησε την αποσύνθεση του Ανατολικού Μπλοκ, άνοιξε το δρόμο για ευρύτερη και ενεργότερη συμμετοχή

¹⁹⁰ Λίγους μήνες νωρίτερα, στις 11 Οκτωβρίου του 1977, είχε λάβει χώρα η δολοφονία του πρώην κυβερνήτη της χώρας και Αντισυνταγματάρχη Ibrahim al-Hamdi, ο οποίος είχε αναλάβει τα ηνία της χώρας με πραξικόπημα, τον Ιούνιο του 1974, ανατρέποντας τον τότε πρόεδρο Abdulrahman al-Eryani.

¹⁹¹ Hamid, S. & McCants, W. (2017). *Rethinking Political Islam*. New York NY: Oxford University Press, σ. 91

¹⁹² Hansen, Stig J. & Atle Mesøy “The Muslim Brotherhood at the Wider Horn of Africa.” *NIBR Report* no. 33, 2009, σ. 26

¹⁹³ *Loc. cit.*

της Μουσουλμανικής Αδελφότητας στο νέο γεωπολιτικό σκηνικό. Το φιλελεύθερο πολιτικό κλίμα που επικρατούσε στην ενοποιημένη πλέον Υεμένη, έδωσε την ευκαιρία στους Αδελφούς Μουσουλμάνους, να ιδρύσουν, στις 13 Σεπτεμβρίου του 1990, το δικό τους κόμμα, την Ένωση για την Αναμόρφωση της Υεμένης (*al-Tajamue al-Yamani lil-Islahi*), συντομογραφικά *Al-Islah*^{194 195}, στην οποία συγχωνεύτηκε το *Ισλαμικό Μέτωπο*. Στο νεοϊδρυθέντα πολιτικό σχηματισμό, συμμετείχε και μία από τις μεγαλύτερες φυλετικές συνομοσπονδίες της χώρας, η φυλή των Χασίντ. Παρά το γεγονός ότι στο εσωτερικό της *Al-Islah* συνέχιζε να υπάρχει η συντηρητική και ριζοσπαστική πτέρυγα των σαλαφιστών, (όπως και των σιιτών) η οργάνωση, όταν βρέθηκε παραγκωνισμένη από το φιλοκυβερνητικό συνασπισμό του *Γενικού Λαϊκού Συμβουλίου*, δε δίστασε έστω και προσωρινά, το 1997 να συνάψει, μέσω της προσχώρησής της στο Ανώτατο Συντονιστικό Συμβούλιο της Αντιπολίτευσης, εκλογικές συμμαχίες με το Σοσιαλιστικό Κόμμα της Υεμένης, ουσιαστικά δηλαδή με πρώην αντιπάλους της στα πεδία των μαχών.

Το παραπάνω γεγονός καταδεικνύει την τόλμη και την ικανότητα των Αδελφών Μουσουλμάνων να ελίσσονται αναλόγως των εκάστοτε συνθηκών, ούτως ώστε να διατηρήσουν την πολιτική τους ισχύ, χωρίς ταυτόχρονα να απωλέσουν την παραδοσιακή ισλαμική τους ταυτότητα (οι σαλαφιστές είχαν εκφράσει την έντονη τους διαφωνία ως προς αυτή την κίνηση, όμως, παρόλο που δεν εισακούστηκαν, παρέμειναν στην οργάνωση). Στο ίδιο πλαίσιο εκσυγχρονισμού τους, οι Υεμενίτες Αδελφοί θα έρθουν σε ρήξη με τον ίδιο τον ιδρυτή του κινήματός τους, τον Abdul Majid al-Zindani, όταν αυτός κατηγορήθηκε ότι διατηρούσε στενές επαφές με την *Al-Qaida* και αποβλήθηκε τη Μουσουλμανική Αδελφότητα το 2008.

Η Αδελφότητα της Υεμένης αποτελεί χαρακτηριστική περίπτωση όπου η οργάνωση σχεδίασε και ανέπτυξε μια έξυπνη στρατηγική επιτυγχάνοντας μια συμφέρουσα γι' αυτή συμμαχία με την κυβέρνηση του Βορά, ένα σημαντικό τμήμα των σαλαφιστών της χώρας, και όταν ωρίμασαν οι συνθήκες, με την τρίτη μεγαλύτερη φατρία της χώρας. Έπειτα από πολλές εσωτερικές ζυμώσεις, και όταν επικράτησε η μετριοπαθέστερη πτέρυγα, στην προσπάθειά της να αποστασιοποιηθεί από τα ριζοσπαστικά στοιχεία, δε δίστασε να αποβάλει τον μέχρι τότε επικεφαλής της Σούρα, Al-Zindani αντικαθιστώντας τον, με το Mohammed Qahtan, παλιό στέλεχος των Υεμενιτών Αδελφών και ιδρυτικό μέλος της *Al-Islah*. Παρόλες τις ανακατατάξεις στο εσωτερικό της, και τις αλλαγές

¹⁹⁴ *Loc. cit.*

¹⁹⁵ Obaid, N., *op. cit. No 146*, σ. 143

πλεύσης στην πολιτική σκακιέρα, όχι μόνο κατόρθωσε να παραμείνει ενωμένη αλλά και αρκετά ισχυρή ώστε να αποτελέσει έναν σημαντικό παράγοντα ανάσχεσης του Ιράν, το οποίο εμπλέκεται στον εμφύλιο σπαραγμό, εξοπλίζοντας τους αντάρτες Χούτι οι οποίοι στην πράξη αποτελούν μια εμπροσθοφυλακή της Ισλαμικής Δημοκρατίας εναντίον της Σαουδικής Αραβίας και των Ηνωμένων Πολιτειών.

Η είσοδος των Ηνωμένων Αραβικών Εμιράτων στο σημερινό πόλεμο της Υεμένης, στο πλευρό της Σαουδικής Αραβίας, έθεσε ως όρο τη διακοπή κάθε είδους δεσμού της *Al-Islah* με τη Μουσουλμανική Αδελφότητα, κάτι που έγινε δεκτό από την πλευρά της. Έτσι, επισήμως από το 2017, η *Al-Islah*, κατά δήλωσή της, παύει να αποτελεί πολιτικό βραχίονα των Αδελφών Μουσουλμάνων. Θα ήταν βέβαια επισφαλές να υποστηριχθεί ότι η οργάνωση, ακόμη και επί του παρόντος δρα εντελώς ανεξάρτητα από τη διεθνή Μουσουλμανική Αδελφότητα, ή ότι δεν προτίθεται να επιστρέψει στους κόλπους της μετά το τέλος του πολέμου. Η επιδεξιότητά της να κάνει πολιτικούς ελιγμούς, έχει αποδείξει ότι είναι ικανή να αποποιηθεί ακόμη και την ίδια της την ταυτότητα αν αυτό το επιβάλει η πραγματικότητα. Πράγματι, αν οι Υεμενίτες Αδελφοί, ταλαντεύονταν αναλόγως των συνθηκών, ανάμεσα στην κυβέρνηση και την αντιπολίτευση εν καιρώ ειρήνης, συμμαχώντας ακόμη και με το Σοσιαλιστικό Κόμμα, τί θα την εμπόδιζε εν καιρώ ενός αιματηρού εμφύλιου να πραγματοποιήσει αντίστοιχους πολιτικούς ελιγμούς; Η μη αποκήρυξη της σχέσης της με τη Μουσουλμανική Αδελφότητα, θα μπορούσε να της κοστίσει, με την επαπειλούμενη άρνηση εξοπλισμού της από πλευράς Σαουδικής Αραβίας και Ηνωμένων Αραβικών Εμιράτων, την ίδια της την υπόσταση. Ωστόσο, η αποκοπή της *Al-Islah* από τους Αδελφούς Μουσουλμάνους, δε συνεπάγεται απαραίτητα και την αποποίηση της ταυτότητάς της, καθώς εξ αρχής περιελάμβανε στους κόλπους της πολλά στοιχεία που δεν προέρχονταν από την πτέρυγα των Αδελφών, όπως είναι οι σαλαφιστές και τα μέλη της φυλής των Χασίντ.

Εν ολίγοις, το διαζύγιο της *Al-Islah*, από τη Μουσουλμανική Αδελφότητα, δεν της κοστίζει καμία απώλεια, ούτε σε πρακτικό, ούτε σε ιδεολογικό επίπεδο. Δεδομένου όμως της μακραίωνης και διόλου ευκαταφρόνητης παρουσίας των Αδελφών στην Υεμένη, τους οποίους μέχρι προσφάτως εκπροσωπούσε, δεν είναι διόλου απίθανο να δούμε στο μέλλον, πιθανότατα μετά τον πέρας του εμφύλιου, την επιστροφή της στους κόλπους της Μουσουλμανικής Αδελφότητας, έστω και υπό διαφορετικό καθεστώς. Αυτό θα εξαρτηθεί από πολλούς παράγοντες, όπως η έκβαση της εμφύλιας διαμάχης και οι αντίστοιχοι γεωπολιτικοί συσχετισμοί που θα διαμορφωθούν στην ευρύτερη περιοχή.

Κεφάλαιο 8: Η Μουσουλμανική Αδελφότητα στη Βόρεια Αφρική

8.1 Σουδάν: Μία επιτυχημένη πορεία προς την εξουσία

Η σουδανική Μουσουλμανική Αδελφότητα αποτελεί το μοναδικό θυγατρικό βραχίονα του κινήματος που ιδρύθηκε στην Αίγυπτο, παράλληλα με τη μητρική οργάνωση της Αιγυπτιακής Αδελφότητας. Αυτό συνέβη λόγω του γεγονότος ότι οι ιδέες του Hassan al-Banna ήταν αρχικά, κατά πολύ δημοφιλέστερες στους Σουδανούς φοιτητές του Καΐρου, αφού αυτοί, σε αντίθεση με τους Αιγύπτιους συμφοιτητές τους, είχαν έλθει σε ελάχιστη επαφή με τον ευρωπαϊκό τρόπο ζωής. Καθώς ο αριθμός των Σουδανών μελών της οργάνωσης αυξανόταν, ορισμένοι από αυτούς θεώρησαν ότι είχε φτάσει η ώρα να δημιουργήσουν τη δική τους, ξεχωριστή πτέρυγα του κινήματος. Ο Hassan al-Banna, δε θεώρησε αυτή την πρωτοβουλία ως αποσχιστική κίνηση, αλλά απεναντίας, είδε να παίρνει σάρκα και οστά το όραμά του: η Μουσουλμανική Αδελφότητα, ως ένα πανισλαμικό κίνημα, εναγκαλίζει όλους τους πιστούς μουσουλμάνους και απλώνεται πέρα από τα σύνορα της Αιγύπτου. Έτσι, το 1945 ο ιδρυτής των Αδελφών Μουσουλμάνων απέστειλε ο ίδιος μια αντιπροσωπεία στο Σουδάν¹⁹⁶ προκειμένου να προσηλυτίσει κυρίως νέους σε ηλικία Σουδανούς σύμφωνα με τα αιγυπτιακά πρότυπα (οι δράσεις και τα κηρύγματα στις περισσότερες περιπτώσεις λάμβαναν χώρα σε ιδρύματα και σχολές σπουδαστών). Σημειώνοντας αξιόλογη επιτυχία στο έργο προσέλκυσης νέων μελών, το 1952 ίδρυσαν το *Κίνημα Ισλαμικής Απελευθέρωσης (Harakat al-Tahrir al-Islamii)* το οποίο δύο χρόνια αργότερα μετονομάστηκε σε *Μουσουλμανική Αδελφότητα του Σουδάν (al-Ikhwān al-Muslimūn fī al-Sūdān)*¹⁹⁷. Πρώτος ηγέτης της οργάνωσης υπήρξε ο Sheikh Umar al-Imam¹⁹⁸ ο οποίος αργότερα αντικαταστάθηκε από τον Al-Talib Allah¹⁹⁹.

¹⁹⁶ Hansen, Stig J. and Atle Mesøy, *op. cit. No 192*, σ. 59

¹⁹⁷ *Loc. cit.*

¹⁹⁸ *Ibid. σ. 60*

¹⁹⁹ *Loc. cit.*

Όπως και στην Αίγυπτο, έτσι κι' εδώ, τα κύρια χαρακτηριστικά της οργάνωσης ήταν η έμφαση στην καταπολέμηση της κοινωνικής αδικίας που μάστιζε τα φτωχά λαϊκά στρώματα και η αντιαποικιοκρατική ρητορική. Η οργάνωση κατηγορήθηκε ότι κρυβόταν πίσω από την αποτυχημένη απόπειρα πραξικοπήματος του Νοέμβρη του 1959 εναντίον του στρατιωτικού καθεστώτος του Ibrahim Aboud (ο οποίος είχε αναλάβει πραξικοπηματικά την εξουσία ένα χρόνο νωρίτερα το Νοέμβριο του 1958), αυτή όμως αρνήθηκε κάθε ανάμειξη²⁰⁰. Η ανατροπή της στρατιωτικής δικτατορίας όμως θα λάβει πράγματι χώρα τον Οκτώβριο του 1964, όχι από κάποιο αντιπραξικόπημα, αλλά από μία γενικευμένη κοινωνική εξέγερση που θα μείνει γνωστή ως «η Επανάσταση του Οκτώβρη». Οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι του Σουδάν πιστεύεται ότι έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην εξέγερση²⁰¹ καθώς είχαν διεισδύσει και κυριαρχήσει σημαντικά στα πανεπιστήμια από όπου αυτή ξεκίνησε. Το ίδιο έτος η *Μουσουλμανική Αδελφότητα του Σουδάν* μετονομάζεται σε *Μέτωπο της Ισλαμικής Χάρτας (Gabbat al-Methag al-Islamii)*²⁰² το οποίο μερικές φορές παρουσιάζεται στη βιβλιογραφία ως το πολιτικό κόμμα της Αδελφότητας, ωστόσο θα ήταν ορθότερο να ειπωθεί πως δεν πρόκειται για κάποιον ξεχωριστό από την οργάνωση κομματικό σχηματισμό αλλά για την ίδια την οργάνωση καθαυτή, η οποία είχε αποφασίσει να πολιτικοποιηθεί περαιτέρω, ασκώντας επιρροή στους υποψήφιους των άλλων κομμάτων ώστε να προωθήσουν τη δική της ατζέντα²⁰³. Αν και η οργάνωση δεν έπαψε να χρησιμοποιεί την ονομασία «Μουσουλμανική Αδελφότητα», η νέα ονομασία τη βοήθησε να παρουσιαστεί ως ανεξάρτητη από αυτήν του Καΐρου και να αναδειχθεί περισσότερο η σουδανική της ταυτότητα²⁰⁴. Οι Σουδανοί Αδελφοί ωστόσο, είχαν δημιουργήσει, το 1955, ένα πολιτικό κόμμα, *το Ισλαμικό Μέτωπο για το Σύνταγμα*, όμως οι διαφωνίες μιας μερίδας μελών που δεν επιθυμούσαν την

²⁰⁰ Marshall, P. (2006). *Radical Islam's Rules: The Worldwide Spread of Extreme Shari'a Law*. Lanham MD: Rowman & Littlefield Publishers, σ. 88

²⁰¹ Hansen, Stig J. and Atle Mesøy, *op. cit. No 192*, σ. 61

²⁰² Marshall, P., *op. cit. No 200*, σ. 89

²⁰³ Elzobier, A. (2014). *Political Islam: The Logic of Governance in Sudan*. Bloomington IN: Author House, σ. 23

²⁰⁴ Παρόλο που η Αιγυπτιακή Μουσουλμανική Αδελφότητα ήταν απόλυτα ταυτισμένη με τον αγώνα κατά της αποικιοκρατίας, η σύνδεση ωστόσο της Σουδανικής Αδελφότητας με την Αίγυπτο, της προσέδιδε μια μάλλον αρνητική εικόνα, καθώς η τελευταία μαζί με τη Βρετανία, συγκυβερνούσαν ως ξένες δυνάμεις για πάνω από μισό αιώνα το Σουδάν, από το 1899 έως και την ανεξαρτητοποίηση του το 1956.

εμπλοκή του κινήματος στην πολιτική, οδήγησαν στη διάλυση του μόλις τρία χρόνια αργότερα, το 1958²⁰⁵.

Οι διαφωνίες παρ' όλα αυτά, δεν έπαψαν να υπάρχουν, και πολύ γρήγορα οδήγησαν σε μία ευρύτερη εσωτερική αντιπαλότητα και τη δημιουργία δύο στρατοπέδων στο εσωτερικό της Αδελφότητας: από τη μία πλευρά βρίσκονταν η «αιγυπτιακή φράξια» που ήταν υπέρ της προσήλωσης προς την Αιγυπτιακή Μουσουλμανική Αδελφότητα, και από την άλλη εκείνοι που υποστήριζαν την αποδέσμευση από το άρμα της μητρικής οργάνωσης προς μία κατεύθυνση που θα εξυπηρετούσε τα συμφέροντα του Σουδάν, με την πρώτη να δίνει έμφαση στην εξάπλωση του κινήματος μέσω της εκπαίδευσης και του κηρύγματος, και τη δεύτερη, της οποίας τα μέλη της ήταν περισσότερο πραγματιστές, να υποστηρίζουν την άμεση συμμετοχή στην πολιτική, όντας επικεντρωμένοι κυρίως στα ζητήματα που αφορούσαν τη χώρα τους. Κεντρικό πρόσωπο ανάμεσα στους τελευταίους υπήρξε ο Hassan al-Turabi, ο οποίος αργότερα όχι μόνο απομακρύνθηκε από τη μετριοπαθή του προσέγγιση του Ισλάμ αλλά υιοθέτησε έναν τόσο έντονο θρησκευτικό ριζοσπαστισμό που οδήγησε στην απεμπόλησή του από τη μητρική Αιγυπτιακή οργάνωση, το 1980.

8.2 Μαρόκο

Η Αδελφοί Μουσουλμάνοι έκαναν την εμφάνισή τους στο Μαροκινό Βασίλειο όταν ο Abd al-Karim al-Khatib, πρώην μέλος και συνιδρυτής του *Λαϊκού Κινήματος*²⁰⁶ αποχώρησε από αυτό, και με μία μικρή ομάδα υποστηρικτών του δημιούργησε το *Λαϊκό Δημοκρατικό Συνταγματικό Κίνημα* (*al-Harakat al-Shaebiat al-Dusturiat al-Dumukratia*) ως τον επίσημο πολιτικό φορέα της Μουσουλμανικής Αδελφότητας, το 1967²⁰⁷. Με έδρα την Καζαμπλάνκα το ΛΔΣΚ επεκτάθηκε και στις άλλες πόλεις αναπτύσσοντας κηρυγματική και φιλανθρωπική δράση, και το 1977 έλαβε μέρος στις βουλευτικές εκλογές κερδίζοντας 44 έδρες σε σύνολο 264, όμως στις αμέσως επόμενες που διεξήχθησαν το 1984 δεν έλαβε καμία έδρα, καθώς το ποσοστό του έφτασε μόλις το

²⁰⁵ Hansen, Stig J. and Atle Mesøy, *op. cit. No 192*, σσ. 60-61

²⁰⁶ Okar, E. (2005). *Structuring Conflict in the Arab World: Incumbents, Opponents, and Institutions*. New York NY: Cambridge University Press, σ. 182

²⁰⁷ *Loc. cit.*

1,6 %. Το 1994 ο al-Khatib συνεργάστηκε με το *Κίνημα Μεταρρύθμισης και Ανανέωσης (al-Harakat al-Islah wa al-Tajdid)*²⁰⁸ του οποίου ηγούνταν ο Abdelilah Benkirane, το οποίο ενώθηκε με το ΛΔΣΚ σχηματίζοντας το *Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης»(Hizb al-Eadalat Waltanmia)*. Επικεφαλής του νεοσύστατου διάδοχου κόμματος, τέθηκε ο Al-Khatib, και στις εκλογές του 1997 και του 2002 έλαβε 9 και 42 έδρες αντίστοιχα, από τις 325 συνολικά. Το 2004 ο Saad Eddine el-Othmani αντικατέστησε τον Al-Khatib στη θέση του γενικού γραμματέα και στα επόμενα χρόνια το κόμμα, θυσίασε ως ένα βαθμό τον ισλαμικό του χαρακτήρα προς όφελος μιας πολιτικής που αφορούσε περισσότερο ζητήματα οικονομικά, καταπολέμησης της διαφθοράς, διαφάνειας και κοινωνικής δικαιοσύνης, αναγνωρίζοντας ταυτόχρονα τη νομιμότητα του μοναρχικού καθεστώτος. Το 2008, γενικός γραμματέας του κόμματος εκλέχθηκε ο Abdelilah Bankirane²⁰⁹, ο οποίος, άλλοτε πολέμιος του κοσμικού καθεστώτος, μετρίασε ακόμη περισσότερο το θρησκευτικό χαρακτήρα της παράταξης. Στις εκλογές του Νοεμβρίου του 2011, το *Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης* ήρθε πρώτο, λαμβάνοντας το 22,8% των ψήφων των πολιτών, και ο Abdelilah Bankirane, ορίστηκε από το βασιλιά πρωθυπουργός.

Η άνοδος των Αδελφών Μουσουλμάνων του Μαρόκου στην εξουσία, φέρει κάποιες ιδιαιτερότητες που αντισταθμίζουν τη σημασία αυτής της επιτυχίας όσον αφορά την οργάνωση της Μουσουλμανικής Αδελφότητας σε διεθνές επίπεδο. Το *Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης* κατόρθωσε να ανέλθει στην ηγεσία της χώρας, ωφελούμενο μεν από τις εξεγέρσεις που, ξεκινώντας από τη Βόρεια Αφρική, συντάραξαν εκείνη την περίοδο πολλές από τις αραβικές χώρες, και στις οποίες η Αδελφότητα έπαιξε σημαντικό ρόλο, όμως ταυτόχρονα αποσιωπούσε όλο και περισσότερο την ιδιότητά της ως μέλος της οργάνωσης, ενώ οι αναφορές προς το Ισλάμ ολοένα και λιγότευαν, δίνοντας τη θέση τους σε δηλώσεις αφοσίωσης προς τη Μοναρχία και υποσχέσεις προς τους ψηφοφόρους, οι οποίες δεν είχαν την παραμικρή σχέση με την επιστροφή στη θρησκεία. Η Μουσουλμανική Αδελφότητα στο Μαρόκο, στην προσπάθειά της να πραγματοποιήσει το στόχο της, που δεν ήταν άλλος από την άνοδο στην εξουσία,

²⁰⁸ Yildirim, K. (2016). *Muslim Democratic Parties in the Middle East: Economy and Politics of Islamist Moderation*. Bloomington ID: Indiana University Press, σ. 200

²⁰⁹ Obaid, N., *op. cit. No 146*, σ. 55

θυσίασε, ηθελημένα ή μη, τον καθαρά ισλαμικό της χαρακτήρα ώσπου το 2013 τερμάτισε και επισήμως τη σχέση της με την αιγυπτιακή Μουσουλμανική Αδελφότητα και ανεξαρτητοποιήθηκε.

8.3 Αλγερία: Μία ήπια και μακρόχρονη συνεργασία με το καθεστώς

Οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι ξεκίνησαν τη δράση τους στην Αλγερία κατά την περίοδο της γαλλικής αποικιοκρατίας, στη διάρκεια της οποίας λάμβαναν χώρα έντονες κοινωνικές και πολιτικές ζυμώσεις, μέσα από τις οποίες αναδύθηκε μια ισχυρή αραβο-μουσουλμική ταυτότητα. Το 1953, δύο μέλη της *Ένωσης των Αλγερινών Μουσουλμάνων Μελετητών*, ο Abdellatif Soltani και ο Ahmed Sahnoun, ίδρυσαν το αλγερινό παράρτημα της Μουσουλμανικής Αδελφότητας²¹⁰. Ακολουθώντας το παράδειγμα των Αδελφών στην Αίγυπτο και τις άλλες χώρες, η οργάνωση, προκειμένου να διευρύνει τη βάση της, επικεντρώθηκε στο θεολογικό και κοινωνικό της χαρακτήρα, κάνοντας ιδιαίτερα αισθητή την παρουσία της στα εκπαιδευτικά ιδρύματα, κερδίζοντας έτσι την υποστήριξη πολλών φοιτητών αλλά και ακαδημαϊκών. Ένας από αυτούς, ήταν ο Mahfoud Nahnan, καθηγητής στο πανεπιστήμιο του Αλγερίου, ο οποίος αργότερα θα ιδρύσει την πολιτική πτέρυγα της αλγερινής Αδελφότητας. Η οργάνωση τάχθηκε ενάντια στον αποικιοκρατικό ζυγό, όμως στον αγώνα εναντίον των Γάλλων κατακτητών δεν κατόρθωσε να παίξει μείζονα ρόλο καθώς την πρωτοκαθεδρία σε αυτόν κατείχε το *Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο (Jabhat al-Tahril al-Watani)*, μία οργάνωση με έντονο εθνικιστικό χαρακτήρα που έχαιρε ευρείας υποστήριξης, και η οποία μέσω της στρατιωτικής της πτέρυγας έλαβε μέρος στον αιματηρότατο πόλεμο της ανεξαρτησίας²¹¹.

Όταν η Αλγερία κέρδισε την πολυπόθητη ανεξαρτησία της το 1962, ένα από τα καίρια πολιτικά ζητήματα που αναπήδησαν ήταν ο ρόλος της θρησκείας στο κράτος και η σχέση της με την εξουσία, την οποία ασκούσε το *Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο*

²¹⁰ *Loc. cit.*

²¹¹ Ο Πόλεμος της Αλγερίας που διήρκεσε 12 έτη, από το 1954 έως το 1962, κόστισε, σύμφωνα με τις πιο μετριοπαθείς εκτιμήσεις της γαλλικής πλευράς, τη ζωή 350.000 Αλγερινών, οι περισσότεροι από τους οποίους ήταν άμαχοι. Οι ιστορικοί της Αλγερίας ανεβάζουν αυτό τον αριθμό σε 1.500.000 νεκρούς Αλγερινούς, μαχητές και άμαχους, συνολικά. Θεωρείται ως μία από τις πιο αιματηρές συρράξεις μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

το οποίο είχε παίξει πρωταγωνιστικό ρόλο στον πόλεμο εναντίον των Γάλλων, από τον οποίο είχε βγει νικητής. Οι διάφορες ισλαμικές οργανώσεις βρίσκονταν υπό τον απόλυτο έλεγχο της κυβέρνησης, ενώ οι Ιμάμηδες διορίζονταν απευθείας από το κράτος²¹² κάτι που όπως ήταν φυσικό είχε προκαλέσει τη δυσαρέσκεια από πλευράς των ισλαμιστών. Προκειμένου να αποφευχθεί μία επακόλουθη αντίδραση, το καθεστώς προσέφερε σε δύο επιφανείς προσωπικότητες του ισλαμικού χώρου, τον Yusuf al-Qardawi και τον Mohammed al-Ghazali, θέσεις στην κυβέρνηση, ευνοώντας ιδιαίτερα τη Μουσουλμανική Αδελφότητα καθώς και τα δύο αυτά πρόσωπα ήταν εξέχοντα μέλη της²¹³.

Το 1989 το μονοκομματικό σύστημα έλαβε τέλος όταν το καθεστώς επέτρεψε τη λειτουργία πολιτικών κομμάτων και τη συμμετοχή τους στις εκλογές. Η Μουσουλμανική Αδελφότητα άδραξε την ευκαιρία, και ένα χρόνο αργότερα, ίδρυσε την πολιτική της πτέρυγα, το *Κίνημα για την Ισλαμική Κοινωνία (Harakat al-Mujtamai al-Islamii)*, περισσότερο γνωστό με το αραβικό του ακρωνύμιο, *Hamas*, επικεφαλής του οποίου τέθηκε ο Mahfoud Nahnan, που είχε λάβει και την πρωτοβουλία για τη δημιουργία του.

Και ενώ η φιλελευθεροποίηση του πολιτικού συστήματος τη Αλγερίας έφερε μια νέα ελπίδα για συνεργασία ανάμεσα στις διάφορες πολιτικές δυνάμεις και διαμοιρασμό της εξουσίας, η κατάσταση εξετράπη όταν στις εκλογές του Δεκέμβρη του 1991 φάνηκε να κερδίζει το *Ισλαμικό Μέτωπο Σωτηρίας (Jabhat al-Inqadh al-Islamia)* εκτοπίζοντας το *Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο* και βάζοντας τέρμα στην επί δεκαετίες μονοπώληση τη εξουσίας από αυτό. Πριν όμως διεξαχθεί ο δεύτερος εκλογικός γύρος, ο στρατός, πλήρως ελεγχόμενος από το *Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο*, κατέλαβε πραξικοπηματικά την εξουσία προλαμβάνοντας έτσι την άνοδο του *Ισλαμικού Μετώπου Σωτηρίας* στην κυβέρνηση, το οποίο κηρύχθηκε παράνομο και χιλιάδες μέλη του συνελήφθησαν.

Ως αντίδραση, διάφορες ισλαμιστικές ομάδες εξεγέρθηκαν οδηγώντας σε έναν πολυετή εμφύλιο σπαραγμό ο οποίος θα διαρκούσε δέκα χρόνια και θα κόστιζε τη ζωή εκατό περίπου χιλιάδων Αλγερινών. Η Μουσουλμανική Αδελφότητα, η οποία πλέον δρούσε κυρίως μέσω του νεοϊδρυθέντος της πολιτικού σχηματισμού, επέλεξε να

²¹² Obaid, N., *op. cit.* No 146, σ. 46

²¹³ *Loc. cit.*

συμπαραταχθεί με το παλιό καθεστώς, χωρίς ωστόσο να πολεμήσει η ίδια εναντίον των εξεγερμένων ισλαμιστών²¹⁴. Το 1995 ο κυβερνητικός στρατός, αφού απέρριψε μια ειρηνευτική συμφωνία υπό ξένη διαμεσολάβηση που θα έδινε μερίδιο εξουσίας στους ισλαμιστές, προκήρυξε εκλογές στις οποίες το *Κίνημα για την Ισλαμική Κοινωνία* επέλεξε να μετέχει, νομιμοποιώντας κατ' αυτόν τον τρόπο το καθεστώς (πολλές οργανώσεις του ισλαμικού χώρου που είχαν κληθεί να συμμετάσχουν τις είχαν μποϋκοτάρει²¹⁵ ενώ η *Ένοπλη Ισλαμική Οργάνωση*, μία από τις δυο μεγαλύτερες ένοπλες παρατάξεις που ηγούνταν της εξέγερσης είχε απειλήσει με δολοφονία όποιον πολίτη πήγαινε στην κάλπη για να ψηφίσει με το σλόγκαν "μία ψήφος, μία σφαίρα"). Το *Κίνημα για την Ισλαμική Κοινωνία* έλαβε το 25% των ψήφων και στην κυβέρνηση που σχηματίστηκε υπό το νικητή των εκλογών, στρατηγό Liamine Zéroual, δύο μέλη του κόμματος έλαβαν κυβερνητικές θέσεις.

Το 1997, έπειτα από νόμο που εισήγαγε η κυβέρνηση και απαγόρευε κάθε είδους θρησκευτική αναφορά από τις πολιτικές οργανώσεις, το κόμμα μετονομάστηκε σε *Κίνημα της Κοινωνίας για την Ειρήνη (Harakat Mujtama al-Silmi)* ονομασία την οποία διατηρεί μέχρι σήμερα. Μετά το θάνατο του Nahnan, την ηγεσία του κόμματος ανέλαβε ο Abu Jerra Sultani ο οποίος προχώρησε σε περεταίρω από-ισλαμοποίηση της παράταξης και για την επόμενη δεκαετία υπήρξε σύμμαχος της κυβέρνησης, μέχρι που το 2013 τον διαδέχτηκε ο Abderrazak Makri, επιφανής ιατρός με σπουδές στο ισλαμικό δίκαιο και τη νομολογία. Ο Makri, επιχείρησε να επαναφέρει το κόμμα στον αρχικό του ιδεολογικό πυρήνα, απέσυρε την επί δεκαετίες υποστήριξη προ το στρατιωτικό καθεστώς²¹⁶ και συνεργάστηκε και με ένα μικρό σχετικά ισλαμικό κόμμα, το *Μέτωπο για την Αλλαγή (Jabhat al-Taghyir)*. Επιπλέον, μποϋκόταρε τις εκλογές του 2014, ενώ σε αυτές του 2017, βγαίνοντας τρίτο, αρνήθηκε να συνεργαστεί με την κυβέρνηση όπως έκανε στο παρελθόν²¹⁷.

Η απότομη αυτή μεταστροφή των Αλγερινών Αδελφών Μουσουλμάνων, να μετατραπούν δηλαδή από σταθεροί κυβερνητικοί εταίροι σε μία αντιπολιτευτική

²¹⁴ *Loc. cit.*

²¹⁵ Ottaway, D. (27 Αυγούστου, 2015). *Wilson Center*. Ανακτήθηκε 2 Ιουλίου, 2022, από <https://www.wilsoncenter.org/article/algeria-bloody-past-and-fractious-factions>

²¹⁶ Ghanem, D. (14 Απριλίου, 2015). *Malcolm H. Kerr Carnegie Middle East Center*. Ανακτήθηκε 3 Ιουλίου, 2022, από <https://carnegie-mec.org/publications/?fa=59769>

²¹⁷ Obaid, N., *op. cit. No 146*, σ. 47

δύναμη δεν αποτελεί έκπληξη αν αναλογιστεί κανείς ότι η σύμπραξη με το καθεστώς, άφησε την οργάνωση σχεδόν άβουλη, δίχως ξεκάθαρη και διακριτή πολιτική ταυτότητα, βασισόμενη απλά στην κυβερνητική ασυλία σε αντάλλαγμα για τη νομιμοφροσύνη της και τη μετριοπάθειά της. Πράγματι, για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, το κίνημα των Αδελφών στην Αλγερία αποτέλεσε μία εναλλακτική απέναντι στο πολύχρονο στρατιωτικό καθεστώς του *Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου* και τις ισλαμιστικές οργανώσεις της χώρας οι οποίες, στην πλειοψηφία τους ριζοσπαστικές, δεν αντιπρότειναν ένα δημοκρατικότερο σύστημα διακυβέρνησης, παρά ένα θεοκρατικό μοντέλο, βασισμένο σε μία αυστηρή εκδοχή του ισλαμικού νόμου. Παρόλα αυτά, η Αδελφότητα, δεν κατόρθωσε να εξελιχθεί σε έναν πόλο ουδετερότητας που θα έλκυε μία αξιόλογη μάζα πολιτών, δυσαρεστημένων εξίσου από τις δύο άλλες πλευρές, και αυτό επειδή, όντας σταθερά στο πλευρό της κυβέρνησης, η ουδετερότητά της δε θεωρούνταν τόσο δεδομένη. Είναι ξεκάθαρο πως ο Μακρί, επιχειρεί να επανορθώσει αυτή, τη λανθασμένη κατά' αυτόν στρατηγική της οργάνωσης, και οι καρποί αυτής της προσπάθειας αναμένεται να φανούν στο μέλλον.

8.4 Τυνησία: Από την αφάνεια στην εξουσία

Στην Τυνησία η γαλλική αποικιοκρατία άφησε το στίγμα της εντονότερο από οπουδήποτε αλλού στη Βόρεια Αφρική, έχοντας επικρατήσει ο δυτικός τρόπος ζωής, κρατώντας τα ισλαμικά κινήματα στο κοινωνικό και πολιτικό περιθώριο. Κατά συνέπεια, η Μουσουλμανική Αδελφότητα έφτασε στην Τυνησία κάπως καθυστερημένα σε σύγκριση με τις άλλες χώρες του Μαγκρέμπ.

Το 1972 ο Rashid al-Ganouchi, ο οποίος είχε προσφάτως επιστρέψει από τη Συρία όπου είχε ολοκληρώσει τις σπουδές του στην ισλαμική φιλοσοφία, και ο στενός του φίλος Abd al-Fattah Mourou, μέλος ενός σουφικού τάγματος, ίδρυσαν την *Ισλαμική Ομάδα (al-Jammaa al-Islamiya)*²¹⁸ υιοθετώντας το σύνολο της αρχών της Αιγυπτιακής Μουσουλμανικής Αδελφότητας. Το κίνημα ήταν επικεντρωμένο στα κοινωνικά ζητήματα με ιδεολογικό πυρήνα την εναντίωση στο δυτικό-κοσμικό τρόπο

²¹⁸ Affan, M. (2022). *Secularism Confronts Islamism: Divergent Paths of Transitional Negotiations in Egypt and Tunisia*. New York NY, Abingdon: Routledge, σ. 72

ζωής και την επιστροφή στην παράδοση και τη θρησκεία²¹⁹, αποφεύγοντας ωστόσο την άμεση εμπλοκή με την πολιτική. Αυτό άλλαξε το 1978 όταν ξέσπασαν βίαιες ταραχές ανάμεσα στα εργατικά συνδικάτα που ανήκαν στο χώρο της αριστεράς και την τότε ηγεσία της χώρας, οπότε και η *Ισλαμική Ομάδα* έλαβε θέση εναντίων των τελευταίων, καθώς τους θεωρούσε εχθρούς του Ισλάμ²²⁰. Το 1981, η οργάνωση μετονομάστηκε σε *Ισλαμικό Κίνημα Προτροπής (Harakat al-Tayaar al-Islamii)*²²¹. Ο πρόεδρος της χώρας, Habib Bourguiba, παρόλο που μέχρι εκείνη την περίοδο υπήρξε σχετικά συγκρατημένος απέναντι στην οργάνωση, μετά την ανατροπή του Σάχη στο Ιράν και την επιβολή Ισλαμικού καθεστώτος, ήταν αρκετά ανήσυχος με την πιθανότητα να ενθαρρυνθούν οι ισλαμιστές της Τυνησίας και να αποπειραθούν να οργανώσουν εξέγερση, και έτσι οδήγησε χιλιάδες μέλη του κινήματος στη φυλακή μαζί με την ηγεσία του.

Η δυσμενής για τους Τυνησίους Αδελφούς κατάσταση φάνηκε να αλλάζει, όταν το Νοέμβριο του 1987, ο Zaydin Ben Ali, τερμάτισε πραξικοπηματικά την τριαντακονταετή προεδρεία του Bourguiba²²². Το καινούριο καθεστώς αρχικά φάνηκε να ακολουθεί μία περισσότερο φιλελεύθερη πολιτική στα πλαίσια της οποίας εφάρμοσε μία σειρά μεταρρυθμίσεων, από την οποίες το *Ισλαμικό Κίνημα Προτροπής* ευνοήθηκε ιδιαίτερα, αφού αυτές προέβλεπαν την αποφυλάκιση όλων ανεξαιρέτως των φυλακισμένων μελών του. Επιπλέον, του επιτράπη να συμμετέχει στο Ανώτατο Ισλαμικό Συμβούλιο της χώρας, να δημιουργήσει τη δική του φοιτητική ένωση και να εκδώσει περιοδικό²²³. Υποσχέθηκε ακόμη να του επιτραπεί να συμμετέχει στις επερχόμενες εκλογές του 1989, υπό τον όρο να αλλάξει όνομα, καθώς είχε νομοθετηθεί διάταξη που απαγόρευε τη λειτουργία πολιτικών κομμάτων επάνω σε θρησκευτική βάση, και έτσι το *Κίνημα Ισλαμικής Προτροπής* απάλειψε την αναφορά του στο Ισλάμ και μετονομάστηκε σε *Κίνημα Αναγέννησης*²²⁴ (*Harakat Enahdah*), ή πιο απλά,

²¹⁹ Obaid, N., *op. cit. No 146*, σ. 26

²²⁰ Ibid.

²²¹ Affan, M., *loc. cit. No 218*

²²² Ο Habib Bourguiba είχε τελέσει πρωθυπουργός του Βασιλείου της Τυνησίας που ιδρύθηκε στις 20 Μαρτίου του 1956. Με την κατάργηση της Μοναρχίας λίγους μήνες αργότερα, τον Ιούλιο του 1957, έγινε ο πρώτος Πρόεδρος της Τυνησιακής Δημοκρατίας.

²²³ Obaid, N., *op. cit. No 146*, σσ. 60-61

²²⁴ Cammett, M. & Jones, P. (2022). *The Oxford Handbook of Politics in Muslim Societies*.

Ennahda, ονομασία την οποία διατηρεί μέχρι και σήμερα. Εν τέλει όμως, δε δόθηκε άδεια στην οργάνωση να λειτουργήσει ως πολιτικό κόμμα και συνεπώς ούτε να λάβει μέρος στις εκλογές, ωστόσο παραχωρήθηκε το δικαίωμα στα μέλη της να κατέβουν ως ανεξάρτητοι υποψήφιοι. Το ποσοστό του 17% επί του συνόλου των ψήφων που έλαβαν, αν και δεν συνιστούσε άμεσο κίνδυνο για το νέο καθεστώς του Ben Ali, ήταν όμως αρκετό για να τον ανησυχήσει, σε βαθμό που ο ίδιος αναθεώρησε εντελώς τη στρατηγική της φιλικής προσέγγισης προς την οργάνωση, και κατέληξε να επαναλάβει την ίδια, αν όχι σκληρότερη πολιτική καταστολής, του ανατραπέντος προκατόχου του Bourguiba. Έτσι, το 1991, η Ennahda κατηγορήθηκε ότι σχεδίαζε πραξικόπημα, πολλοί από αυτούς που είχαν αποφυλακιστεί μόλις πριν από λίγα χρόνια από τον ίδιο τον Ben Ali, οδηγήθηκαν πίσω στη φυλακή, και ο Al-Ganouchi, διέφυγε στην Ευρώπη.

Θα περνούσαν ακόμη δύο δεκαετίες ώσπου, η οργάνωση κυριολεκτικά διαλυμένη, εντελώς απύσχα από την πολιτική ζωή της Τυνησίας και μετά βίας επιβίωσασα, χάρη στις προσπάθειες της εξορισμένης στην Ευρώπη ηγεσίας της, θα επέστρεφε στη χώρα, όχι απλά για να συμμετέχει στα πολιτικά πράγματα, αλλά αυτή τη φορά, για να σημάνει την αλλαγή μιας ολόκληρης εποχής. Η αλλαγή αυτή σηματοδοτήθηκε από μία λαϊκή εξέγερση, που έμεινε γνωστή ως «Επανάσταση των Γιασεμιών», η οποία ξεκίνησε από την πόλη Sidi Buzid, το Δεκέμβρη του 2010, σε ανείπωτο χρόνο εξαπλώθηκε σε όλη τη χώρα αναγκάζοντας τον πρόεδρο Ben Ali σε φυγή, και από εκεί στην Αίγυπτο και τη γειτονική Λιβύη, ενώ αργότερα θα προκαλούσε ανάλογες διαδηλώσεις και εξεγέρσεις από τη Μαυριτανία μέχρι το Ομάν, οι οποίες συλλήβδην αποκαλούνται *Αραβική Άνοιξη*.

Ο Rachid al-Ganouchi επέστρεψε έπειτα από 22 χρόνια εξορίας, στις 30 Ιανουαρίου του 2011²²⁵, δύο εβδομάδες αφότου ο Ben Ali εγκατέλειψε εσπευσμένα τη χώρα, ούτως ώστε να συντονίσει τις ενέργειες του κόμματος υπό το νέο πολιτικό σκηνικό. Ο υπουργός εσωτερικών της υπηρεσιακής κυβέρνησης, νομιμοποίησε την *Ennahda* την 1η του Μάρτη²²⁶, δίνοντάς της τη δυνατότητα να λάβει μέρος στις εκλογές του επερχόμενου Οκτώβρη, όπου και βγήκε νικήτρια με ποσοστό 37% του

New York NY: Oxford University Press, σ. 607

²²⁵ Hamid, S. (2014). *Temptations of Power: Islamists and Illiberal Democracy in a New Middle East*. New York NY: Oxford University Press, σ. 181

²²⁶ *Loc. cit.*

συνόλου των ψήφων²²⁷. Σχηματίστηκε κυβέρνηση συνασπισμού με άλλα δύο κόμματα, το σοσιαλδημοκρατικό *Ettakatol* (*Δημοκρατικό Φόρουμ για την Εργασία και την Ελευθερία*) και το κεντροαριστερό *El Motammar* (*Κογκρέσο για τη Δημοκρατία*), με πρωθυπουργό τον γενικό γραμματέα της *Ennahda*, Hamadi al-Jibali²²⁸.

Ο ενθουσιασμός όμως της Μουσουλμανικής Αδελφότητας για την ανάδειξη και επιτυχία των Τυνήσιων Αδελφών τους γρήγορα έδωσε τη θέση του στην απογοήτευση που προκάλεσε η αποχώρηση της *Ennahda* από το διεθνή οργάνωση της Μουσουλμανικής Αδελφότητας, λίγο μετά την ανατροπή του Mohamed Morsi στην Αίγυπτο τον Ιούλιο του 2013. Αναμφισβήτητα, μία τέτοια κίνηση, και μάλιστα τη στιγμή που το κίνημα αντιμετώπιζε την πιο κρίσιμη επίθεση στην ιστορία του, τη βίαιη ανατροπή του έπειτα από μία δημοκρατική νίκη, εκλήφθηκε από το κίνημα ως προδοσία. Εν τούτοις, το γεγονός αυτό, ήταν σε μεγάλο βαθμό αναμενόμενο, καθώς οι Τυνήσιοι Αδελφοί, σχεδόν από την αρχή της πολιτικής τους πορείας, είχαν τηρήσει μία ιδιαίτερα χλιαρή στάση απέναντι στη μητέρα οργάνωση της Αιγύπτου, και όντας απασχολημένοι αποκλειστικά με τα ζητήματα της χώρας τους, είχαν φανεί απρόθυμοι να συνεργαστούν με τους Αδελφούς των άλλων χωρών ώστε να αντιμετωπίσουν τις κοινές προκλήσεις που αντιμετώπιζαν.

²²⁷ Philpott, D. (2019). *Religious Freedom in Islam: The Fate of a Universal Human Right in the Muslim World Today*. New York NY: Oxford University Press, σ. 155

²²⁸ Greenberg, N. (2019). *How Information Warfare Shaped the Arab Spring: The Politics of Narrative in Egypt and Tunisia*. Edinburgh: Edinburgh University Press, σ. 125

Κεφάλαιο 9: Επίλογος

9.1 Οι ιδεολογικές ζυμώσεις

Η Μουσουλμανική Αδελφότητα δε θα κατάφερνε να ξεπεράσει τα σύνορα της Αιγύπτου και να επεκταθεί στα πέρατα του αραβο-μουσουλμανικού κόσμου δίχως την επιδεξιότητα της να διαφοροποιείται τόσο πολιτικά όσο και πολιτισμικά, ούτως ώστε να ανταποκριθεί στα εκάστοτε εθνικά περιβάλλοντα. Το κίνημα, στην προσπάθειά του να εδραιωθεί σε κάθε χώρα ξεχωριστά προσαρμόστηκε σε πολλά επίπεδα προκειμένου να ανταποκριθεί στις τοπικές ανάγκες και απαιτήσεις, αναθεωρώντας ακόμη και αντιλήψεις που βρίσκονταν στον ιδεολογικό της πυρήνα, όπως για παράδειγμα η επιβολή της Σαρία και τα δικαιώματα των θρησκευτικών μειονοτήτων. Αυτή η αναπροσαρμογή δεν έγινε μόνο από την πλευρά των θυγατρικών παραρτημάτων, αλλά και από την ίδια την αιγυπτιακή οργάνωση και μάλιστα ήδη από τα πρώτα της χρόνια, όταν ο πατέρας του κινήματος Hassan al-Banna, αποκήρυξε τη βία προσπαθώντας να κρατήσει τις κατάλληλες ισορροπίες με την κρατική εξουσία, αλλά και πολύ αργότερα, όταν ο Mohhamed Morsi, διατήρησε τη συνθήκη ειρήνης με το Ισραήλ προς μεγάλη απογοήτευση του πρώην παλαιστινιακού της βραχίονα, της Hamas.

Η κριτική που δέχονται οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι από το στρατόπεδο των εξτρεμιστικών ισλαμιστικών οργανώσεων, για ενδοτισμό απέναντι στην εκάστοτε ηγεσία, καθίσταται προβληματική, εάν αναλογιστεί κανείς ότι η Μουσουλμανική Αδελφότητα, ουσιαστικά δεν εγκατέλειψε την ιδεολογία της, καθώς ήδη από το ξεκίνημα της είχε αποστασιοποιηθεί και διαχωρίσει τη θέση της από σκληροπυρηνικές ερμηνείες, ακόμη κι' όταν αυτές εκφράζονταν στο εσωτερικό της οργάνωσης, και μονάχα σε περιόδους σκληρής καταστολής λάμβανε χώρα μία αναμενόμενη ριζοσπαστικοποίηση.

Πράγματι, η γενική εικόνα της δράσης των Αδελφών Μουσουλμάνων απέναντι στα εχθρικά στρατιωτικά καθεστώτα και τις μοναρχίες, δείχνει ότι αυτοί θυσιάσαν ένα μέρος τη θρησκευτικής τους ταυτότητας προκειμένου να αποφύγουν την ολοσχερή κατάπνιξη του κινήματος. Εξετάζοντας όμως με μία περισσότερο ολιστική προσέγγιση τις δυναμικές που αναπτύχθηκαν ανάμεσα στις «Μουσουλμανικές Αδελφότητες» των αραβικών χωρών και τους υπόλοιπους παράγοντες που επικρατούσαν σε καθεμία από

αυτές, φαίνεται ότι ο παράγοντας που έπαιξε εξίσου, αν όχι περισσότερο, καθοριστικό ρόλο στην ιδεολογική τους αναμόρφωση ήταν ο κοινωνικός, καθώς η απήχηση στις μάζες ήταν αυτή που στην ουσία τροφοδοτούσε το κίνημα, είτε με νέα μέλη, είτε με ψηφοφόρους, και γιατί όχι, το ενθάρρυνε να συνεχίσει τον αγώνα της μέσα σε αντίξοα πολιτικά περιβάλλοντα. Αυτή προσπάθεια των Αδελφών Μουσουλμάνων να εναρμονιστούν με τις κοινωνικές επιταγές, ήταν που τους οδήγησε σε μια σταδιακή ιδεολογική ωρίμανση και τους έφερε πολύ εγγύτερα σε ένα αξιακό σύστημα πολιτικού πλουραλισμού.

9.2 Οι δεσμοί ανάμεσα στις «Μουσουλμανικές Αδελφότητες»

Όπως είδαμε, είναι ολοφάνερο ότι η κάθε πτέρυγα της οργάνωσης, κινήθηκε με μεγάλο βαθμό αυτονομίας από τη μητρική αιγυπτιακή Αδελφότητα, που ουσιαστικά, στις περισσότερες περιπτώσεις, δρούσε σχεδόν ανεξάρτητα. Παρόλες όμως τις διαφοροποιήσεις που όπως έχει τονιστεί, ήταν απαραίτητες για να ευδοκιμήσει το κίνημα πέρα από τα σύνορα της Αιγύπτου, η θρησκευτική ταυτότητα και ο ιδεολογικός τους πυρήνας παρέμειναν σε γενικές γραμμές κοινά στοιχεία. Επίσης, η Μουσουλμανική Αδελφότητα της Αιγύπτου, παρόλο που δε διαθέτει δύναμη επιβολής επάνω στις υπόλοιπες «Μουσουλμανικές Αδελφότητες», δεν έχασε ποτέ το ρόλο της, που έστω και τυπικά διατηρεί ακόμη και σήμερα, ως το κεντρικό όργανο ανάμεσα στο διεθνές δίκτυο της οργάνωσης. Οι όποιες επαφές ανάμεσα τους, σε επίσημο τουλάχιστον επίπεδο, λαμβάνουν χώρα, μονάχα μέσα από το *Γενικό Καθοδηγητικό Συμβούλιο* της αιγυπτιακής Μουσουλμανικής Αδελφότητας, που αποτελεί και το μοναδικό επίσημο συντονιστικό όργανο των επιμέρους παραρτημάτων της στις υπόλοιπες χώρες. Η *Ομοσπονδία των Ισλαμικών Οργανώσεων στην Ευρώπη* που εδρεύει στις Βρυξέλλες και η *Διεθνής Ένωση Μουσουλμάνων Μελετητών* που διατηρεί επιτελικά γραφεία στο Δουβλίνο και το Κατάρ, παρόλο που συνδέονται έστω και ανεπίσημα με τη Μουσουλμανική Αδελφότητα, η δράση τους αφορά κυρίως την Ευρώπη και τη διάδοση της ιδεολογίας του κινήματος ανάμεσα στις μουσουλμανικές κοινότητες που ζουν εκεί.

Η απομάκρυνση των θυγατρικών οργανώσεων από τη μητρική Μουσουλμανική Αδελφότητα της Αιγύπτου, είτε για λόγους επιτακτικής ανάγκης, όπως συνέβη με την *Ένωση Κοινωνικής Αναμόρφωσης* του Κουβέιτ και την *Al-Islah*

της Υεμένη, είτε εξ' αιτίας αλλαγής προσανατολισμού, όπως το *Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης* στο Μαρόκο και η *Ennahda* στην Τυνησία, και η ευκολία με την οποία στάθηκε πρόθυμη η *Ομάδα της Μουσουλμανικής Αδελφότητας* στην Ιορδανία να αποκηρύξει την αιγυπτιακή οργάνωση προκειμένου να επανακτήσει άδεια λειτουργίας, τερμάτισε και τους συμβολικούς εκείνους δεσμούς που είχαν απομείνει ανάμεσά τους. Όλα τα παραπάνω απεικονίζουν την αποτυχία του κινήματος να παραμείνει έστω και σε μία στοιχειώδη συνοχή, όπου το βάρος της ευθύνης πέφτει περισσότερο στην μητρική οργάνωση η οποία είχε και την αρμοδιότητα της καθοδήγησης έναντι των υπολοίπων.

Ωστόσο, είναι γεγονός, ότι η αυταρχικότητα του αιγυπτιακού πολιτικού συστήματος και ο δεσποτισμός των αραβικών μοναρχιών, περιορίζει στο ελάχιστο τη δυνατότητα της μητρικής Μουσουλμανικής Αδελφότητας να κατευθύνει τις δράσεις των επιμέρους θυγατρικών παραρτημάτων, και να επέμβει έτσι στα εσωτερικά των κρατών στα οποία αυτές δραστηριοποιούνται. Αυτή η ούτως ή άλλως λιγιστή δυνατότητα, σήμερα, έχει πρακτικά εκμηδενιστεί, καθώς η Αιγυπτιακή Μουσουλμανική Αδελφότητα, μετά το πραξικόπημα του 2013 και τη σκληρή καταστολή που ακολούθησε, είναι κυριολεκτικά καθημαγμένη. Αυτή η κατάπνιξη του κινήματος στη χώρα που το γέννησε, ήταν που πιθανότατα οδήγησε το *Κίνημα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης* και την *Ennahda*, στο Μαρόκο και την Τυνησία αντίστοιχα, να αποδεσμευτούν από το άρμα της της διεθνούς οργάνωσης, καθώς εκτός από το γεγονός ότι αυτή πλέον δε μπορούσε να συνεισφέρει στο παραμικρό, όντας υπό διωγμό, θα μπορούσε να προκαλέσει στις θυγατρικές της πτέρυγες επιπλέον προβλήματα.

9.3 Μελλοντικός Ορίζοντας

Η ανατροπή της κυβέρνησης του Mohammed Morsi το 2013 από το στρατηγό Al-Sisi και η ακόλουθη κατάπνιξη του κινήματος, ήταν ένα ισχυρό πλήγμα στην κεφαλή της διεθνούς Μουσουλμανικής Αδελφότητας, αφού η αιγυπτιακή οργάνωση αποτελούσε το σημείο αναφοράς των υπόλοιπων θυγατρικών της οργανώσεων, οι οποίες πλέον έχουν μείνει χωρίς ένα, έστω και συμβολικό, φάρο καθοδήγησης. Όσες από αυτές δεν έχουν βγει εκτός νόμου όπως στη Σαουδική Αραβία και τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, ή δεν έχουν αποχωρήσει από το διεθνές δίκτυο, όπως συνέβη στο Μαρόκο και την Τυνησία, καλούνται πλέον να λειτουργήσουν πατώντας επάνω σε πολύ λεπτές ισορροπίες διαλύοντας κάθε ίχνος υποψίας για μη συμμόρφωση με την

εκάστοτε κρατική εξουσία.

Αντίθετα στην Αίγυπτο, όπου η οργάνωση έχει τη μακροβιότερη ιστορία και το μεγαλύτερο αριθμό μελών από οποιαδήποτε αλλού, όντας καθημαγμένη με πολλά από τα ηγετικά της στελέχη της να είναι φυλακισμένα, θα αιωρείται ο κίνδυνος της ριζοσπαστικοποίησης, η οποία με τη σειρά της θα την απομάκρυνε ακόμη περισσότερο από τις θυγατρικές της πτέρυγες. Ωστόσο, στον επίσημο αγγλικό της ιστότοπο, πέρα από κάποια φλογερά άρθρα εναντίον του Ισραήλ, δε διαφαίνεται κάποιο αξιοσημείωτο σημάδι που να δείχνει στροφή προς ένα σκληροπυρηνικό δόγμα, σε σύγκριση τουλάχιστον με αυτό της περιόδου πριν από τον Ιούλιο του 2013. Όσο όμως διαιωνίζεται η τρέχουσα κατάσταση στην Αίγυπτο, όπου η έκφραση συμπάθειας προς τη Μουσουλμανική Αδελφότητα, η οποία έχει χαρακτηριστεί από το κράτος ως τρομοκρατική οργάνωση, είναι αρκετή για να καταστήσει κάποιον ύποπτο ως τρομοκράτη, η πιθανότητα να στραφεί προς μία πιο βίαιη ιδεολογία θα αυξάνεται.

Ένα ακόμη πιθανό σενάριο είναι, για όσο καιρό παραμένει η κατάσταση στην Αίγυπτο απαγορευτική, να αναλάβει η Καταριανή Μουσουλμανική Αδελφότητα το ρόλο κεντρικού οργάνου και συντονιστή του διεθνούς δικτύου. Μπορεί το επίσημο όργανο εκπροσώπησης της Μουσουλμανικής Αδελφότητας στο Κατάρ να διαλύθηκε αυτοβούλως δεχόμενο πιέσεις άνωθεν, όμως ο Βασιλικός Οίκος του εμιράτου, έχει προσφέρει γη και ύδωρ στο κίνημα προκειμένου να αναπτύξει τη δράση του προς κάθε εξωτερική κατεύθυνση και ιδιαίτερα στην περιοχή του Κόλπου όπου ανταγωνίζεται τη Σαουδική Αραβία. Σε πρακτικό επίπεδο, το Κατάρ αποτελεί σήμερα ένα προπύργιο της οργάνωσης, και παρά τη διπλωματική κρίση του 2017, δε φαίνεται η πολιτική του να έχει αλλάξει κατεύθυνση όσον αφορά στη δράση των Αδελφών Μουσουλμάνων, συνεπώς η εργαλειοποίησή τους από το καθεστώς, ίσως σε συνδυασμό με τη σύμφωνη γνώμη της αιγυπτιακής Αδελφότητας, να καταλήξει στην εκεί μεταφορά της έδρας του πολύπαθου κινήματος.

Βιβλιογραφία:

Έντυπη:

- Abdelajad, L., «Jihad: Holy War or Inner Struggle?», M.E., International Studies, OSU, Stillwater, OK, 2007
- Abu-Amr, Z. (1994). *Islamic Fundamentalism in the West Bank and Gaza: Muslim Brotherhood and Islamic Jihad*. Bloomington IN, Indianapolis IN: Indiana University Press
- Affan, M. (2022). *Secularism Confronts Islamism: Divergent Paths of Transitional Negotiations in Egypt and Tunisia*. New York NY, Abingdon: Routledge
- Al Khatib, I. (2012). *Letters to Jerusalem: The Muslim Brotherhood and Palestine*. [χ.τ.]: Scribe Digital [e-book]
- American Foreign Policy Council. (2014). *The World Almanac of Islamism: 2014*. Lanham MD, Plymouth: Rowman & Littlefield
- Anonymous. (2020). *The Muslim Brotherhood Circumstances Surrounding its Establishment* (τ. 1-1). Abu Dhabi: TRENDS Research & Advisory
- Berman, E. (2009). *Radical, Religious, and Violent: The New Economics of Terrorism*. Cambridge MA: Massachusetts Institute of Technology
- Brown, J. (2012). *When Victory Is Not an Option: Islamist Movements in Arab Politics*. Ithaca NY: Cornell University Press
- Burry, R. (2002). *Islamic Fundamentalism in Egyptian Politics*. (2η έκδ.) New York NY: Palgrave Macmillan
- Cammett, M. & Jones, P. (2022). *The Oxford Handbook of Politics in Muslim Societies*. New York NY: Oxford University Press
- Carstens, P. (2014). *The Encyclopaedia of Egypt during the Reign of the Mehemet Ali Dynasty 1798–1952*. Altona MB: Friesen Press
- Cesari, J. (2014). *The Awakening of Muslim Democracy: Religion, Modernity, and the State*. New York NY: Cambridge University Press
- Clark, J. (2004). *Islam, Charity, and Activism: Middle-Class Networks and Social Welfare in Egypt, Jordan, and Yemen*. Bloomington IN: Indiana University Press
- Davis, N. & Robinson, R. (2012). *Claiming Society for God: Religious Movements and Social Welfare in Egypt, Israel, Italy, and the United States*. Bloomington IN: Indiana University Press
- Dean, L. (2003). *The Middle East and North Africa 2004*. (50η έκδ.) London: Europa Publications
- Deeb, M. (2003). *Syria's Terrorist War on Lebanon and the Peace Process*. New York NY: Palgrave Macmillan

- Elshobaki, A. (2009). *Les Frères musulmans des origines à nos jours*. Paris: Karthala
- El Zalaf, A. (2023). *The Muslim Brotherhood and State Repression in Egypt: A History of Secrecy and Militancy in an Islamist Organization*. London: I.B. Tauris, σ. 114
- Elzobier, A. (2014). *Political Islam: The Logic of Governance in Sudan*. Bloomington IN: Author House
- Emerson, M. & Richard, Y. (2007). *Political Islam and European Foreign Policy: Perspectives from Muslim Democrats of the Mediterranean*. Brussels: CEPS,
- Enein, Y. (2010). *Militant Islamist Ideology: Understanding the Global Threat*. Annapolis MD: Naval Institute Press
- Esposito, J. (1998). *Islam and Politics*. (4η έκδ.) Syracuse NY: Syracuse University Press
- Freer, C. (2018). *Rentier Islamism: The Influence of the Muslim Brotherhood in Gulf Monarchies*. New York NY: Oxford University Press
- Gerges, F. (2014). *The New Middle East: Protest and Revolution in the Arab World*. New York NY: Cambridge University Press,
- Ghosh, A., Chakraborti, T., Majumbar, A. & Chatterjee, S. (2009). *India's Foreign Policy*. New Delhi: Pearson
- Green, N. (2020). *Global Islam: A Very Short Introduction*. New York NY: Oxford University Press
- Greenberg, N. (2019). *How Information Warfare Shaped the Arab Spring: The Politics of Narrative in Egypt and Tunisia*. Edinburgh: Edinburgh University Press
- Guidère, M. (2017). *Historical Dictionary of Islamic Fundamentalism*. (2η έκδ.) Lanham MD: Rowman & Littlefield
- Halverson, J. (2010). *Theology and Creed in Sunni Islam: The Muslim Brotherhood, Ash'arism, and Political Sunnism*. New York NY: Palgrave Macmillan, σ. 100
- Hamid, S. & McCants, W. (2017). *Rethinking Political Islam*. New York NY: Oxford University Press
- Hamid, S. (2014). *Temptations of Power: Islamists and Illiberal Democracy in a New Middle East*. New York NY: Oxford University Press
- Hansen, Stig J. & Atle Mesøy “The Muslim Brotherhood at the Wider Horn of Africa.” *NIBR Report* no. 33, 2009
- Hashim, A. (2006). *Insurgency and Counter-insurgency in Iraq*. Ithaca NY: Cornell University Press
- Hinnebusch, R. & Ehteshami, A. (2002). *The Foreign Policies of Middle East States*. Boulder CO: Lynne Rienner Publishers

- Jabbūr, N. (1993). *The Rumbling Volcano: Islamic Fundamentalism in Egypt*. Pasadena CA: Mandate Press, σ. 105
- James, P. (1990). *Human Rights in Syria*. New York NY, Washington DC: Human Rights Watch
- Katzman, K. (2011). *Oman: Reform, Security, and U. S. Policy*. Washington D.C.: DIANE Publishing
- Khatib, L. (2011). *Islamic Revivalism in Syria: The Rise and Fall of Ba'thist Secularism*. Abingdon: Routledge
- Lahoud Tatar C., Les Freres Musulmans dans les Monarchies du Golfe: entre Intégration Politique et Repression, Report, IReMMO, November 2017
- Lindstrom-Ives, B., «The Muslim Brotherhood: How its Troubled History Suggests that it Will Not merely Survive but Thrive in the Twenty-First Century» M.E., Global Studies, UOV, Burlington, VT, 2015
- Makari, P. (2007). *Conflict and Cooperation: Christian-Muslim Relations in Contemporary Egypt*. Syracuse NY: Syracuse University Press
- Mandaville, M. (2009). *Citizen-Soldier Handbook: 101 Ways Every American Can Fight Terrorism*. Indianapolis IN: Dog Ear Publishing
- Maréchal, B. (2008). *The Muslim Brothers in Europe: Roots and Discourse*. Leiden: Koninklijke Brill NV
- Marshall, P. (2006). *Radical Islam's Rules: The Worldwide Spread of Extreme Shari'a Law*. Lanham MD: Rowman & Littlefield Publishers
- Meloy, R., Sheridan, L. & Hoffmann, J. (2008). *Stalking, Threatening, and Attacking Public Figures: A Psychological and Behavioral Analysis*. New York NY: Oxford University Press
- Mitchell, R. (1993). *The Society of the Muslim Brothers*. New York NY: Oxford University Press
- Munson, H. (1988). *Islam and Revolution in the Middle East*. New Haven CT: Yale University Press
- Nieuwkerk, K. (2013). *Performing Piety: Singers and Actors in Egypt's Islamic Revival*. Austin TX: University of Texas Press
- Obaid, N. (2020). *The Failure of the Muslim Brotherhood in the Arab World*. Santa Barbara CA: Praeger Security International
- Okar, E. (2005). *Structuring Conflict in the Arab World: Incumbents, Opponents, and Institutions*. New York NY: Cambridge University Press
- Pargeter, A. (2013). *The Muslim Brotherhood: From Opposition to Power*. (2η έκδ.) London: Saqi

- Pavell, I. (2013). *On The Wrong Track: How the WEST is becoming similar to the SOVIET UNION*. Bloomington IN: Author House
- Perry, G. (2016). *The History of Egypt*. (2η έκδ.) Santa Barbara CA: ABC-CLIO
- Peterson, J. (1982). *Yemen: the Search for a Modern State*. New York NY, Abingdon: Routledge
- Philpott, D. (2019). *Religious Freedom in Islam: The Fate of a Universal Human Right in the Muslim World Today*. New York NY: Oxford University Press
- Rabasa, A., Benard, C., Chalk, P. & Fair, C. (2004). *The Muslim World After 9/11*. Santa Monica CA: RAND Corporation
- Ranko, A. (2015). *The Muslim Brotherhood and its Quest for Hegemony in Egypt: State-Discourse and Islamist Counter-Discourse*. Wiesbaden: Springer VS
- Reilly, J. (2018). *Fragile Nation, Shattered Land: The Modern History of Syria*. London NY: I.B.Tauris
- Rinehart, C. (2013). *Volatile Social Movements and the Origins of Terrorism: The Radicalization of Change*. Lanham MD: Lexington Book
- Roy, O., Sfeir, A. & King, J. (2007). *The Columbia World Dictionary of Islamism*. New York NY: Columbia University Press
- Sadiki, L. (2015). *Routledge Handbook of the Arab Spring: Rethinking Democratization*. Oxon, and New York NY: Routledge
- Santing, K. (2020). *Imagining the Perfect Society in Muslim Brotherhood Journals: An Analysis of al-Da'wa and Liwa' al-Islam*. Berlin: Walter de Gruyter GmbH
- Seddon, D. (2004). *A Political and Economic Dictionary of the Middle East*. London: Europa
- Singh, S. (2022). *The Second Partition of Palestine: Hamas–Fatah Struggle for Power*. Abingdon: Routledge
- Szekely, O. (2017). *The Politics of Militant Group Survival in the Middle East: Resources, Relationships, and Resistance*. Worcester MA: Palgrave Macmillan
- Tabarani, G. (2011). *Jihad's New Heartlands: Why the West Has Failed to Contain Islamic Fundamentalism*. Bloomington IN: AuthorHouse
- Tal, N. (2005). *Radical Islam in Egypt and Jordan*. Brighton: Sussex Academic Press
- Tucker, S. (2010). *The Encyclopedia of Middle East Wars: The United States in the Persian Gulf, Afghanistan, and Iraq Conflicts* (τ. 1-5). California CA, Denver CO, Oxford: ABC-CLIO
- Whehrey, F. (2014). *Sectarian Politics in the Gulf: From the Iraq War to the Arab Uprisings*. New York NY: Columbia University Press
- Winter, O. (2022). *Peace in the Name of Allah: Islamic Discourses on Treaties with Israel*. Berlin: Walter de Gruyter GmbH & Co KG

- Yildirim, K. (2016). *Muslim Democratic Parties in the Middle East: Economy and Politics of Islamist Moderation*. Bloomington ID: Indiana University Press
- Zollner, B. (2009). *The Muslim Brotherhood: Hasan Al-Hudaybi and Ideology*. Abingdon: Routledge
- Κουργιώτης, Π. «Η οργάνωση των Αδελφών Μουσουλμάνων στην Αίγυπτο: Οι δράσεις της και οι σχέσεις της με τις πολιτικές δυνάμεις την περίοδο 1928-1954,» Μ.Ε., Τμήμα Πολιτικών Επιστημών, ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη, 2009
- Κουργιώτης, Π. (2016). Η πρώτη νιότη του Ισλαμισμού: Ανακαλύπτοντας τη Μουσουλμανική Αδελφότητα και τον κόσμο της (1928-1948). Θεσσαλονίκη: Ζήτρος
- Μάζης, Ι. (2002). *Γεωγραφία του Ισλαμιστικού Κινήματος στη Μέση Ανατολή*. Αθήνα: Παπαζήση
- Σπυρόπουλος, Γ. (2005). Ο Τρίτος Κόσμος στις Διεθνείς Σχέσεις: Μύθοι και Πραγματικότητες. Αθήνα: Παπαζήση
- Σπυρόπουλος, Γ. (2011). *Μέση Ανατολή: Αραβο-ισραηλινή διένεξη, Ιστορία: Πολιτική Διπλωματία*. Αθήνα: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας

Διαδικτυακή:

- Al-Faqih, E. (3 Αυγούστου, 2015). *Middle East Monitor*. Ανακτήθηκε 22 Μαΐου, 2022, από <https://www.middleeastmonitor.com/20150803-the-muslim-brotherhood-between-the-manshiya-incident-and-al-sisis-delegation/>
- Al Jazeera Media Network. (1 Φεβρουαρίου, 2012). *Al Jazeera*. Ανακτήθηκε 8 Ιουνίου, 2022, από <https://www.aljazeera.com/news/2012/2/1/interactive-full-egypt-election-results>
- Al Jazeera Media Network. (29 Νοεμβρίου, 2014). *Al Jazeera*. Ανακτήθηκε 17 Ιουνίου, 2022, από <https://www.aljazeera.com/news/2014/11/29/egypt-court-dismisses-charges-against-mubarak-2/>
- Al Sharif, O. (3 Μαρτίου, 2015). *Al-Monitor*. Ανακτήθηκε 20 Ιουνίου, 2022, από <https://www.al-monitor.com/originals/2015/03/jordan-muslim-brotherhood-revoke-membership-crisis.html>
- Al Tahan, Z. (12 Οκτωβρίου, 2017). *Al Jazeera*. Ανακτήθηκε 22 Ιουνίου, 2022, από <https://www.aljazeera.com/features/2017/10/12/hamas-and-fatah-how-are-the-two-groups-different>
- Al Thaydi, M. (18 Ιουνίου, 2016). *Alarabiya News*. Ανακτήθηκε 23 Ιουνίου, 2022, από <https://english.alarabiya.net/views/news/middle-east/2016/06/18/Saudi-Arabia-We-are-all-brothers-and-Muslims>

- Anonymous. (2002, 18 Νοεμβρίου). Mustafa Mashhour, 81, of Muslim Group in Egypt. *The New York Times*. Ανακτήθηκε 6 Ιουνίου, 2022, από: <https://www.nytimes.com/2002/11/18/world/mustafa-mashhour-81-of-muslim-group-in-egypt.html>
- Ardi Associates Ltd. (15 Ιουνίου, 2017). *Middle East Monitor*. Ανακτήθηκε 28 Ιουνίου, 2022, από <https://www.middleeastmonitor.com/20170615-uae-and-the-muslim-brotherhood-a-story-of-rivalry-and-hatred/>
- Association of Aleslah - Kingdom of Bahrain. ([χ.χ.]). *Aleslah Society*. Ανακτήθηκε 28 Ιουνίου, 2022, από <http://aleslah.org/en/about-us>
- Association of Aleslah - Kingdom of Bahrain. ([χ.χ.]). *Aleslah Society*. Ανακτήθηκε 28 Ιουνίου, 2022, από <http://aleslah.org/en/founder>
- Beaumont, P. (2012, 22 Νοεμβρίου). Mohamed Morsi bars court challenges and orders Hosni Mubarak retrial. *The Guardian*. Ανακτήθηκε 9 Ιουνίου, 2022, από: <https://www.theguardian.com/world/2012/nov/22/mohamed-morsi-mubarak-retrial-egypt>
- British Broadcasting Corporation. (5 Φεβρουαρίου, 2013). *BBC News*. Ανακτήθηκε 16 Ιουνίου, 2022, από <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-21336367>
- British Broadcasting Corporation. (17 Ιουνίου, 2019). *BBC News*. Ανακτήθηκε 9 Ιουνίου, 2022, από <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-18371427>
- Bishara, D. (28 Νοεμβρίου, 2012). *Foreign Policy*. Ανακτήθηκε 9 Ιουνίου, 2022, από <https://foreignpolicy.com/2012/11/28/egyptian-labor-between-morsi-and-mubarak/>
- Calvert, J. (15 Δεκεμβρίου, 2010). *Foreign Policy*. Ανακτήθηκε 22 Μαΐου, 2022, από <https://foreignpolicy.com/2010/12/15/the-afterlife-of-sayyid-qutb/>
- Choucair, C. (20 Ιουλίου, 2020). *Al Jazeera Center for Studies*. Ανακτήθηκε 23 Ιουνίου, 2022, από <https://studies.aljazeera.net/en/reports/islamic-group-and-lebanon%E2%80%99s-popular-uprising>
- Counter Extremism Project. ([χ.χ.]). *Counter Extremism*. Ανακτήθηκε 18 Ιουνίου, 2022, από <https://www.counterextremism.com/content/muslim-brotherhood-jordan>
- Curtis, R. ([χ.χ.]). *Cetri*. Ανακτήθηκε 20 Ιουνίου, 2022, από <https://www.cetri.be/Jordanie-deterioration-des?lang=fr>

- Elshami, N. (27 Ιουλίου, 2013). *Muftah*. Ανακτήθηκε 18 Μαΐου, 2022, από <https://muftah.org/the-ghost-of-revolutions-past-nasser-sissi-the-muslim-brotherhood>
- Fahim, K. & El Sheikh M. (2013, 13 Νοεμβρίου). Memory of a Mass Killing Becomes Another Casualty of Egyptian Protests. *The New York Times*. Ανακτήθηκε 16 Ιουνίου, 2022, από: <https://www.nytimes.com/2013/11/14/world/middleeast/memory-egypt-mass-killing.html>
- Fahmy, M. (6 Οκτωβρίου, 2011). *CNN*. Ανακτήθηκε 1 Ιουνίου, 2022, από <http://edition.cnn.com/2011/10/06/world/meast/egypt-sadat-assassination/>
- Fletcher, H. (29 Μαΐου, 2008). *Council on Foreign Relations*. Ανακτήθηκε 3 Ιουνίου, 2022, από <https://www.cfr.org/backgrounder/egyptian-islamic-jihad>
- Fox News Network, LLC. (1 Φεβρουαρίου, 2012). *Fox News*. Ανακτήθηκε 8 Ιουνίου, 2022, από <https://www.foxnews.com/world/muslim-brotherhood-backed-candidate-morsi-wins-egyptian-presidential-election>
- Freer, C. (17 Δεκεμβρίου, 2015). *Middle East Eye*. Ανακτήθηκε 29 Ιουνίου, 2022, από <https://www.middleeasteye.net/big-story/muslim-brotherhood-emirates-anatomy-crackdown>
- Freer, C. (6 Μαρτίου, 2019). *Malcolm H. Kerr Carnegie Middle East Center*. Ανακτήθηκε 27 Ιουνίου, 2022, από <https://carnegie-mec.org/2019/03/06/challenges-to-sunni-islamism-in-bahrain-since-2011-pub-78510>
- Ghanem, D. (14 Απριλίου, 2015). *Malcolm H. Kerr Carnegie Middle East Center*. Ανακτήθηκε 3 Ιουλίου, 2022, από <https://carnegie-mec.org/publications/?fa=59769>
- GlobalSecurity.org. ([χ.χ.]). *Global Security*. Ανακτήθηκε 17 Ιουνίου, 2022, από <https://www.globalsecurity.org/military/world/iraq/iip.htm>
- Hendawi, H. (2 Ιουλίου, 2013). *AP News*. Ανακτήθηκε 11 Ιουνίου, 2022, από <https://apnews.com/article/5e4bf6697dab48fc802438d7a2223b7a>
- Human Rights Watch. (12 Αυγούστου, 2014). *Human Rights Watch*. Ανακτήθηκε 14 Ιουνίου, 2022, από <https://www.hrw.org/report/2014/08/12/all-according-plan/raba-massacre-and-mass-killings-protesters-egypt>
- Ibrahim, A. (5 Ιουνίου, 2019). *Al Jazeera*. Ανακτήθηκε 24 Ιουνίου, 2022, από <https://www.aljazeera.com/features/2019/6/5/what-is-sahwa-the-awakening-movement-under-pressure-in-saudi>

- Jaber, H. (Ιούλιος 2017). *Fondation pour la Recherche Stratégique*. Ανακτήθηκε 20 Ιουνίου, 2022, από <https://www.frstrategie.org/en/programs/observatoire-du-monde-arabo-musulman-et-du-sahel/jordanian-muslim-brotherhood-movement-pillar-monarchy-enemy-state-2017>
- Janardhan, N. (9 Μαρτίου, 2006). *The Jamestown Foundation*. Ανακτήθηκε 1 Ιουλίου, 2022, από <https://jamestown.org/program/islamists-stay-clear-of-terrorism-in-oman/>
- Kessler, O. (2011, 9 Φεβρουαρίου). Muslim Brotherhood text reveals scope of radical creed. *The Jerusalem Post*. Ανακτήθηκε 7 Ιουνίου, 2022, από: <https://www.jpost.com/Middle-East/Muslim-Brotherhood-text-reveals-scope-of-radical-creed>
- Kirkpatrick, D. (2013, 3 Ιουλίου). Army Ousts Egypt's President; Morsi Is Taken Into Military Custody. *The New York Times*. Ανακτήθηκε 10 Ιουνίου, 2022, από: <https://www.nytimes.com/2013/07/04/world/middleeast/egypt.html>
- Kirkpatrick, D. (2013, 15 Αυγούστου). Islamists Debate Their Next Move in Tense Cairo. *The New York Times*. Ανακτήθηκε 13 Ιουνίου, 2022, από: <https://www.nytimes.com/2013/08/16/world/middleeast/egypt.html>
- Noueihed, L. (2015, 13 Ιανουαρίου). Hosni Mubarak could be released from detention following Egypt high court order. *Independent*. Ανακτήθηκε 17 Ιουνίου, 2022, από: <https://www.independent.co.uk/news/world/africa/hosni-mubarak-could-be-released-from-detention-following-egypt-high-court-order-9974355.html>
- Ottaway, D. (27 Αυγούστου, 2015). *Wilson Center*. Ανακτήθηκε 2 Ιουλίου, 2022, από <https://www.wilsoncenter.org/article/algeria-bloody-past-and-fractious-factions>
- Parker, J. (28 Νοεμβρίου, 2012). *Foreign Policy*. Ανακτήθηκε 8 Ιουνίου, 2022, από <https://foreignpolicy.com/2012/11/28/thousands-of-egyptians-rally-in-tahrir-square-against-morsi/>
- Sailer, M. (29 Νοεμβρίου, 2012). *Deutsche Welle*. Ανακτήθηκε 8 Ιουνίου, 2022, από <https://www.dw.com/en/egyptians-protest-against-muslim-brothers/a-16414812>
- Sailer, M. (2018). *Qantara.de*. Ανακτήθηκε 30 Ιουνίου, 2022, από <https://en.qantara.de/content/uae-foreign-policy-and-the-crown-prince-of-abu-dhabi-hardly-a-ruler-in-waiting?nopaging=1>
- Salama, S. (2013, 13 Απριλίου). Rise and fall of Muslim Brotherhood in UAE. *Gulf News*. Ανακτήθηκε 29 Ιουνίου, 2022, από: <https://gulfnews.com/world/mena/rise-and-fall-of-muslim-brotherhood-in-uae-1.1170002>

- Shehata, S. & Stacher J. (9 Ιουνίου, 2006). *Middle East Research and Information Project*. Ανακτήθηκε 8 Ιουνίου, 2022, από <https://merip.org/2006/09/the-brotherhood-goes-to-parliament/>
- Siddique, H. (2013, 20 Αυγούστου). Egypt: Muslim Brotherhood's spiritual leader arrested. *The Guardian*. Ανακτήθηκε 16 Ιουνίου, 2022, από: <https://www.theguardian.com/world/2013/aug/20/egypt-muslim-brotherhood-spiritual-leader-arrested-live>
- Stanford University. (15 Οκτωβρίου, 2015). *Center for International Security and Cooperation*. Ανακτήθηκε 2 Ιουνίου, 2022, από https://cisac.fsi.stanford.edu/mappingmilitants/profiles/egyptian-islamic-jihad#_ftn4
- The Muslim Brotherhood. (23 Ιουνίου, 2007). *The Muslim Brotherhood's Official English Website*. Ανακτήθηκε 5 Ιουνίου, 2022, από <https://ikhwanweb.com/history-of-the-muslim-brotherhood/>
- The Muslim Brotherhood. (22 Οκτωβρίου, 2009). *The Muslim Brotherhood's Official English Website*. Ανακτήθηκε 7 Ιουνίου, 2022, από <https://ikhwanweb.com/egypt%27s-opposition-muslim-brotherhood/>
- The Muslim Brotherhood. (17 Ιανουαρίου, 2010). *The Muslim Brotherhood's Official English Website*. Ανακτήθηκε 7 Ιουνίου, 2022, από <https://ikhwanweb.com/profile-of-dr-badie%3a-a-resilient-leader/>
- The Muslim Brotherhood. (7 Απριλίου, 2012). *The Muslim Brotherhood's Official English Website*. Ανακτήθηκε 18 Ιουνίου, 2022, από <https://ikhwanweb.com/syria-muslim-brotherhood-issue/>
- The Muslim Brotherhood. (4 Σεπτεμβρίου, 2014). *The Muslim Brotherhood's Official English Website*. Ανακτήθηκε 19 Ιουνίου, 2022, από <https://ikhwanweb.com/syria-muslim-brotherhood-leaders/>
- The New Arab. (27 Μαΐου, 2016). *The New Arab*. Ανακτήθηκε 26 Ιουνίου, 2022, από <https://www.newarab.com/news/kuwaitis-islamist-opposition-ends-election-boycott>
- United Nations. ([χ.χ.]). *UN*. Ανακτήθηκε 24 Ιουνίου, 2022, από <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/575/28/PDF/NR057528.pdf?OpenElement>
- United Press International, Inc. (30 Αυγούστου, 1994). *United Press International*. Ανακτήθηκε 30 Ιουνίου, 2022, από <https://www.upi.com/Archives/1994/08/30/Muslim-Brotherhood-cited-in-Oman-plot/6767778219200/>
- Williamson, S. & Brown N. (20 Νοεμβρίου, 2013). *Foreign Policy*. Ανακτήθηκε 24 Ιουνίου, 2022, από <https://foreignpolicy.com/2013/11/20/kuwaitis-muslim-brotherhood-under-pressure/>
- Zeidan, A. ([χ.χ.]). *Britannica*. Ανακτήθηκε 1 Ιουνίου, 2022, από <https://www.britannica.com/topic/Arab-League>

